

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ЄДИНАВНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

No. 4 (505), April, 1990, Vol. XLIII

LIBERATION PATH

Ukrainian Political
Social, Scientific & Literary
Magazine

*Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.*

ISSN: 0042-9422

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів
Заступник Відповідального Редактора — М. В. Поврозник

Члени Редакційної Колегії:

проф. д-р Г. Васюкович, проф. д-р С. Галамай, мгр О. Коваль,

проф. д-р В. Косик, інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава,

д-р Б. Стебельський, проф. П. Цимбалістий

Літературно-мовний консультант — Святослав Караванський

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 01 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1990 РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Окреме число
Австралія	65 дол.	35 дол.	6 дол.
Австрія	700 шіл.	400 шіл.	65 шіл.
Аргентина	(Амер. дол.) 40 дол.	20 дол.	4 дол.
Бельгія	2000 б.фр.	1100 б.фр.	200 б.фр.
Вел. Британія	ф.27.50	ф.15.00	ф.3.00
Канада	65 дол.	35 дол.	6 дол.
США	60 дол.	32 дол.	6 дол.
Німеччина	110 н.м.	60 н.м.	12 н.м.
Франція	300 фр.	175 фр.	30 фр.
Швеція	300 кор.	175 кор.	30 кор.

*В інших країнах — рівновартість американських доларів.
Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адре-
су Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам ви-
гідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.
Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.*

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 4 (505)

КВІТЕНЬ, 1990

Річник ХІІІ

Зміст IV-ої книжки

Питання національного визволення

— СЛОВО ЮРІЯ ПУХЕВИЧА У 40-ЛІТТЯ СМЕРТИ БАТЬКА ГЕН. ХОР. ТАРАСА ЧУПРИНКИ	387
— НА ВІЧНУ ПАМ'ЯТЬ ГЕРОЕВІ УКРАЇНИ — Звернення Голови УДП	388
Володимир Болюбай: СТАНОВЛЕННЯ І УПАДОК РОСІЙСЬКОГО ІМПЕРСЬКОГО КОМУНІЗМУ	389
А. Бедрій: НЕЗАЛЕЖНА ПОЛІТИЧНА ПУБЛІЦИСТИКА В УКРАЇНІ, 1989	400
М. Чирівський: ЩЕ НЕ МИНУЛО 150 РОКІВ ВІД ПОЯВИ КОМУНІСТИЧНОГО МАНІФЕСТУ	409
Ярослав Гайвас: САГА ОСТАННЬОГО РЕЙДУ (Продовження, 3)	416
Григорій Приходько: ПОХВАЛА ЗВРОЇ	426
Г. Гребенюк: ДЕЯКІ ДУМКИ З ПРИВОДУ СТАТТІ І. ДМИТРЕНКА «ЧОГО ПРАГНУТЬ ПАНОВЕ» В ГАЗЕТИ 'РАДЯНСЬКА УКРАЇНА'	434

Література

Богдан Лепкий: — СТРАСТІ	447
— ПЛАЩАНИЦЯ	447
— НА ВЕЛИКДЕНЬ	448
— ПІД ЦЕРКВОЮ НА ВЕЛИКДЕНЬ	448
Зіновій Красівський: ЗНЯТТЯ З ХРЕСТА	449
Євген Крамар: ХРИСТОС ВОСКРЕС	450
Ганна Черинь: ХРИСТОС ВОСКРЕС	451

о. Євген Небесняк, ЧДБ: ХРЕСТОМАТІЯ СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ — Передмова і «СЛОВО О ЗАКОНІ Й БЛАГОДАТІ»	452
--	-----

Наука, досліді

Володимир Янів: АНАЛІЗА ШЕВЧЕНКОВОГО «КОБЗАРЯ» З ПОГЛЯДУ СОЦІАЛЬНИХ ПРЯМУВАНЬ ПОСЛУХУ Й СПРОТИВУ В УКРАЇНЦІВ (Прод., 2)	460
Д-р Михайло Боровик: ГАЛИЦЬКА СОЦІАЛІСТИЧНА СОВЕТСЬКА РЕСПУБЛІКА 1920 РОКУ	472
Володимир Жила: ОБ'ЄДНАНИМ ФРОНТОМ В ОБОРОНІ РІДНОЇ МОВИ (Закінчення, 2)	479
Ігор Мельник: ЧЕРЕЗ ДВІ ДО ЄДИНОЇ	484
Михайло Грінгрус: ЗАХІДНІ УКРАЇНЦІ ЗА БАЙКАЛОМ	489
Володимир Гоцький: НОВІ ОБСТАВИНИ (Перший Інструкторський Табір Виховників Молоді в Криниці, 1940)	496

Огляди, рецензії

Володимир Жила: СПРАВЖНЄ МИСТЕЦЬКЕ ЗУСИЛЛЯ НЕ ПРОПАДАЄ	506
Святослав Караванський: ПАМ'ЯТЬ МАЄ БУТИ ЧЕСНА	509
Ярослав Рудницький: THEORNI KIS "NATIONHOOD, STATEHOOD AND THE INTERNATIONAL STATUS OF THE UKRAINIAN SSR/UKRAINE"	511

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА», ЛОНДОН

ХРИСТОС ВОСКРЕС!

*Михайло Дмитренко: «СПАСИТЕЛЬ» — олія, 1984 р., деталь із композиції «Деїсус» церкви св. Юра в Нью-Йорку.
«Нотатки з Мистецтва», вересень 1985 року*

В день Воскресіння Христового вітаємо традиційним ХРИСТОС ВОСКРЕС! — ВОСКРЕСНЕ УКРАЇНА! волелюбний український народ на Батьківщині і в розсіянні, Голів і Ієрархів Українських Церков, Духовенство і Монашество, Голову і Членів УДП, Голову і Провід ОУН, Голів і Членів Президії СУВФ і АБН, Співробітників, Передплатників, Кольпортерів і Жертводавців нашого журналу, і всім бажаємо щасливих Свят Воскресіння Христового та всього найкращого в дальшому ході життя і праці на суспільній ниві нескоримого українського народу!

Редакція, Адміністрація і Друкарня УВС і
«Визвольного Шляху», Лондон, Англія

Питання національного визволення

СЛОВО ЮРІЯ ШУХЕВИЧА

У 40-ліття смерти Батька — ген. хор. Тараса Чупринки

(УЦІС) То був 1947 рік. Ціла наша родина була вже тоді арештована, вивезена. Я з малою сестрою потрапили до дитячого будинку в Донбасі. Мені вдалось утекти звідти, нав'язати контакт з моїм Батьком і ми в березні 1947 року зустрілись недалеко від Рогатина. Зустріч наша відбулась у лісі і там ми мали можливість розмовляти.

Батько не бачив мене кілька років і Він цікавився, як я виглядаю, як на мене вплинув дитячий будинок, що з нашою родиною. Мені також було дуже цікаво і радісно поговорити з Батьком. Ми обмінялися думками про ситуацію, яка тоді складалася. Я йому розповів про нашу родину, що сталося з моєю Мамою, з Дідом, який був вивезений і пізніше помер в Сибірі. Батько відчув ту злість і ненависть, що нагромадились у мені, і може тому Він сказав мені таке:

»Знаєш, Юрку, майже вся наша родина вигинула або в ув'язненні, але не думай, що ми боремося для того, щоби пімститися. Ні. Бо якщо так, то чим ми будемо крацці? Ми, Юрку, боремося для того, щоби такого більше ніколи не було«.

Ті слова мені глибоко запали до серця і вони, можна сказати, були провідною зорею на протязі цілого мого життя. І мені здається, що це особливо актуальним є тепер згадати, бо дійсно вони боролись всі для того, щоб такого більше не могло бути. Тепер це усвідомили собі не лише в нас на Україні, але й у цілому світі. . .

Минуло 40 років з того часу як загинув мій Батько, і я з гордістю думаю про те, що Його ім'я не забуде і що ті, хто разом з Ним ішли тернистим шляхом боротьби, сьогодні згадують Його ім'я. І не тільки вони, бо й молодше покоління, на мою втіху, Його не забуває. Тому мені особливо приємно в ті дні звернутися до Вас, які стояли поруч з моїм Батьком на протязі років, переносили весь тягар боротьби і зуміли вижити та дожити до сьогодні, щоби стати живими свідками тієї страдницької долі, яка випала нашому українському народові. Тому я вітаю Вас усіх і бажаю Вам щастя і многих, многих літ!

Юрій Шухевич

НА ВІЧНУ ПАМ'ЯТЬ ГЕРОСВІ УКРАЇНИ

У сорокліття героїської смерти сл.п. ген. Романа Шухевича
1950 — 5.3. — 1990

Дорогі Українці!

В болючу сорокову річницю смерти сл. п. Романа Шухевича — Тараса Чупринки, Члена Українського Державного Правління з 1941 року, Головного Командира УПА, Голови Бюро Проводу ОУН і Голови Генерального Секретаріату Української Головної Визвольної Ради (УГВР), Українське Державне Правління складає світлим Тіням Його безсмертного Духа свій скорботний глибокий поклін і сповнений гордістю салют!

Наша скорбота впливає із свідомости, що покищо перед пам'ятником Його Слави не можуть пройти мільйонні маси Українського Народу, щоб почути звіт про повне завершення веденої Ним героїчної боротьби.

Почуття гордості наповняє наші серця на думку, що в Його Особі Україна набула Найхоробрішого з Хоробрих, якому завдячуємо незнищимий приклад героїзму й посвяти за волю і державну самостійність та соборність України. Його життя і дія посилили процес перетворення поневоленого народу в Націю, члени якої сповнені героїзмом і державотворчою думкою не зупиняться на півшляху, а йтимуть безупину до визначеної Ним Мети.

В ці дні вшанування Його Світлої Пам'яті, ми вшановуємо також усіх тих, що йшли на Його наказ сповняти обов'язок перед Нацією і віддали своє життя на її вівтарі, або каралися десятиліттями на ворожій каторзі: Одночасно вшановуємо Його Достойну Дружину, Його Сина і Дочку та інших членів Родини, що пройшли важку Голготу, несучи гідно важкий хрест своєї долі.

Нехай же вічною буде Слава Національному Героєві України — Романові Шухевичеві — Тарасові Чупринці-Турові-Лозовському!

Слава Україні!

Героям Слава!

Лондон-Нью Йорк, 5.3.1990 р.

За Українське Державне Правління
Богдан ФЕДОРЯК — Голова

Володимир БОЛЮБАШ

СТАНОВЛЕННЯ І УПАДОК РОСІЙСЬКОГО ІМПЕРСЬКОГО КОМУНІЗМУ

Під аналогічним наголовком знавець російського комуністичного імперіялізму, Збігнев Бжезінський, опублікував на початку 1989 року історико-аналітичну студію, в якій плястично змалював наявну у советській комуністичній системі невилічиму кризу, поглиблюючи агонію комунізму і його неодмінну смерть.

Прихід до влади комунізму в ХХ столітті вважається за вийняткове політичне й інтелектуальне відхилення від тисяч років розвитку людської цивілізації. В основі комуністичного вчення лежить принцип насильства духового, економічного, культурного і політичного. Карл Маркс запозичив до свого вчення компоненти з історії про економічні відносини в минулому, діалектику гегелівської філософії та відносин продуктивних сил в добу капіталізму. Він їх спотворив і викривив. Це надало марксизмові характеристику насильницькості й антилюдяности.

В «Комуністичному маніфесті» Карл Маркс висунув твердження, що пролетаріят не має батьківщини, що причиною всього зла на землі є посідання людьми приватної власности і що релігія є опіумом для народу. Далі, Маркс видвигнув твердження, що пролетаріят є покликаний знищити приватну власність на засоби виробництва насильницьким способом і встановити «диктатуру пролетаріату». За цим вченням, «диктатура пролетаріату» має право на знищення «експлуататорської» класи — власників землі, фабрик, фінансових інституцій тощо.

Майбутні більшовики-ленінці і сталінці доповнили цей принцип насильства гаслом: «Якщо ворог не здається, його треба знищити». Крім цього Маркс проголосив ще гасло «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!», — себто месіянську візію універсальної єдності світового пролетаріату, яку Ленін прийняв у свою комуністично-революційну доктрину, поєднуючи її з російським історичним імперіялізмом. На погляд Н. Бердяєва, злиття російського історичного імперіялізму і марксистського універсального месіанізму створило грізну агресивну ідеологію, якою став російський комунізм.

Ленін — основник партійного тероризму

Ідучи по лінії збереження і поширення російської імперії, Ленін заявився був проти демократії і проти впровадження в громадські інституції демократичного процесу. Він уважав, що Росія не дозріла до соціалістичної демократії та що соціалізм в Росії будуватиметься «згори» за вказівкою диктатури пролетаріату. Ленін — архітект встановлення комуністичних інституцій-концтаборів, монопольності влади компартії, основник чекістської каральної організації, надхненник бюрократизації партії та її номенклятурного апарату, що контролює цілісну соціальну структуру, всю діяльність суспільства. Ленін є також винахідником колективної вини, де один член родин відповідає за політичні погляди інших у родині. Ленінові завдячується принцип «демократичного централізму», згідно з яким нижчі інстанції громадських ланок беззастережно підпорядковуються вищим. Поширюючи цей принцип на нації, поневолені Росією народи безумовно мусять підпорядковуватись імперському центрові. Ленін теж впровадив на велику скалку теорію проти уявних ворогів, розстрілюючи їх без суду. Він також широко застосовував техніку переслідування інакомислячих, санкціонуючи проти них терористичні дії і таким чином розв'язуючи наростаючі політичні, економічні, культурні й соціальні проблеми.

Ленін створив симбіозу компартії і таємної поліції для максимальної контролі виявів духового життя суспільства. За цією технікою, каральним органам дозволено вживати всі засоби, щоб супротивникові нанести якнайбільшого удару. Ще 1901 року Ленін сказав, що «В принципі ми ніколи не відмовились від терору і не можемо від нього відмовитись». Це Ленін заохочував до вживання брутальної сили однієї кляси людей проти другої, одної групи громадян проти іншої. В січні 1918 року Ленін прийняв декрет про застосування «безпощадного масового терору проти кулаків, священників та інтелігенції», запроторюючи весь запідозрений елемент до концтаборів, що їх спеціально збудовано для цієї цілі. Ленін не толерував опозиції, кажучи що «набагато краще дискутувати крісом», а ніж з тезами опозиції. . . Він також казав розстрілювати на місці кожного десятого за будь-яке відхилення від партійної лінії. Як геній від терору, Ленін користувався технікою заложників і вживання психологічного терору супроти рідних, знайомих, службових осіб.

Появу російського комунізму як однієї з визначальних течій нашого віку треба розглядати разом зі становленням націонал-соціалізму-фашизму і нацизму. Комунізм, фашизм і нацизм генетично пов'язані, історично споріднені, політично зовсім подібні.

Комунізм проповідує клясову ненависть, а нацизм — расову. Обидві доктрини піднесли державу на найвищий щабель колективної дії, бруталного терору для досягнення абсолютної підпорядкованості людини державі. Обидві системи вдалися до масового знищення народів, безприкладного в людській історії. Обидві системи встановили тотальну контролю над суспільством, підносячи культ донощитва, цензури засобів масової інформації та поліцейського нагляду над імпульсами громадськості. Обидві ідеології будували «соціалістичні» держави, німці — націонал-соціалізм, Ленін — соціалістичний комунізм.

Ленін створив систему, що у свою чергу створила Сталіна. Це на спадщині марксистсько-ленінського ідеологічного догматизму зродився сталінізм з усіма найжорстокішими в історії людства наслідками.

Спадщинність сталінізму

Сталін успадкував політичне вчення марксизму-ленінізму та до керівництва багатонаціональною імперією застосував таку технологію тотального терору, якої світ досі не бачив. Він насамперед переформулював попередньо проголошену Ленініним тезу, що, мовляв, російський націоналізм і шовінізм є загрозою для існування російської імперії, на антитезу, що, мовляв, не російський націоналізм і шовінізм є цією загрозою, але що це націоналізм неросійських народів становлять виклик і загрозу для єдності і неподільності російської імперії. Сталін, отже, відкрито й категорично став на шлях великоросійського імперіялізму і в ролі абсолютного деспота й кровожера почав наступальний похід на «націоналізм» неросійських народів. Правда, Сталін зліквідував немало росіян як своїх явних чи уявних противників, але він ніколи не звинувачував їх у російському націоналізмі; лише «вороги народу» неросійських націй оскаржувались в націоналізмі і мільйонами нищились.

За вказівками Сталіна загони енкаведівських злочинців і комісарів, конспіративно працюючи ночами, «перебудовували» і «перевиховували» суспільство, арештовуючи десятки мільйонів й запроторюючи їх до тюрем, концтаборів і на заслання. Таким способом знищено селянство, середню клясу і інтелігенцію. Шістдесят мільйонів людей опинились за межами своїх рідних батьківщин, будучи з них насильно виселеними. Отак кремлівські злочинці боролися з «горизонтальним націоналізмом» неросійських народів. За Сталіна державний терор як засіб для перебудови суспільства сягнув свого вершка. Культ Сталіна поширювався в піснях, поезії, музиці, тисячах пам'ятників. Протягом чверть століття життя всього населення імперії було в руках групи сталінських розбій-

ників і жорстоких конспіраторів. Пригадаймо, що Сталін хотів запроторити в Сибір весь український народ, але його багатомільйонна чисельність не дала змоги це здійснити.

Масовий і тривалий геноцид супроти неросійських народів був невід'ємною складовою частиною будови советсько-російської імперії. Коріння сталінської спадщини генетично сягає до Леніна, який створив на основі марксистської насильницької ідеології терористичну комуністичну партію і таємну чекістську поліцейську організацію, що займалася тортурами і масовим убивством мільйонів людей. Таким чином Сталін, послуговуючись комуністичною партією, вів народовбивчу війну, санкціонуючи державний тероризм і придушуючи будь-який вияв до творчості, інтелектуального новаторства. Спадщину сталінізму перейняв Брежнев. Кажуть, що люди однакового духу еднаються.

Застійність Брежнева

З приходом до керівництва імперією Брежнева відкрито новий етап боротьби з національною суб'єктивністю неросійських народів та набагато збільшено розбазарювання праці селянства і робітництва на користь упривілейованої дармоїдної комуністичної номенклятури, а саме: партійної бюрократії, правоохоронних держиморд і кагебістського терористичного апарату. Брежнева слушно вважається за надхненника й захисника підкупництва, аморальності, державної корупції і підлабузництва. За його владарювання бере початок поширення соціального, економічного та політичного розпаду імперської структури.

Брежнев впровадив неіснуючу до того часу централізацію економіки, освіти і нав'язування народам національного нігілізму, закриваючи школи з неросійською мовою навчання і забороняючи викладати історію неросійських народів. Він теж брутально карав інакомислячих дисидентів. Неосталінізм брежневсько-суловського гатунку продовжував діяти протягом двадцяти років. Теперішні кремлівські деспоти називають брежневський період «застійним», бо, мовляв, Брежнев не зауважив своєчасно велетенських змін, що проходили у вільному світі в науці, технології і гуманітарних науках. Його теж звинувачується в тому, що він «замітав під килим» наростаючі конфлікти міжнаціональних відносин.

«Застійність», очевидно, не слід пов'язувати з тим чи іншим кремлівським владомощцем і його поплічниками, але її треба асоціювати з нежиттєздатністю і закостенілістю російсько-імперського комунізму, його безгосподарністю й нетолерантністю, ідей-

ною стерильністю та імперською грубою зарозумілістю, агресивністю і типовим російським догматичним мисленням, (або браком мислення), придушуванням індивідуальної ініціативи і приватної власності на засоби виробництва, накладанням нагубників на духовість неросійських народів і маніфестуванням своєї «вищости», грубим російським шовінізмом, переслідуванням людської спонтанності, демократичності і релігійності.

Створене російським імперським колоніялізмом «соціалістичне» видовище настільки структурально захищене від викликів і коректив, змін і модифікацій, що стагнація — це ціна, яку підкорені Москвою народи досі платили і ще платять своїми ресурсами і працею за збереження і самотривання російської імперії.

Та вже в половині 70-х років застійність комуністичної диктатури почала виявляти симптоми внутрішнього сповільнення. Серед кремлівських дурисвітів почала зароджуватись свідомість того, що командно-адміністративна метода себе вичерпала, що насильством далі не зайдеш, що ідеологія хворіє на системну недугу, що населення виявляє цілковите відчуження від партії, від засобів виробництва і що воно здеморалізоване (ширення пиянства, наркоманії, злочинності).

Свідомість цієї обстановки почала просочуватись в інтелектуальні кола творчої і технічної інтелігенції та частково в круги політичної партійної олігархії. Мілітаризація імперії і вичерпування природних і людських ресурсів на озброєння імперської армії залишили ССРСР далеко позаду у сфері третьої індустріальної революції, комп'ютеризації, інформатики, електронної комунікації. Мисляча еліта усвідомлена, що дальший економічний поступ залежить не від екстенсивної господарки, важкої індустрії і розбазарювання та продажу природних ресурсів за кордон, але від впровадження науково-технічного новаторства, інтенсивних технологій, машинобудування. Треба згадати, що ССРСР мусів купувати за кордоном біля 50 мільйонів тонн зернових продуктів і продуктів громадського споживання. За все це треба буде платити чужою валютою. Слід також додати, що валова імперська продукція у 15 разів менша від валової продукції вільного світу. Хрущовське «дігнати і перегнати» можна прирівняти до приповідки: «Коня кують, а жаба ногу підставляє».

Парадоксальність горбачовських реформ

Спадщина марксизму, ленінізму, сталінізму і брежнєвізму створили систему тоталітарного заціпеніння. За Леніна компартія націлювалась на цілковиту перебудову суспільства. За Сталіна тоталі-

літарний режим повністю підкорив собі суспільство, а за Брежнєва — витворився застійний стан, зумовлений корупцією партії і затисканням людини партійною бюрократією. Для впровадження реформ треба вондночас атакувати всі три історичні шари комуністичного насильства. Але, вдаючись по них, постає ризик, що ті осередки інституційних сил виявлятимуть опір до будь-яких реформ. Реформувати — означає атакувати суб'єктивні і об'єктивні інтереси мільйонів партіапаратників.

Горбачов заатакував найсильніше брежнєвську спадщину як таку, що розкрила особисту корупцію Брежнєва, застійність й економічну відсталість імперії. Тяжче було розкрити сталінську спадщину, зваживши бюрократичні інтереси партійців, сталінських злочинців, катів народу, які одержують від держави товсту пенсію за свої чорні діла та скоєні ними страхітливі злочини проти мільйонів людей.

Проголошена Горбачовом політика «гласности» оминала сталінську спадщину. Щойно згодом він велів відкрити заслону нещодавнього минулого, виявити «білі плями» в історії та їх переосмислити. Робилось це обрежно, бо партбюрократія знає, що свою владу і привілеї вона завдячує Сталінові, а опосередковано — також Ленінові. Але вона дала свою згоду на часткову критику сталінізму. Повне розкриття злочинів Сталіна і його катів, на погляд партії, могло дестабілізувати советську систему.

Паралельно з розкриттям сталінізму, Горбачов робив зусилля піднести на ще вищий щабель культ Леніна. Ленінізм і ленінська традиція, — за твердженням Горбачова, — мусить залишитися в недоторканою «святою коровою». Таким чином, продовжуючи в основному тоталітарний характер системи і зберігаючи головні партійні інституції сталінізму, Горбачов завдав народам СРСР глибокого розчарування, що позначилося на їх поставі до компартії. Можливість справжніх реформ виявилася надто обмеженою, бо передмовою для впровадження реальних реформ є інституційне зречення з сталінізму, ленінізму і комунізму.

Здемонтування сталінізму мусіло б, очевидно, призвести до розпаду й всесильної державної бюрократії в економіці, в галузі соціальної захищеності, в сільському господарстві. Це у свою чергу потрясло б інтересами керуючої імперської партбюрократії та призвело б до фундаментального зрушення серед неросійських народів імперії в напрямі утвердження їхніх національних прагнень до державної самостійності. З цих міркувань, на загальний погляд, сама імперська структура стала б перед обличчям свого зникнення.

Розкривши і далі розкриваючи сталінські злочини, партія намагається зберегти культ Леніна і ленінізм як єдину ідеологічну

базу для своєї правомірної законності. Викривленням Сталіна і сталінським злочинам протиставиться «доброго», «гуманного» Леніна. Зректися Леніна і Сталіна, як цього домагаються деякі советські історики і представники творчої інтелігенції, означало б зректися всієї комуністичної, ідеологічної надбудови, на якій спочиває «легітимність» партії.

Перебудова, отже, натрапляє на політичні перешкоди доктринерського характеру. Допоки не буде зліквідована комуністична партія як керівна, монопольна, діюча вище закону сила в державі, доти не буде змоги впровадити справжні падикальні реформи.

Від самостійности до псевдодержави

З розпадом російсько-царської імперії на її руїнах, на етнографічних землях неросійських народів постали самостійні держави. Не зважаючи на початкові різноманітні труднощі у встановленні незалежних держав, кожна з них закріплювалася згідно з волею народу.

Збройне завоювання неросійських народів російським комуністичним імперіялізмом та підкорення їх цьому колоніялізмові тимчасово перекреслили національні зусилля тих народів. Але прагнення до національного ідеалу, до духовної візії власної державности окупант не був у силі знищити.

Правда, прикриваючись комуністичним псевдоінтернаціоналізмом соціалістичної співдружності, російський імперіялізм приймав понад півстоліття численні відкриті й таємні укази і циркуляри з ціллю знищення метафізичної, національно-духовної субстанції неросійських народів. Але психологія людини, звичайно, віддзеркалює в собі психологію нації, генетичну пам'ять нації. Вона спочиває на внутрішніх законах психіки, що не піддається ворожій індоктринації, чужим ідеям з неприязної землі.

Російський імперіялізм у його комуністичній модальності приймав протягом десятиліть безліч найжорстокіших заходів для вихолощення і викоренення з душі людини почуттів національної самобутности. З цією метою надумано геополітичне поняття «советський», щоб ним замінити все національне. Так повстав образ «советської людини», «советського народу», «советського патріотизму», «советської держави». По лінії цієї формації і деформації безперервно втовкмачувалось і всилювалось в голови молоді, що все національне — другорядне, пережиток, і що лише «советське» — прогресивне, висококультурне, найдостойніше. Таким порядком Москва цілеспрямовано докладала зусиль, щоб трансплантувати свої імперські вартості на завойовані нею народи та перетворюва-

ти їх на «советських людей», або зрусифікованих манкуртів з імперською свідомістю (поняття «манкурт» широко вживається тепер в Україні. Ним окреслюється людину, що, настраждавшись, забуває про все, навіть і про те, хтов вона є. Її виховали так, що вона служить будь-кому, воює за будь-кого).

Російсько-советська комуністична партія систематично веде наступальні атаки на національні мови неросійських народів з метою їх зденаціоналізувати, зрусифікувати, засимілювати. Паралельно із заміщенням національних мов вилучувано з освітньої програми, бібліотек і музеїв усі праці, що мають стосунок до історії народу. Власті також забороняли відзначувати народні й релігійні свята, деформували народну традицію, звичаї, впроваджували «свої» свята (наприклад, день доярки, свинарки тощо). Вживання рідної мови як засобу комунікації кваліфікувалось властями як виявлення «націоналізму». Останній жорстоко переслідувався. За командно-адміністративною системою всім нав'язувалась російська мова й культура, а все національне принижувалось, дискримінувалось, упосліджувалось. В літературі кожен національний письменник неодмінно був епігоном якогось російського письменника. Росіянам приписувались майже всі відкриття в науці.

Ідучи по лінії заперечення самотності багатьох націй, Москва намагалась ізолювати їх від світу економічно, політично, історично, культурно. У своїй пропагандистській псевдонауці Москва зуміла нав'язати Заходові погляд, що в Советському Союзі існує лише одна нація — російська, а всі інші народи, що там проживають, — це національності і народності, які не можуть самотійно вижити. Звідси висновок: Росія безінтересовно, благодійно піклується меншими народами, які загинули б без її захисту й опіки. Другий висновок: Росія — одна — неподільна. На жаль, такий погляд на заході донедавна домінував. Але... часи міняються.

«Союз» під ударами визвольного націоналізму

Виправдовування краху комуністичної системи брежневською «застійністю» — це ніщо інше, як визнання Кремлем банкрутства своєї командної диктатури. Якщо «гласність» має за завдання виявити деякі аспекти комуністичної безгосподарності й корупції, то «демократизація» має за цілю розкріпачити затиснутий людський дух та заохотити народ до перебудовної ініціативи. Як і можна було сподіватися, «революційна» перебудова натрапила на тотальний опір з боку паразитної партбюрократії, що примусило М. Горбачова знехтувати один із канонів ленінізму і закликати

населення ССРСР самочинно творити незалежні об'єднання, клуби, групи тощо.

Перебудова, «лібералізація» і «демократизація» набрали зовсім інших форм і спрямувань від тих, які М. Горбачов видвигав і наголошував. Він хотів перебудувати механізм функціонування економіки, а народ пішов по лінії культурних і політичних тенденцій, духового оновлення суспільства, відродження національних культур, мов, історії, відкриття церковних храмів, відновлення своїх самостійних держав. З трибун партконференцій і з'їздів представники неросійських народів почали видвигати питання про грабування їхніх багківщин Москвою, яка випомповує з їхньої території дорогоцінні ресурси і ніщо за це взамін не дає. Вперше питання економічної суверенності республік, господарського розрахунку та еквівалентного обміну категорично поставлено перед кремлівськими можновладними грабівниками.

Всі народи зненавидженої імперії маніфестовано видвигнули свої законні прагнення, водночас звинувачуючи Москву за її злодіяння, недодержування договорів, нехтування національними правами неросійських народів, дискримінування їх у сфері культури, науки, релігії, економіки. Під гостру критику піддано московські центральні відомства, що служать як інструмент грабунку і поводяться на території республік агресивно, арогантно, діють проти інтересу господарів землі. Згадаймо тут, що йдеться не про маловажні справи, але про питання виживання народів, їхнього життя чи смерті. Адже розташовування атомних електростанцій, важкої промисловости, хемічних і екологічно небезпечних заводів — все це виключна домена центральних міністерств. Вони нав'язують народам свої рішення, що часто-густо мають катастрофічні наслідки для навколишнього середовища.

Згідно з духом півгласности, народ відважно ставить партапаратникам питання про тривожні проблеми екології та про те, як запобігти дальшому забрудненню біосфери — землі, води і повітря. Інші знову квестіонують логіку шостої статті Конституції, яка гарантує комуністичній партії монопольність на владу над народом. У зв'язку з наближенням виборів до Верховної Ради республік і місцевих Рад народ бере дуже активну участь у передвиборній кампанії, щоб на народних депутатів вибрати найкращих і найкомпетентніших, а не тих, що носять партійний квиток у кишені.

Національне питання стало найдинамічнішим фактором у роз'єднанні «Союзу». Проповідувана советською конституцією і законодавством рівноправність республік виявилися лицемірним обманом. Народи домагаються справжньої суверенности, наповненої реальним змістом і законодавством. Ці та інші суперечливі

питання поставили компартію в дефензиву, в тупик, з якого вона не може вилізти. Справжню суверенність народів може дати лише власна незалежна державність. За логікою цього переконання проходить тепер велетенська боротьба за відокремлення від СРСР та встановлення самостійних держав. Протест проти центральної домінації російського імперіялізму проходить тепер горизонтально і вертикально. Засудження народами русифікації, удержавлення національних мов, масова поява національної символіки і співання національного гімну, громадські демонстрації за права народу, постанови народних фронтів і рухів, оновлення культу могил загиблих героїв за волю батьківщини — все це форми боротьби за встановлення самостійних держав неросійських народів. Советський Союз не може уникнути доби визвольного націоналізму.

Народ відчужився від компартії

Ідеологічне, законне санкціонування насильства і жорстокости марксизмом, ленінізмом, сталінізмом, брежнєвізмом — всією комуністичною практикою — до нашого часу недало російському комунізму характеру найбрутальнішого й найтрагічнішого феномену в історії людства — як з погляду кількості закатованих людських життів, так і з погляду катастрофи господарських відносин.

Коли постала півгласність і людям було дозволено говорити, сторінки советської офіційної преси зарясніли читацькими листами, в яких висловлювалися травматичний шок, глибоке обурення, страх з приводу розкриття комуністичного минулого, галерії звершених злочинів, свавілля каральних органів, кримінальних характеристики Леніна, Сталіна, Брежнєва та їхніх поплічників. Горбачов і немало з його партійців засудили весь советський період комуністичної влади як період кримінального тиранства комуністичних партапаратників. Комуністична партія в очах народу всеогульного почала сприйматися як партія злочинців, що діяли й дають проти народу.

Прихід до влади Горбачова лише частково розкрив злочинний характер комуністичної партії. Але водночас Горбачов поставив собі за завдання, з метою збереження імперії, «оновити», «згуманізувати» мораль компартії, зобразити її як авангардну, людяну, керуючу, вирозумілу до людських потреб, партію від народу для народу — добродійну, розумну, демократичну, ленінську». Парадоксально, Горбачов зображує Леніна як «людяного» ватажка, що лише «добро чинив» для народу. Такі і подібні вмовляння, одначе, залишилися голосом волаючого в пустині.

Авторитет партії серед населення впав до нуля. В доповіді, що її Горбачов виголосив 20 липня 1989 року, про партію сказано таке: «Слід сказати, що вона (партія) є дуже складною і неоднозначною... Саме оновлення суспільства немислиме без оновлення партії... Перебудова в партії істотно відстає від процесів, які відбуваються в суспільстві. На цьому ґрунті виникає реальна загроза ослаблення керівної ролі КПСС у перебудові... І це викликає зростання тривоги за авторитет партії... Головне тепер — вивести партію, як я б сказав, із стану облоги... Ситуація така, що партійний апарат і партійні працівники стали об'єктом огульної критики».

(Закінчення буде)

Зліва до права: «Крук» — к-р сотні «Холодноряці», В. Якубовський — шеф штабу ВО «Лисоня», Михайло Хома-«Обух»-«Довбуш» — окр. Бережанської округи, «Гонта» — військ. реф. Бережанської округи і Микола Бартків-«Рух» — реф. проп. тієї ж округи. «Літопис УПА», кн. 12.

А. БЕДРІЙ

НЕЗАЛЕЖНА ПОЛІТИЧНА ПУБЛІЦИСТИКА В УКРАЇНІ, 1989

Політична публіцистика ставить собі завдання висвітлювати актуальні політичні проблеми й справи сучасності перед якнайширшими прошарками громадянства чи зацікавлених кіл з наміром відповідно впливати на їхні політичні погляди. Головні теми, що займали наших чільніших публіцистів в Україні 1989 року, це були питання національно-визвольної боротьби, поборювання російського імперіялізму та поширювання культурно-ідеологічного фронту.

До передових незалежних політичних публіцистів 1989 року включаємо: Василя Барладяну, Григорія Приходька (редактора «Українського часу»), Михайла Осадчого (редактора «Кафедри» і щотижневої хроніки пресової служби при УГС), Івана Геля, Павла Скочка, Степана Хмару, Юрія Бадзя, Богдана Гориня (редактора «Львівських новин»), Левка Лук'яненка, а далі — Дмитра Гринькова (редактора «Карби гір»), Ірину та Ігоря Калинців (редакторів «Євшан-зілля»), Івана Сокульського (редактора «Голосу відродження»), Степана Гуру («Плуг»), Володимира Соловійова, Євгена Пронюка («Оповідник УГС»), Миколу Котса («Голос Волині та Полісся» і «Вільна думка»), Олександра Ткачука («Наша віра», УАПЦ). Це далеко не всі українські публіцисти, думаючи незалежно від російської імперської політики. 1989 року появилось в Україні гідних поважної уваги вартісних статей, промов і різних матеріалів публіцистичного змісту доброї пів сотні. Вибираємо найцінніші на нашу думку і наводимо їх у хронологічному порядку від появи.

На початку 1989 р. поширилася брошура *Левка Лук'яненка* «Що далі?». Лук'яненко закликає: «Необхідно боротися за свободу, а не чекати, коли чужа Україні адміністрація піднесе свободу народові на вишиваному рушничкові... Ніхто добровільно владу не віддає». Він відмічує «величезну потенційну силу, яку становлять прагнення поневолених народів до незалежності». Лук'яненко переконаний, що є лише «альтернативи: або демократія і тоді розвал імперії, або збереження імперії і тоді немає демократії... Ленін розв'язав альтернативу на користь збереження єдності коштом відмови від демократії». Пізніше, «не Сталін як особа, а

тисячі, мільйони середніх і дрібних російських чиновників, носії великодержавної, шовіністичної ідеї, становили об'єктивний фактор (реальну антиукраїнську ціль) нашої післяреволюційної історії». Але діє потужна континентальна тенденція до національної волі й незалежності, приміром: «На території Югославії давно точиться національно-визвольна боротьба і вона, безперечно, закінчиться створенням шістьох окремих держав. . . Не уніфікація світу відбувається, а його ускладнення, урізноманітнення. . . Цей всесвітній процес діє проти традиційного російського уявлення про людину як безправну істоту та слухняний гвинтик державної машини». Лук'яненко твердить: «Ліквідація приватної власності на засоби виробництва видавалася большевикам за панацею від усіх соціальних бід. . . Але (приватна) власність — основа свободи. . .». Висновок: «Ми маємо крах марксистської ідеї всесвітської диктатури пролетаріату і крах шістсотлітньої російської імперської ідеї».

На переломі 88-89 років появилася стаття-рецензія Івана Васадара на книжку «Розстріляне відродження», видану на еміграції, в якій всю вину за злочини російських імперіялістів у тридцятих роках складається на Сталіна і сталінізм. Васадар твердить: «Хоч воно сьогодні модно і вигідно, то все ж таки цей підхід не видержує здорового глузду». Бо це було «панування на Україні російського большевизму. . . У цій злочинній дії російського імперіялізму супроти України виступила яскраво співдія всіх російських політичних сил: від чорносотенсько-білогвардійських до червоно-большевицьких та клерикальних з еміграцією включно. . . Розстрілювання відродження Нації почалося від нищення нашої Держави» в 1918-22 роках. «Ті, які пишуть про терор тридцятих років, хай пам'ятають, що його розпочав Ленін». А далі: «Мусимо усвідомити, що, на місце розстріляних українців, окупант прислав на Україну мільйони москалів. . . і що у цій злочинній дії проти нації помагали ворогові українські комуністи. . . М. Скрипник в час, коли рішалась доля Нації і Держави, та кожного з нас в 1917-20 роках, був членом ЧеКа і винний у смерті Міхновського, Стеценка і мільйонів тоді замордованих ЧеКа. . . П. Любченко в роки Визвольних Змагань був по стороні ворога, бо не боронив Української Держави, а пізніше обвинувачував українську наукову еліту і засудив її до розстрілу. . . Я від душі піддержую клич М. Хвильового — 'Геть від Москви! Орієнтація на психологічну Європу'. . . але рівночасно [Хвильовий] 'стріляв у самостійників-державників'. . . Д. Фальківський, 'бувши активним чекістом, розстрілював своїх батьків і братів'». Васадар робить висновок: «Щодо т.зв. українізації, то треба виразно ствердити, що вона була нам найменше потрібна. Нам треба було деросіянізації, дерусифі-

кації. . . українізація зводилася в основному до присвоєння не-українським населенням, в першу чергу росіянами, мінімуму української мови, потрібного для збереження своїх постів в окупаційному апараті на Україні. Але сама суть большевицької влади на Україні лишилась *російська*». Васадар підсумовує: «Ще раз — що таке націоналізм? Відповідь одна: — боротьба за право жити вільно у своїй державі». Висновок: не ставка на «добрих» комуністів — коляборантів Горбачова, а ставка на націоналізм.

Відважний лист *Ірини Калинець* до митр. Нікодіма з 7-го лютого 1989 вказує на те, що російська православна Церква «стоїть на засадах продовжуваної сталінізмом імперської шовіністичної діяльності царської російської Церкви». Ствердження Калинець повинні брати під увагу ці кола, чи то в Римі, чи Вінніпезі, які йдуть на співпрацю з РПЦ!

У лютому в Україну приїздив М. Горбачов. Про цю поїздку коментар написав Степан Хмара п.з. «*Чого приїхав на Україну високий гість?*» Хмара пише: «візита розчарувала навіть тих наївних громадян України, які ще досі плекали надію на підтримку з боку Горбачова. . . скрізь влаштувалися потьомкінські маскаради. . . У центрі українського католицизму Горбачов жодним словом не згадав проблеми катакомбної УКЦ. . . також недоречно лякати 'Карабахом'. . .». Хмара твердить: щодо Чорнобиля, Горбачов «продемонстрував, що в Москві не збираються рахуватись із волею українського народу. . . Чорнобильська катастрофа — не стихійне лихо чи нещасний випадок; вона стала логічним наслідком колоніальної політики і безправного становища України в СРСР. . . Москва далі свідомо здійснює політику етноциду проти українського народу. . . Здійснюється холоднокривне народовбивство. . . Тепер шляхом атомного й екологічного етноциду українського народу Москва хотіла б вирішувати сучасні проблеми. . . Горбачов показав справжнє своє обличчя. . . що в Кремлі й надалі в душі старих імперських традицій розглядають Україну як свою безправну колонію. . . У нових керівників змінилися лише форми пропаганди». Хмара наголошує: «Порятунок може бути лише при відновленні незалежної української держави. Альтернативи нема. . . Тільки у боротьбі за свободу можна відстояти право на життя».

Юрій Бадзьо в статті «*У центрі Європи — Чорнобиль*», написаній в третю річницю страшного злочину, дає влучну історичну перспективу: «Перед Чорнобилем атомним були чорнобилі політичні, соціальні, духовні. . . Вибух 26 квітня (1986) — логічне завершення історичних побоїщ, що їх пережила Україна в ХХ столітті». Це наслідок політики «російського великодержавництва. . . безперервної 300-літньої психологічної війни проти т. зв. мазе-

пинства... натиск на Україну російського шовінізму... Чорнобиль — проблема передусім політична». Тож змінім погляд еміграції й Заходу, що це, мовляв, був лише випадок, катастрофа!

У травні відбулися вибори до З'їзду народних депутатів ССРСР. Знаменитий коментар написав *Василь Барладяну* п.з. «*Невільники на сцені кремлівського театру*». Ціль виборів — «виконувати ролі демократичної ширми». Виступи депутатів мають «обманувати легковірних громадян і політичних діячів Заходу, які повірили у Горбачовську перебудову, мовляв, дивіться, в нас плюралізм і демократія». Панування російських імперіялістів забезпечене в союзному парламенті, а «союзні республіки перетворені в адміністративно-колоніальні одиниці Росії... Делегації від неросійських республік у Москві є на те, аби продемонструвати світові видимість свого суверенітету, якого неросійські республіки ніколи не мали...».

У статті «*Під яким прапором вбивали наш народ?*» *Василь Барладяну* вказує на червоний прапор з серпом і молотом, як символ народовбивчої політики Росії, а синьо-жовтий — як символ боротьби за українську державу, волю й справедливість. Мільйонні «жертви червоно-прапорного КГБ волають по помсту». Уже під владою Леніна (1917-23) було репресовано 23.2 мільйони людей, більшість в Україні. «На кожний з 72-ох років існування советської влади припадало 1.5 мільйона вбивств» під червоним прапором зі серпом і молотом. Барладяну закінчує: «українському народові символіка вбивць не потрібна».

Знаменитою публіцистичною статтею є доповідь *Михайла Осадчого* п.з. *Перемудруймо японський комп'ютер*, виголошена 8-го липня. Осадчий гостро критикує статтю Дмитра Павличка «Сврейські мелодії» за те, що Павличко ставить мову понад першеством для народу власної держави. «Наголошую, ніколи єврейство не ставило любови до рідної мови над потяг до обітованої землі як власної держави. Найвищою вартістю народу, як нації, є не мова, а національна суверенність, реальна, а не фіктивна державність. Вона гарант буття нації, важить більше для кожної людини і незрівняно значущіша, аніж державна мова без реальної державности нації». Слідує висновок: «Коли хочемо реальної, а не вивіскової престижності мови... починаймо з основи основ буття народу як нації, як держави, а вже потім також з мови, як однієї з форм вияву буття нації... Ми повинні наголосити — суверенність мови тільки через суверенність держави... Я наголошую — не буде держави, не буде і української мови».

До клясичної публіцистики виховного характеру належить «Слово» *Степана Хмари* в пошану героїв України, виголошене в

Червонограді (кол. Кристинопіль) 30-го липня. Хмара відмічує: «пам'ять тих, хто заплатив найдорожчою ціною — життям за те, щоб наш народ був господарем на вільній українській землі. Їм не судилося у нерівному двобою здобути волю Україні. Проте, вони відстояли *честь і гідність* нашого народу, стали прикладом жертвенности задля ідеї свободи для майбутніх поколінь. . . Мусимо пам'ятати, що ідея свободи залишатиметься утопією без української державности. Свободу і державність можливо досягнути при високому ступені суспільної готовости до самопожертви. . . Сьогодні ми молимося на відновленій могилі наших героїв. . . пам'ятаймо, що Україна рясно зрошена кров'ю і засіяна кістками героїв — Стрільців Української Повстанської Армії. . . Ніколи не забуваймо тих, хто все віддав для України. . . Вічна слава Героям України!».

У виступі *Богдана Гориня* на Другому конгресі Естонської Партії Національної Незалежности в Талліні 19-го серпня, стверджується, що «*всі члени Президії Верховного Совета ССРС виявились одностумцями (від Лук'янова до Єльціна) щодо збереження російської колоніальної імперії*». Аналізуючи документ «Національна політика партії в сучасних умовах», Горинь доводить: «Якщо до появи цього документу деякі суспільно-політичні діячі мали ілюзію, що перестройка дасть змогу республікам стати на шлях суверенного розвитку, змінити структуру ССРС з федерації на конфедерацію і в той спосіб добитися переходової стадії до незалежности, то *тепер ці ілюзії повністю розвіялися*. . . Одинокий вихід для кожного народу, який не хоче загинути в імперській в'язниці, — це *боротьба за повну незалежність*».

Талановитою публіцистичною статтею є критика *Павла Скочка* з'їзду Народного Руху України за перебудову у статті п.з. «*Рух — це плюралізм*». З'їзд НРУ був «зодягнуте у вишиванку шоу, вміло розігране неокомуністами Драчем, Павличкою і Яворівським, що раптом, засоромившись здобутого в роки стагнації лавреатства, стали рятувати неньку Україну». Оцінку з'їзду він дає вдумливими словами: «В силу історичних умов, веління Божого чи нашого географічного становища, українська державність мислилась досі лише в моменти, коли мала *опертя на козацькі шаблі*. Руки наші нині, як відомо, безшабельні, а доля прив'язана налігачем до чужого воза, інтернаціонально-імперського. . .» НРУ — причіпка КПСС. І далі: «багатьом з нас хотілося б забути про фатальний наш, *шабельний, спосіб здобування волі, й пристати до цивілізованого парламентського. . . (наслідуймо) наш світлий розум, гетьмана Мазепу, що *прекрасно володів і словом і шаблею*, одним з найважливіших державних постулатів для *козацької нації* відстоював оцей: *'доходьмо всього правом'*». У висліді, Скочок*

пропонує: «На моє тверде переконання УГС і не повинна прагнути до масовості, а стати . . . елітарною національною партією, яка, рішуче відкинувши збанкрутілі федеративно-конфедеративні ідеї, стане серйозно готувати державних мужів для самостійної України, а не займатися химерами». Про голову НРУ Скочок дає таку репліку: «Відповідаючи на запитання кореспондента («Вечірнього Києва») про ставлення в часи перебудови до ОУН, Іван Федорович (Драч) відповів, що майбутню Україну він хотів би бачити під прапорами Скрипника і Довженка, а не Бандери. . . я відповів би на поставлене запитання, що, відкидаючи сьогодні збройний шлях ОУН у боротьбі за державну незалежність, бачу в майбутній плюралістичній Україні Степана Бандеру в пантеоні кращих її синів. . . а комуніст Драч. . . геть відкидає державницькі зусилля оунівця Бандери. . .». Скочок так оцінює НРУ: «Химерний і перебудований Рух, в лавах якого останні квитконосці збанкрутілої партії, політичні жертви тієї партії, неокомуністи, декоративні геґемони на силі існуючої системи. . . незалежні народні депутати залежного парламенту. . .».

Іншою знаменитою публіцистичною статтею про з'їзд НРУ є «*Рух вперед і назад*», написаною *Василем Барладяну*. У ній читаємо: «І програма НРУ, і організатори з'їзду разом з делегатами нагадують маятник, що коливається між суверенітетом України і її провінційним статусом у складі ССРСР, між народом і партією. . . не лише сплутано суверенітет з провінційним становищем України, сплутано й націю з національностями, некорінне населення з народом. На Україні є одна нація — народ України. Одна національність — українська. Решта — представники інших народів. І для них, як для часток нашої нації, Україна має бути рідною, а її мова — державною. . . Проголошуючи себе 'ланкою політичної системи УССРСР', РУХ ні сіло ні впало заявляє, що 'питання до порядку денного Всеукраїнських зборів' РУХу 'вносять' і 'Верховна Рада УССРСР', і 'Рада міністрів УССРСР', а мало б бути навпаки». Барладяну зазначає: «що до з'їзду й після нього РУХ очолюють письменники. У нашій історії це вже було. Після лютневої революції 1917-го року Ленінові міг протистояти *лише* Дмитро Донцов, а не письменник Володимир Винниченко, який був поганеньким політиком. . . Рух створено! . . Але на тлі цього вибуху — усміхнене обличчя сатани Леоніда Кравчука (члена політбюро КПУ). Боже пильнуй Україну!».

Гідна уваги стаття *Андрія Степняка* п.з. «*Уроки минулого*», автор якої розкриває промах, що доводить до втрати держави або неспроможності її створити. Це — «політичний релятивізм». На відміну від нього, «російські комуністи на чолі з Леніном мали абсолютну політичну цінність — владу. . . і завжди керувалися

політичним імперативом — 'єдіная і неділімая Росія'... Володимир Винниченко допустився помилки про можливість демократії у федеративній Росії... Винниченко вірив у марксистський міт і нахилив в комуністичну віру українців замість того, щоб вчити їх боротися за свою волю, яка можлива тільки в незалежній національній державі». Степняк закінчує: «Висуваючи в лідери Івана Драча, нарід забув, як він (Драч) писав у брежневські часи: 'Дихаю Леніним до останнього подиху...' він легко погоджується на керівну роль КПСС у Народному Русі. Він багато і голосно підспівував Брежневу, Суслову та іншим катам українського народу і готовий підспівувати знову... знаємо українців-немарксистів, які затуркують українців конфедерацією чи федерацією... ця філософія служить лише оправданням опортунізму». Висновок: «Політична мета має вирішальне моральне значення, вона виховує людей: або утворює в душі людини відчуття господаря своєї долі і готовість жертвувати задля високої мети — незалежності, або сіє в душі відчуття власної мізерності, капітулянтства...» Степняк переконаний, що чітка конфронтація з російськими «єдінонеділімцями» необхідна в Україні, так як у Прибалтиці. «Якщо на Україні ця реакція (російських шовіністів) ще не проявилася на повну силу, то лише тому, що численні опозиціонери виступають з утопічними ідеями конфедерації та федерації».

Григорій Приходько порушує в статті «*В тенетах декларацій*» ідеологічно-програмову тему, що «приватна власність є економічним гарантом демократії...». Цього принципу бракує в програмі УГС. Зате в ній вказується на фіктивне існування української національної економіки. Але «економічні реформи Горбачова не передбачають утворення такої». Приходько розкриває фальшивість економічної та соціальної програми УГС, вважаючи, що вона котиться в обійми комуністів та «єдиної-неділімої». В той час, коли керівники УГС відступають від концепції незалежної держави, «у Вірменії, Грузії, Латвії, Естонії йде рух за державну незалежність». Від самостійності відступив НРУ, бо «ініціаторами НРУ є комуністи... А УГС зі своєю вимогою конфедерації пересунулася ближче до компартії».

У наступній своїй статті п.з. «*Економічний гарант демократії*» Григорій Приходько критикує еміграцію: «в діяспорі, здавалося б, існують сприятливі умови для того, щоб справу України зробити справою міжнародної політики. Сьогодні ми бачимо дивні справи: переважна більшість політичної еміграції українців прийняла правила гри між Москвою і Вашингтоном, і не лише користується нагодою, щоб *активізувати націоналістичні зусилля*, а навпаки, старається приглушити домагання державної незалежності, мотивуючи тим, що з тактичних міркувань не варто зараз наголо-

шувати на незалежності, а треба зараз зосередитися на демократизації. Такий наївний погляд на політичний стан і логіку відродження свідчить якраз про наші вади в культурному розвитку. . . хотілося б, щоб наша еміграція, і насамперед політична та економічна, не підпала під чари ще однієї пропагандивної кампанії під назвою 'перестройка'. Еміграція є в полоні ілюзій російської імперської пропаганди, зокрема щодо НРУ, автори якого «залишаються на тоталітарних позиціях, бо вони визнають за державою право встановлення форм власности. . . а УССР утворена політичним керівництвом Росії. . . але без ліквідації державної монополії на власність людина не стане вільною, бо залишиться кріпаком, підлеглим державі».

Приходько стверджує: «Рух виступає проти насильства. . . А як бути з узурпаторами влади?». Він висновує: «Сьогодні ми спостерігаємо як група українських інтелігентів, які старанно прислужували Москві в недалекому минулому, нав'язали суспільству префарбовану ідею автономії, назвавши її федерацією або конфедерацією в залежності від аудиторії, до якої говорять. Для того, щоб приховати офіційний курс своєї діяльності, вони допустили до керівництва НРУ незначну групу осіб з числа недавніх нонконформістів, яких засліпила ілюзія демократизації».

Закінчимо огляд незалежної політичної публіцистики в Україні за 1989 рік двома статтями Василя Барладяну. У першій п. з. «*Нам потрібна нова й радикальна політична організація*» Барладяну виступає проти участі українців у виборах до Верховного Совета УССР. Він уважає, що «ці вибори мусимо бойкотувати». Він за «демонтаж так званого 'соціалізму', усунення КПСС і за повну незалежність України. . . А це ми зробимо лише за однієї умови — активної тотальної опозиції до режиму. . . Деклярацією принципів УГС уже нікого не приваблюємо» з огляду на поставлений в ній принцип конфедерації. Через це «ми відштовхнули від нас групу Приходька-Макара». Тому «ми маємо стати партією, що об'єднує ту частину нашого народу, яка хоче бачити Україну незалежною й благополучною. І не треба боятися того, що від нас відійдуть ліберально настроєні члени УГС. Вони підуть в Рух, який буде товктися навколо КПСС. І це його майбутня поразка. Рух сьогодні й завтра виступатиме тільки за те, за що не б'ють і не ув'язнюють. Існування політичної партії, яка щодня, попри цькування й переслідування, прищеплюватиме народові ідею незалежної, демократичної, а відтак і процвітаючої України, врешті-решт призведе до здійснення нашої мети».

У статті «*Смертний вирок всій УГС*» Барладяну розкриває, що Всеукраїнська Координаційна Рада УГС — це самозванча група: «Зібралось декілька душ — і вирішили, що вони є Виконком. Са-

мозванність призводить до того, що структура УГС нагадує устрій КПСС». Барладяну проти участі у виборах до органів УССР, бо: хто погодиться бути кандидатом, той мусить «відмовитися від боротьби за незалежність, від демонтажу того репресивного режиму, який створила й на стороні якого стоїть КПСС». Він проти співпраці з українцями-комуністами, бо «співпраця з КПСС кінчалася для некомуністів концтаборами й розстрілами. . . Беручи участь у рядах, де матимуть більшість комуністи, ми сповзаємо до коляборантської позиції. . . Адже ніде правди діти, ті передвиборчі програми угеесівців, що мріють потрапити до рад, мало чим відрізняються від програм комуністів».

Крайова незалежна публіцистика видала минулого року багато мудрого політичного, державно-творчого матеріалу, що його еміграція повинна серйозно брати під увагу.

Група кіннотчиків з УПА-Північ. Початок зими 1943 р. «Літопис УПА», кн. 1

М. ЧИРОВСЬКИЙ

ЩЕ НЕ МИНУЛО 150 РОКІВ ВІД ПОЯВИ КОМУНІСТИЧНОГО МАНІФЕСТУ

В дійсності минуло тільки 140 років від появи «*Комуністичного Маніфесту*». Це і довгий час, і короткий. Під його впливом і страхом прожило шість генерацій. Це довго. Але, беручи до уваги, що великі релігії на земній кулі проіснували тисячі років, а комунізм прикидався релігією, що великі імперії проіснували сотки років, та й багато ідеологій теж полонювали душі і серця людей на багато соток років, так тоді маніфест комунізму, який мав здобути світ назавжди, проіснував недовго.

Карло Маркс і Фрідріх Енгельс опублікували свій «*Комуністичний Маніфест*» в лютому 1848 року — саме в час, коли ціла Європа була напередодні революційних зривів т. зв. Весни Народів. Це не означає, що перед тим не появлялися від часу до часу різні колективістичні, соціалістичні і комуністичні ідеї, думки чи такі публікації. Але ці теорії, ці думки мали чисто теоретичний характер як ідейний спротив надужиттям і злочинам суспільного й економічного характеру даного часу і були намаганнями вказати на більш гуманний суспільно-економічний процес. Вже Платон в старинній Гелладі говорив про ідеал комуністичного суспільства. Предтечами Карла Маркса були Шарль Фур'я, Генри Сеїнт, Сен-Сімон, Фердінанд Ляс Саль, Йоганн Карл Родбертус, Роберт Овен та інші, але їхні теорії в практику не вводилися, хіба на дуже малу скалю, і всі ті колективні експерименти зараз таки провалювалися.

Щойно Маркс і Енгельс агресивно і арогантно проголосили свій «*Комуністичний Маніфест*» як основу т. зв. наукового колективізму, який примінюється в реальному життєвому процесі і має стати основою і єдиною соціально-господарською системою на майбутні сторіччя. Маркс авторитетно заявив, що по соціалізмі прийде шляхом еволюції комунізм як його вища стадія неодмінно й остаточно, і що капіталізм та окремі нації зникнуть раз і назавжди.

От що Маркс писав і проголошував у своєму «*Маніфесті*». Він каже, що примара комунізму страхає Європу, і що реакційні сили, папа і цар, Метерніх і Гуїот, французькі радикали і німецькі поліційні шпіцлі сприсяглися проти комунізму, але він неод-

мінно прийде по законам історичної еволюції. Маркс усю свою теорію еволюції базував на ненависті і боротьбі кляс, які мають привести до насильної революції і цілковитого знищення існуючого ладу. При кінці «Маніфесту» він підчеркує: «Хай пануючі кляси тремтять перед комуністичною революцією. Пролетаріат нічого не має до втрачення, хіба тільки свої кайдани. Він може здобути цілий світ. Пролетарі всіх країн, єднайтеся!». Вкінці він розвиває свої ірраціональні думки і каже слідує: «Комуністична революція стане найбільш радикальним пірванням зі всіма традиційними поняттями. Але ми мусимо раз-на-все зліквідувати будь-який буржуазний спротив комунізму. . . Пролетаріат вжиге всю політичну силу, щоб поступово видерти в буржуазії весь капітал, і централізує всі засоби виробництва в руках держави, а це значиться — в руках пролетаріату як, між іншим, панівної кляси». Він пропонує такі методи в поході до соціалізму:

- «1) ліквідацію (приватної) власності на землю і вжиття усіх прибутків із землі для публічних проектів;
- 2) введення великого і прогресивного доходного податку;
- 3) ліквідацію всякого права спадкоємства;
- 4) конфіскацію всякої власності емігрантів і бунтівників;
- 5) централізування всього кредиту в руках держави через центральний державний банк є виключним (ексклюзивним) характером;
- 6) централізування всіх засобів комунікації (лучби) і транспорту в руках держави;
- 7) збільшення числа (поширення) заводів і засобів виробництва, що є власністю держави, і включення земельних невжитків у сільське господарство та поправу ґрунту (землі) загальним пляном;
- 8) загальний обов'язок праці для всіх. Створення виробничих армій, зокрема в сільському господарстві;
- 9) змішання сільського господарства з промисловістю і ступеневе затерття будь-якої різниці між містом і селом, та більш пропорційний розподіл населення в даній країні».

Оце тобі образ «соціалістичної» економії в «соціалістичному» суспільстві за рецептою Маркса і Енгельса, наводячи хоча б декотрі з маркантних їхніх напрямних.

Вже тоді, в ХІХ сторіччі, було дуже багато критичних голосів, що опрокидували і засуджували логічність у теоретичному відношенні цього божевільного марксизму. Але світ наче одурів і

марксистські кличі стали ширитися, і то скорим темпом ще перед Першою світовою війною.

Прийшов *Перший Інтернаціонал* — дуже радикального характеру, що пошкодило ростові марксизму. Другий Інтернаціонал (заснований у 1889 році) тому і прибрав дещо лагідніші форми. А згодом, вже на початку ХХ сторіччя, формується *Третій Інтернаціонал* — партія Большевиків (1903 рік), яка заплянувала вводити марксизм в найбільш радикальний і нагальний спосіб. Сам Маркс ще організував і провадив Перший Інтернаціонал (1864–1876). Большевицький *Третій Інтернаціонал* вів Владімір Ленін. Згодом прийшла Перша світова війна, а то і дві революції в Росії, вкінці запанував там марксизм у своїй чистій злочинній формі, яка, за Євгеном Маланюком, відповідала московській звироднілій природі.

Тому, що большевизм відповідав московській психіці і природі, тому то він і усадовився на Московщині, а відтак став поширюватися як засіб московсько-російського імперіялізму. Можливо, що Маркс, Енгельс, Ленін та інші дійсно вірили у вищість комунізму і його кінцеву перемогу, але багато політиків, а передовсім економістів, сумнівалися і заперечували його господарську життєздатність (як Євген Бен-Баверк, Людвік фон Мізес, Вільгельм Репке, або Гайнріх фон Гаек і другі) хоч він і був передовсім економічною теорією.

Вже в час Военного Комунізму (1917–1921 рр.) Ленін і його соратники стали вводити у життя різні пропозиції «*Комсуністичного Маніфесту*» і Марксового пізнішого «*Капіталу*» — удержавнено всі засоби виробництва, включно із землею, творено вже совхози і колгоспи, удержавнено банки і кредити, організовано державні індустріяльні і комерційні заводи, ліквідовано приватну власність і спадкоємство, удержавнено всі засоби лучби і транспорту, розпочато ліквідацію селянства як суспільної кляси і так далі, йдуть по сотках тисяч трупів, зокрема неросійських народів, щоб промостити шлях московському імперіялізмові у Східній Європі й Азії.

У 1921 році весь цей колективний експеримент затріщав і захитався, і Ленінові прийшлося піти на тимчасовий компроміс у формі НЕП-у. Згодом прийшов дослівно божевільний Сталін, який, сполучивши доктринерство комунізму і мету московського імперіялізму в одну цілість, пожертвував життям мільйонів людей і терпінням других мільйонів, щоб запанував СРСР на світі зі своїм марксизмом-ленінізмом.

За рецептою «*Комуністичного Маніфесту*» і «*Капіталу*» і пізніших писань Леніна, Советський Союз обернуто у величезний

концентраційний табір, де люди гинули мільйонами, терпіли недостачі, вмирали з голоду і ставали жертвами розстрілів та геноцидів, ініційованих Москвою в ім'я комунізму і великої Росії.

Але комуністична господарська система, начеркнута Карлом Марксом, щораз більше не доставала. Колись російська імперія була одним із найбільших експортерів збіжжя у світі, а від 1960 років ця імперія під назвою ССРСР з року на рік імпортує щораз більше хліба. Сьогодні там таке положення, що всього бракує. Видайність праці катастрофічно малі і остається щораз більше позаду західних країн вільного ринку і Японії. Технологічний прогрес теж там від 25 до 50 років позаду.

І от вже в 1984 році комуністичний Китай став відступати від марксизму-ленінізму, а в 1986 році це серйозно став робити М. Горбачов в Советському Союзі, повторюючи ленінський з 1921 і хрущовський з 1957 року компроміс з вільним ринком. «*Перестройка*» виказувала, що господарські принципи «*Комуністичного Маніфесту*» провалилися цілком і без решти, і що соціалізм, чи пак комунізм, зі своїми господарськими напрямними збанкрутував. Він (соціалізм) міг вдержатися тільки насильством т. зв. диктатури пролетаріату над всіма людськими правами.

Але вагітний подіями рік 1989 показав ще і те, що побудований на ненависті і безбожництві марксизм з такою ж ненавистю відкидається всіма, що його покуштували насильним і революційним шляхом. Показалося, що видвигнений «*Комуністичним Маніфестом*» клич «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!» зі своїм запереченням індивідуальних національних інтересів поодиноких народів програв на цілому фронті. Майже революційні події насамперед в Польщі, а потому в Чехо-Словаччині, Східній Німеччині і на Україні, а згодом і в Румунії доказують, що національні почування поодиноких народів куди сильніші за т.зв. інтернаціональні інтереси пролетаріату. Інтернаціональні інтереси пролетаріату, видвигнені «*Комуністичним Маніфестом*», показалися безвартісною пропагандивною ганчіркою, яка одначе сплила кров'ю мільйонів.

Цікаво тут відмітити, що від Марксового «*Маніфесту*» з 1848 року до його критичного примінення Леніном в 1917-1918 роках минуло більше 70 років. Та й від большевицької революції в 1917-1918 роках, до повного банкрутства і провалу комуністичних кличів пройшло теж більше 70 років. Треба було 140 років, щоб цей суспільно-політичний чиряк наріс і лопнув.

Короткотривала революція в Румунії проти відділів таємної поліції Ніколая Чавческу і відносно мало пролитої крові в других т. зв. сателітних республіках і в самому ССРСР показують, що Лейба

Троцький помилився. Він бо сказав, що комунізму назавжди остатися на земній кулі. Але якщо б його змусили відійти, то він відійде, але так гримне дверима, що світ затрясється. Наболілий чиряк комунізму відходить, але світ якось не трясється. Помілилися Маркс і Енгельс, помилилися Ленін і Троцький, помилився і Сталін. Біда тільки в тому, що ті помилки забагато коштували людської крові і нужди. От і ювілей *«Комуністичного Маніфесту»!*

В чому так глибоко помилився Карло Маркс, що його ніби ідеальна система, яка мала ошчасливити світ, в 140 років показала монструальною пародією? Перш за все — він відкинув усякі ідеали, включно з вірою в Бога, які ушляхотнюють до деякої міри людську природу. Він спер усе на матерію і матеріалізм, які самі по собі є самознищимі, недосконалі і проминаючі. У висліді свого матеріялістичного підходу, Маркс прийняв свою теорію еволюційних перемін, в якій все було релятивне і проминальне. Тому він відкинув будь-які етичні чи моральні абсолюти. Відкинув Бога і релігію як «опіум для народу» і ставив дуже неідеальну, слабку, і часто перекупну людину саму на себе у світі нетривких і перемінливих цінностей, де все було зглядне. А на добавок, Маркс спер свою теорію соціальної еволюції на ненависть і боротьбу кляс, з яких одна використовує другу і експлуатує. У Маркса на любов, помилування, толеранцію, зрозуміння і взаємне вирозуміння цілком не було місця.

Тому його послідовник Владімір Ленін сказав, що краще зліквідувати 99 невинних у контрреволюції, ніж пропустити одного винного, і що варто знищити пів людства в ім'я створення комунізму для другої половини. І тому то комуністи в СРСР і в будь-якій країні, де вони захопили владу, допускалися нечуваних в історії звірств і мордів на нечувану мільйонову скалю, винищуючи своїх дійсних і уявних противників — в СРСР, Румунії, Етіопії, Камбодії, Північній Кореї, В'єтнамі та інших країнах. Всюди відбувалося масове вимордування, голодовий геноцид і поголовне знищення «ворожих кляс» населення.

А при тому Карло Маркс і В. І. Ленін собі уявляли, що вони змінять такими методами людську природу. В комунізмі ця людина стане ідеальною, безінтересовною, без крихти егоїзму і, забезпечена спільнотою, буде працювати для соціялістичного добра.

Але такі факти, як існування т.зв. номенклятури в СРСР, яка наживається по приватних дачах і закупає речі в окремих крамницях, недоступних пересічному громадянину; і що там, як і в усіх соціялістичних країнах, всі крадуть, що «чорний ринок» і спекуляції процвітають; що хочби зятя Л. Брежнева покарано за

спекуляції золотом; що Н. Чавческу і його рідня жили понад стан, так як і Е. Гонекер і його соратники у Східній Німеччині, чи комуністичні провідники в Болгарії або Чехо-Словаччині тоді, як пересічний громадянин нуждував, показують, що Маркс людської вдачі не змінив, і що той, хто є на горі, завжди експлуатуватиме цього, що надоліни, байдуже з яких мотивів.

Слушною є така дефініція капіталізму і комунізму: капіталізм — це експлуатація людини другою людиною, а комунізм — це те навпаки. Є тут тільки одна основна різниця, а саме: в особистому інтересі підприємець, капіталіст, купець, споживач, робітник, великі компанії і робітничі спілки на вільному ринку, або в капіталізмі, намагаються один другого використати, а держава в загальному інтересі намагається всю ту ринкову гру балянсувати. В соціалізмі марксистського типу держава захоплює все. Опинившись в руках несовісних продажних партійних вельмож та їхніх поплентачів, які, уживаючи урядової сили, насильством і терором використовують всіх і вся, через брак ринкової свободної гри та невдалим плянуванням ця держава приходиться до жахливого сповільнення свого економічного і технічного прогресу. От чому в кінцевій стадії господарського змагу економічного ідвідуалізму з економічним колективізмом, цей перший, тобто капіталізм, побідив, а соціалістична, чи пак комуністична система, сперта на «*Комуністичному Маніфесті*», цілковито провалилася.

А й система думання Маркса була логічно недбалою. Говорячи про еволюцію від натуральної господарки в давнині, до середньовічного феудалізму а відтак до капіталізму, а відтіля через революцію до соціалізму і комунізму, він заплутався. Він цілу еволюцію покінчив на комунізмі. Чому це так? Якщо соціяльна еволюція була за Марксом залежною від еволюції матерії у всесвіті, то ця остання напевно не скінчилася ані не покінчиться на наказ Карла Маркса. Чому тоді вона в соціалістичному аспекті мала б задержатися на комунізмі? Або: чому Маркс відмовився від дальшого фантазування про еволюцію? Це все «не держалося купи». Ціла марксистська система від її основи, була по суті маячінням «хворої голови». Це може бути потверджене ще і тим, що Маркс, як нібито атеїст, належав в Лондоні до секти сатаністів. Адже Сатана — це дух, а не матерія, на якій Маркс будував свої теорії. І яким чином Маркс обдурив сотки-тисячі людей, які в ім'я його теорії, чи доктрини, поповняли найгірші злочини в історії людства?

У висновку треба звернутися до слів Христа. Він говорив, що по його відході до Отця прийдуть лжепророки, які намагатимуться одурити людей і відтягнути їх від Нього і його вчення. Христос остерігав людство через Апостолів, щоб воно себе не дало спанте-

личити і звести на бездоріжжя. Карло Маркс спантеличив дуже багатьох своїм «*Комуністичним Маніфестом*», якого банкрутства ми є сьогодні свідками по 140 роках. А Христова наука проіснувала вже 2000 років, і вона знова розквітає на руїні комунізму-більшевизму. Маркс і його «*Маніфест*» — це одні «врата Адові, що їм не подолати Христового Царства». Розуміється, що сумної пам'яті Карло Маркс не був першим і не буде останнім лжепророком, але у наслідках свого вчення він покищо був найбільше кровавий.

Від редакції «ВШ»:

Читачам «ВШ», яких зацікавила тема цього розслідування, радимо прочитати статтю Івана Франка «До історії Соціалістичного руху» (передрукована у брошурі «Іван Франко про соціалізм і марксизм», Вид-во «Пролог», 1966). Критична студія «Комуністичного Маніфесту» була зроблена Іваном Франком у 1904 році і надрукована вперше у львівському «Літературно-Науковому Віснику».

- Сен-Сімон (Saint-Simon de Rouvroy) — 1760-1825 — французький соціолог, один із засновників утопічного соціалізму (за марксистською термінологією).
 - Фердінанд Ляссаль (Lassalle) — 1825-1864 — німецький економіст. Співробітник у «Новій Рейнській газеті». Ф. Ляссаль — сучасник, ровесник К. Маркса (1825-1883).
 - Роберт Овен (Owen) — 1771-1858 — англійський соціаліст-утопіст.
 - Шарль Фур'є (1772-1837) — французький соціаліст-утопіст.
 - Третій, т.зв. Комуністичний Інтернаціонал (Комінтерн) заснований більшовиками в 1919 році. Установчий конгрес Комінтерну проходив під безпосереднім керівництвом В. Леніна. Комінтерн розпущено у 1943 р.
-

Ярослав ГАЙВАС

САГА ОСТАННЬОГО РЕЙДУ

(Продовження, 3)

А коли відірвався від ворога й командир наказав короткий відпочинок, почалося таке саме, а, може, ще гірше з другого боку:

«Під обстрілом ворожих кулеметів, обтяжені кількома раними, маршуємо далі в означеному напрямі. Довкруги нас поляки — з обох боків, і ззаду і те ж саме подають спереду, що сидять у збіжжі, звернені в нашому напрямі. Не стріляють, напевно думають, що свої. Скручуємо ярмом попри їх лінію, віддаль 20-25 метрів, і прямуємо в ліс Боровина. При кінці поляки починають стріляти, але на щастя втрат у нас нема. Заходимо в ліс і чуємо польські крики на північ і захід від нас. Відкриваємо до них вогонь. Вони думають, що це свої кричать: «Nie strzelać! Tutaj 30-ty pułk!». Відповідаємо по-польськи: «Uciekaj, bracie na Jawornik, bo tutaj rełno banderowców goni za nami!». По нашій лінії подають командування також по-польськи. Поляки забаламучені, не стріляють. Ми останками сил прямуємо до верха 437. Всі докраю перемучені, ворог іде слідом за нами».

(«Літопис УПА», том 13, стор. 56-57)

У такій ситуації трапився епізод, дивний епізод, коли обидві воюючі сторони дійшли до грані своїх сил, і кожна прагнула одного відпочинку.

«Год. 17:35 падають перші стріли, наші серії. ВП відразу відступає кілька метрів узад, займає становища і починає обстріл нашої лінії. Однак кулі не попадають, бо стріляють сильно під гору. Стрілянина та розрив гранат, які час від часу кидають наші хлопці, не вгаває на цілій лінії. З ворожої сторони падають вбиті один по другому. Бій триває 20 хвилин. Кричимо до поляків, питаємо, за що воюють — чи за Сталіна? Почот з ПЖ і санітарна обслуга сидять посередині. Кожний рішений боронитися до передостаннього набоя, останній залишати для себе. Хлопці кричать до поляків: 'Нам смерть не страшна!'. Починаємо співати 'Бже вечір вечорі...' — ціла лінія підхоплює пісню. Кожний якби зрадив, повеселішав, забув про ворога, небезпеку, голод, перевтому. Лиш час від часу обстрілюють ворога, який, мовби зачарований, дещо притих. Співаємо далі 'Збудись, могутня Украї-

но!', 'Віють вітри', 'Gdy naród w Warszawie' та 'Гей-ги, гей га'. Поляки відступили далі».

(«Літопис УПА», том 13, стор. 58)

Одначе події розвиваються своєю закономірністю. Польський тиск зростає майже з години на годину. Безперервні марші, зударя, без відпочинку, без достатнього харчування, а вірніше — в постійному голоді, ослаблюють не лише боездатність, а ще більше — маневровість, і воцятво УПА зближається до крайніх меж видержливості. Запис у деннику з 20 червня характеризує положення:

«Гураганна обопільна стрілянина. Поляки в камінних становищах, що 50 метрів кулеметні гнізда. Пробій тяжкий. Вузький камінний хребет, з одною стежкою по боках схил і гущавник. Немає місця для розстрільної, навіть для одного роя. Одначе останні переживання, ряд боїв, перетворили стрільців у правдивих безстрашних воїнів, не знаючих нічого неможливого. Заохочуване піддержуючими окликами і наказами ззаду, чоло нищить польські застави, один за другою, на відтинку одного кілометра. Це вже можна зачислити в ряд геройських боїв. По трупах ворожих і своїх (у нас впали два ройові, ст. віст. Сова та Мороз і стрільці Голуб та Сорока, а ранені: кул. Хмара, бунч. Орест, стр. Пластун, Левчук). Безстрашно, без вагання здобуваємо камінні ворожі становища — на відтинку кілометра гірського недоступного хребта. Хто це пережив, цього ніколи не забуде. Здобуваємо кулемети, ППШ, кріси, гранати, амуніцію. Як звичайно, зброю вимінюємо на кращу, гіршу залишаємо. Здобуто кілька наплечників з харчами (це найбільш цінне!) та кільканадцять цельт-палаток. Для змилення сліду робимо розстрільну вліво, сходимо коло 150 метрів в долину, опісля стрілецьким рядом вправо — на південний схід, у напрямі полонин. Під дорогою шпіца завважує польські застави. Ізза недогідного терену неможливо прориватися. З хребта вниз за нами чути, як сходять поляки. Завертаємо до потока, який веде на схід (до села) і щасливо переходимо на другу сторону. Поляки були ще на 100 метрів від нас, але не зауважили. Маршуємо далі і на кам'яному хребті 'Яворна' займаємо оборонні становища та відпочиваємо».

(«Літопис УПА», том 13, стор. 65)

Неминуче зближається момент, коли вже тільки щасливий припадок може допомогти перебороти кризу. А відтак віддихнути, підкріпитися і знову в бій. Цим разом сотня Бурлаки підходила до чехословацького кордону. Всі надії були на прорив. Бою, навіть успішного, ні командир, ні воцятво не шукали. Основне завдання було вирватися з Польщі.

«21 червня. Година 5:30 виходимо з потоку на хребет '937' (північний захід) і відпочиваємо. Обезпечення з південного сходу, південного заходу і сходу повідомляють про польські застави. Командир перевіряє. Є справді. В потоці, де ми ночували, чути крики і свисти. Чуємо, як підходять за слідом у нашому напрямі. Відступати в протилежну сторону нема куди. Командир задумує маневром змити ворога до вечора, а вночі за всяку ціну перейти кордон. Хоч як усі помучені маршують за командиром, здають собі справу, що такий стан уже довго не може тривати. З причини голоду та високої температури почнемо гинути. Просять командира, що якщо не вдасться перейти кордон, звести бій, у якому могли б усі по-геройськи загинути. Маршуємо для замилення напряму на північний схід, потім хребтом скручуємо на південний схід і хребтом 1007 посуваємося в лісах між Жебраче і Щербанівку. Направо бачимо польські застави, на дорозі між згаданими селами. Сподіваємося сильних застав. На диво, переходимо спокійно. Посуваємось далі в напрямі кордону. Спинаємося на гору. З голоду і перевтоми деякі стрільці падають, не можуть іти. Як можемо, допомагаємо їм, тягнемо їх із собою. Ідуть разом з нами також ранені. . .

22 червня. О годині 1:30 переходимо спокійно кордон поміж Бальницею і Солишкою. . .

Тепер найважливіше — за кожну ціну мусимо щось з'їсти, бо вже довго не потягнемо».

(«Літопис УПА», том 13, стор. 66-67)

Поза межами людської видержливості

Всі люди, як люди, рівні, але не всі однакові. Це закон природи. Кругом нас різновиди звіринного і рослинного світу і в них цей закон діє домінуюче. Ось дерева: одні тверді, другі ще твердіші, а треті — м'які, неначе губка. Одні пнуться до хмар, другі тримаються при землі. Звірі: одні переважають силою, інші — швидкістю, ще інші — видержливістю. А є такі, що надолужують хитростю, підступом, щоб утриматися при життю, зберегти і продовжити свій гатунок.

На перший погляд могло б здаватися, що люди однакові, дехто навіть всупереч фактам намагається обстоювати це. А пригляньмося ближче, побачимо, які вони різні. У важких умовах боротьби вояки щільно зливаються в один гурт, рій, чоту, чи сотню. Всі за ту саму, для них велику справу, за яку вони пішли добровільно на труди і на бій, а в потребі гинути за неї. Але власне межі людських сил, видержливості неоднакові, твердь у людей не та сама. Видно це найяскравіше у особливо тяжких умовах. Чим

важчі умови, тим різніше поводитися люди. Там, де одному вже не ставало сил, там другий стояв непохитно, здібний ще на більші зусилля і подвиги.

Як ми бачили, умови боротьби на Закерзонні гіршали з дня на день, аж дійшло до найгіршого: ні їжі, ні відпочинку, ні хвилини безпеки. Ворог спереду і ззаду, з боків, кругом. Заливає, як море, втискаючись у кожен закуток, у кожную щілину. В таких умовах те, що найглибше в людині, виявлялося різно. Не раз навіть кращим, хоробрішим, що безстрашно йшли на ворога, не ставало сил видержати. Людські можливості вичерпувалися, надходила криза. Не раз з такої кризи людина виходила переможцем, ставала ще міцнішою, як дотепер, а не раз ломилася, падала знеможена, а потім платила за ту слабкість честю, людською гідністю, свободою, накінець життям. Не платила життям в чесному бою, як вояк, але зломана й зіпхана в життєве болото ставала жертвою і нічого більше.

Таких межових кризових ситуацій на Закерзонні, а відтак у рейді на Захід ставало щораз густіше. І люди ломилися. Завзяті бійці, чесні, друзі і побратими, добрі люди кололися й лишалися з них тільки моральні тіні; вони ставали моральними стряпцями, невірним знаряддям у руках ворога, їхнє життя ставало трагедією. Втративши свою волю, вони корилися волі іншого, втративши свою ціль, відрікшись від неї, вони служили ціллям інших. Чимало таких випадків подає «Літопис УПА», особливо його сторінки про найважчі часи, про найтяжчі проби, а в тому і про рейд на Захід. Саме тоді множилися випадки дезерції, а виїняткові труднощі і вичерпання, безперервний ланцюг боїв викликував таку знемогу, що деякі стрільці вже не мали сил виконувати накази й продовжувати марш та вириватися з безконечних оточень, або траплялося, що в кожному війську карають смертю, що вояк на стійці засипляв, а це виставляло цілий відділ на смертельну небезпеку. Суворий закон партизанського життя змушував карати винних, не раз навіть смертю, хоч ті винні були такі близькі і дорогі, пройшли разом з іншими такий довгий і такий важкий шлях.

Дезерції. . Не раз причини дезерції здавалися такі благі, але для дезертира вони були такі життєво важливі, такі людські, що аж непереможні. І стрілець рішався на найгірше: дезерцію з ряду бойових друзів в обличчі ворога. Споконвіку це найважчий злочин у збройній формації — і дезертир вигравав, звичайно, дуже рідко, а здебільшого пропадав з рук своїх або ворога. . . Ось дещо про такі випадки.

1.5.1947 р. Цієї ночі два його вояки з Молодович дезертирували, мабуть тому, що вчора вивозили їх родини. . .

Ройовий Данило зголошує мені, що стр. Рак і Завзятий сьогодні вранці заспали на стійках. Наказую комендантові Змагунові роззброїти їх і арештувати. Виховник дістає доручення скликати склад повного польового суду та розглянути справу. У відділі Бурлаки сьогодні також відбуваються два польові суди. Один за заспання на стійці, другий за самовільне залишення відділу. . .

Польовий суд засуджує обох стрільців на кару смерти через розстріл перед відділом. Одначе з'являється у мене делегація і просить помилувати засуджених, зобов'язуючись на будуче від імени всього стрілецтва дотримуватися точного повнення служби. Обставини важкі, і не можна легковажити промахів у службі. Одначе, коли все стрілецтво просить помилувати, то мушу з тим числитися. Рішаюсь востаннє звільнити засуджених від кари смерти і перестерігаю, що на будуче всі промахи в забезпеченій службі безапеляційно каратиметься найвищим виміром кари, розстрілом перед відділом. Стрілецтво з одушевленням, прийняло відчитання наказу про помилування».

(«Літопис УПА», том 14, стор. 113, 115, 116)

Такі зрозумілі й близькі нам усім справи: батьки, брати і сестри, не раз дружина і діти — оце були причини дезерції. Але бували, як бачимо, й інші, а причиною тих інших було безмежне вичерпання, ослаблення — закрадалася байдужість, безнадія. Болячі такі випадки, але де є люди, там трапляється і добро, і зло. І подвиг, і злочин.

Здавалося б, що командири УПА — люди молоді, без високої професійної освіти, без життєвої заправи і досвіду, і в важких умовах могли б поводитися гаряче, навіть вибухово. Але ні! Командири УПА поступають так, як кажуть військові регуляміни і людські закони: де треба бути твердим і суворим, там, може з бунтом у своїй людській глибині, наказують виконати наказ. А там, де треба і можна проявити людську м'якість, не стидаються її. Не раз справи скомпліковані і досвідченим правникам та судовим психологам було б нелегко розв'язувати їх. Але і з такими справами дають собі раду молоді командири і судові інстанції УПА:

«Жандарм Чайка зголошує, що ком. Змагун грубо лається з ними і дошкулює їм безпідставно. Доручаю завтра подати скаргу, так як приписує службова дорога. Комендант ПЖ Змагун далі свариться. Упоминаю всіх, щоб перестали всяку балачку, а я завтра справу розгляну. На це Змагун починає сваритися зі мною. Стараюся його успокоїти. Тим часом поручаю зв'язковому Хмелеві пильнувати, щоб Змагун не віддалився від відділу. На випадок спроби віддалення негайно хай мене будить. Кладуся далі

спати, але вкоротці Хмель зголошує, що Змагун зібрався і мабуть хоче відходити. Добуваю пістолю, відбезпечую і йду за Змагуном. Питаю, куди відходить. Відповідає, що до командира Бурлаки. Питаю, чому зібрався в повний виряд і не зголосив мені відходу. Цей накидається на мене, що я його підозріваю. Наказую йому мовчати і ніде не віддалятися від відділу, чого він одначе не слухає. Наказую здати зброю і беру його ППС, на що Змагун відповідає хватом за пістолю. Одначе моя пістоля скоріше заглянула йому в очі. «Руки вгору!» Бачить, що запізно вже вихопити пістолю з піхви, поволі Змагун підносить руки. Роззброюю його з пістолі, передаю жандармам пильнувати і про все повідомляю провідника СБ Потапа. Відповідає, що завтра вирішиться його справа...

Потап, Бурлака та я радимо над справою Змагуна, при чім слухають ще опінії Аркадія відносно Змагуна. Врешті рішають, що спільний суд обох відділів розгляне справу, а провід затвердить. Устійнюється склад польового суду: голова — чот. Остап (вд. 94а)²³, перший суддя чот. Сагайдак (вд. 96а)²⁴, другий суддя — ком. ПЖ Гак (вд. 94а), оборонець — вих. Клим (вд. 96а), прокурор — Голий (вд. 96а) та протоколянт — Орест, відповідальний за канцелярію вд. 96а. По полудні мають розглянути справу. До полудня переслухують мене, свідків та підсудного і починають розправу польового суду...

Бурлака розглядає справу Змагуна та прохання делегації його почту в справі підсудного і питає мене, чи не буду мати нічого проти того, як він перебере до себе Змагуна як жандарма, а справу його висилає до КВ для вирішення. Про це одначе Змагун не знатиме. Питається, чи долучити обтяжуючі додаткові протоколи. Орієнтуючись, на якій основі могли вносити прохання з почту його відділу в справі його помилування, жадаю долучення протоколів та зложення Змагуном відповідної заяви, в якій він зобов'язується поправити свою дотеперішню поведінку. Таку заяву Змагун склав та підписав, і справа відходить до вирішення КВ. В присутності почту Бурлаки і Гоголя та Кліма — перепрошує мене. Складає заяву поправи. Наказую віддати йому зброю, і він дістає перенесення до вд. 94а, але не як жандарм, як хотів Бурлака, лише як стрілець — після моїх домагань. Відпис залишається у мене, і його долучую до місячного звіту».

(«Літопис УПА», том 14, стор. 122, 123, 124)

Отже, не тільки на полі бою, не тільки в обличчі смерті, не тільки в поборюванні небезпек, але в таких життєвих ситуаціях командири УПА стояли на висоті завдання. І це була додаткова важлива причина, що у відділах панувала спаяність і дисципліна, що було довір'я до старшин, що УПА такі довгі роки встоялася в боротьбі і записала одну з найсвітліших сторінок історії українського народу. Серед тих небезпек і щоденних клопотів, коли з од-

ного боку ломляться люди, а з другого виникають щораз частіші й більші небезпеки, треба жити, треба боротися, треба виходити переможно з найважчих ситуацій, коротко: треба собі давати раду. Ось як серед того всього стрілецьтво і командири використовують кожную нагоду і кожную шансу давати собі раду:

«Чот. Марко зголошує, що по дорозі на Борсуківці втекли три вояки: Ясень, Конар та Левко. Хлопці починають заломлюватися. Найгірше дошкулює голод. О год. 5-ій приходить бунчужний Орест з пропозицією Крилача, щоб скористати з нагоди, що по хатах є жорна, змолоти пшениці, яка є недалеко в кривці, та напекти на дорогу пляцків. Пропозиція дуже гарна та конечна. Тому радо погоджуюся. Наказую виставити денне обезпечення, подаю збірний пункт тим, що відходять по пшеницю, і лягаю спати».

(«Літопис УПА», том 14, стор. 140)

Як чергувалися життя і смерть, як холоднокровно й опановано приймали вояки УПА смерть показує смерть любленого командира Крилача:

«По дорозі показую Крилачеві попередні польські становища і сам відходжу наперед, а відділ лишається при своїх хлопцях. За хвилину повідомляє мене бунчужний Буркун, що Крилач впав. Дістав у саму голову. Частину речей від нього забрано, а портфель з особистими записками, годинник та інші речі, які були по кишнях — лишилися. Ворог увесь час переслідує. Ранений санітар сотні 96а Прут. Оборони не приймаємо, бо не знаю розміщення ворожих сил у терені».

(«Літопис УПА», том 14, стор. 140)

Загартовані й навчені роками важкої боротьби, стрільці УПА вміли використати кожную хвилину, кожную нагоду, щоб підкріпити себе, піднести свою силу опору та боездатність. А виконання бойового завдання домінувало все інше. Хронікар писав свої звітні завваження останками сил, а в найкритичніших моментах рятував не конечні для життя, а конечні для боротьби, для історії матеріяли. А коли положення ще погіршало, хоч здавалося, що гіршого вже не може бути, люди, навіть найвитриваліші, найвідданіші щербилися й ставали над пропастью заломання, тоді командир рішається на радикальну розв'язку: запропонувати тим, що осягнули межу людської витривалости, добровільне звільнення:

«Проведено реорганізацію відділу 96а, створено з нього одну чоту, яку очолив сот. Сагайдак, і долучено до відділу 94а. Стан чимраз менший. З боїв всі повиходили ціло, а після боїв залом-

люються, підпадають на дусі з огляду на масу війська в терені та постійне переслідування. З огляду на голод та перевтому втікають. . .

Всі перевтомлені, сплять по кущиках і, користаючи із спокою, відпочивають. Дехто їсть напівсире м'ясо. О год. 19-ій знову втекли 4 вояки: Бодьо і Моряк з чоти Марка та два з відділу Ластівки. Масова дезерція.

Вирішую зробити збірку, вияснити хлопцям обставини та наслідки дезерції і охотників позвільняти. О год. 20-ій виконую своє рішення. Зголощується 24 вояки. Всіх звільняю».

(«Літопис УПА», том 14, стор. 142)

Перевтома, дразливість, в деяких моральне заломання допроваджують до випадків зради. Вірно і без зайвих слів хронікар розкажує про це:

«Люди перелякані. Кого не пізнають, балакають по-польськи. З нас задоволені, але бояться поляків. Якщо вже розговорились, то розказують, як нас поляки бояться, а рівночасно, що виробляє з людьми Орел — дезертир з відділу командира Ластівки. Тих людей, які його найщиріше приймали, тепер б'є та арештує.

19 квітня. Година 2-га, виходимо. Знову лучимось разом всі три відділи і йдемо в ліс між Крайну і Трійцю. Тут зустрічаємо відділ командира Ластівки і з ним командира Байду. Є тут з ними також боївка з другого району. Ну, і боївка з 4-го району аж тут зайшла. Як довідуюсь, старший брат нашого стрільця Гудима був сексотом, і його тепер СБ-істи застрілили. Також дивно, брат у відділі УПА, а другий брат на нього доносить. Дивне життя».

(«Літопис УПА», том 14, стор. 151-152)

Нотуючи ті болючі факти, хронікар побіч Буркуна (командир Бурлака також частково пише хроніку) пояснює їх:

«Крім страшних фізичних умов, в яких знайшовсь останньо відділ, вояки не видержують нервово ситуації — на їх думку безвихідної. Велика маса ворожого війська в терені, щоденно тяжче — бої, перевтома і голод спричинюють чимраз цю дезерцію. Дезертирують вояки найкращі, солідні, характерні, які в інших, навіть найгірших, обставинах ніколи були б того не зробили».

(«Літопис УПА», том 13, стор. 55)

Серед таких труднощів, в умовах, що не заповідають нічого доброго, у безнастанній зливі вогню, в постійних проломах з оточення, яке є вже майже на кожному кроці, ті, що залишилися під прапорами, маршують, а де не можна маршувати — пере-

суваються повзучи, днями й ночами посуваються вперед. Рештками сил переборюють всі перешкоди. Тут уже не рішає зброя і кількість вояків, тут стоять люди проти людей у змагу впертості і тверді. Не один з вояків УПА, що перемогли ті найважчі хвилини життя і перемогли самих себе, свої людські слабості, впаде в дальших боях і перешкодах чесною вояцькою смертю, а ті, що залишаться в живих, діб'ються до визначеної цілі. Вони бо розуміли вагу й значення наказу й зроблять усе можливе, щоб той наказ виконати.

Наказ виконано — мету досягнуто

Ми читали в попередньому уступі про дно людських страждань, яке приходить тоді, коли людині не стає сил, коли вона ломиться, коли тратить віру в те, що дотепер було для неї найважливіше, і накінець — в себе самого. А на такому ґрунті може вирости всякий порок, навіть найгірший з них — зрада. Положення не легшало, а навпаки. З дня на день, з години на годину ще гірше й гірше, хоч уже не раз здавалося, що гірше бути не може. Та не зважаючи на те, значно більше людей, як ті, що ломилися, було таких, що йшли назустріч усім небезпекам і труднощам, йшли, щоб виконати призначене завдання, щоб досягнути намічену мету.

Чехо-словацькі військові частини, яким допомагали всілякі спеціальні поліцейні відділи, зайняли домінуючі позиції, розложили вогневі пункти так, щоб «навіть миш не могла просмикнутися». До диспозиції вони мали всі роди зброї від наймодерніших гвинтівок і короткої зброї, на літаках і танках кінчаючи. Протиставитися їм в одвертому бою рейдуючі вояки УПА не могли. Сила їхнього вогню була без порівняння слабшою від вогневої навали чехо-словацьких з'єднань. Ось як виглядали вже перші бойові зустрічі з чехами, які багато в дечому різнилися від словаків:

«Починають освічувати ракетами, закидати гранатами і обстрілювати кулеметним вогнем із сусідніх гнізд. Гаряче! Стріляють влучно, так що годі посуватися.

Пробиваємось крізь першу лінію і входимо на поле обстрілу з усіх сторін. Із шосі й піль освічують нас ракетами і рефлекторами та обстрілюють методичним вогнем, наперед добре приготованим. На шосі танки! Ворог довкола нас! Геройською смертю падає на полі слави рой. Кучерявий, який, будучи важко раненим, проговорив як останні слова: 'Прощай, командире' і власною пістолею дострілився.

Год. 1-ша. Бачу, що за шосу перейти ніяк не вдається. Наказую

відступ до лісу. Ворог без перерви освічує і обстрілює. Знову про-
рив через першу лінію, яка зайшла на наші зади. Дорогу до лісу,
крім застав, загороджує теж і танк, який своїми рефлекторами
прекрасно освітлює поля. В другім прориві знову падають: Граб,
Снігур і т.д. . . ?»

(«Літопис УПА», том 14, стор. 200)

Вирвавшись з того шквалу заліза й вогню, стрільці УПА мусять
використати хвилини, в яких ворог не може їх віднайти, ані «на-
мацати» своїм вогнем, щоб підкріпитися, може, трошки віддихну-
ти й бути готовим до дальших ударів:

«Їсти вже хочеться добре. Куримо малинник та делекуємось
його смаком. О год. 16-ій переходимо на другу сторону потоку
(старий замок), де запалюємо сухою ліскою вогник і варимо бара-
болю, яку дехто вхопив з поля під час відступу. З'ївши по дві
бараболі, чуємо, як хтось маршує із східної сторони в нашім
напрямі. Спочатку невиразно, потім одначе добре чую команду:
'До преду'. Зорієнтувавшись у ситуації, відступаємо під верх (на
південь), де Нестор і Шуліка затримують чехів (не знають, хто
вони), а відтак відкривають по них вогонь з ППШ. На горі зчи-
нився рух. Стрільянина. . . Ми за той час скоріше біжимо в доли-
ну, відтак на захід, де знаходимо кущики, бо далі нема куди йти, і
думаємо тихо пересидіти. Чуємо чеську розмову. Переходять коло
нас. Напевно десь наші напоряться. Нічого не порадимо. . . бо
така доля в нашім житті. . . На зміну тримаючи алярмівку, пере-
сиджуємо (перемучуємо) до ранку».

(«Літопис УПА», том 14, стор. 201)

(Продовження буде)

Рейдуюча група ком. В. Щигельського-«Бурлаки». «Літопис УПА», кн. 14.

Григорій ПРИХОДЬКО

ПОХВАЛА ЗБРОЇ

Голова Народного Руху України за перебудову Іван Драч до недавнього минулого терпів безпідставні напади з боку підцензурних журналів та ідеологів ЦК КПУ. Тепер сам вдається до інсинуацій, коли йдеться про національну опозицію. Висловлюючи невдоволення виникненням Української Національної Партії, він говорить:

«Скомпромітувати і Рух, і письменників, і благородні починання Перебудови — ось потаємний сенс 'регламентаторів застосування зброї та її калібру'»¹.

Залишу для Драча справу доведення того, як можуть скомпромітувати «і Рух, і письменників, і починання Перебудови» люди, які не є членами ні Руху, ні Спілки Письменників України і до того ж, які ставляться критично до так званої перебудови. Кидається в очі поспішність Драча відмежуватися від програми УНП, до якої він не має жодного відношення:

«Ця 'музика зброї', якою віє з цієї програми, не є музикою Руху. . .»²

Чи завжди Драч був противником зброї?

«Народ недосипав, недоїдав,
Ракету ми зробили з хліба й сліз,
Із гордості і доброти людської»³.

Так писав Іван Драч в поемі «Ніж у сонці». Щоправда, в поемі йдеться про космічну ракету, але поетові певно відомо, що в СРСР спочатку була створена бойова ракета — носій ядерної зброї, а на її основі вже була зроблена космічна. Деякі моделі бойових ракет були використані в перших ступенях космічних носіїв. Драч не є оригінальний в оспіванні советської зброї. Згадаймо:

«Мы мирные люди,
Но наш бронепоезд
Стоит на запасном пути».

Леонід Брежнев теж доводив, що «наші ракети стоять на захисті миру». Але мова не про ракети.

В Програмі УНП йдеться про приватну зброю, менш загрозову, ніж «бронепоезд», або оспівана Драчем ракета. То звідки ж страх перед нею?

Програма УНП не вводить приватну зброю, а лише домагається легалізації її:

а) «УНП домагається гарантій демократії. . .

б) Основою гаранту, якого є приватна зброя. Відсутність цієї зброї у громадянина робить його беззахисним перед озброєним злочинцем і є основним гальмом в демократизації суспільства. Без приватної зброї демократія перетворюється на фарс з узурпацією влади однією партією. Для легалізації приватної зброї необхідним є закон про зброю, який регламентував би застосування зброї та її калібр»⁴.

З власних спостережень я дійшов висновку, що легалізації приватної зброї бояться, в основному, люди двох категорій: кримінальні злочинці і узурпатори влади, тобто саме тих категорій, існування яких стає можливим лише завдяки безопірності громадянина. Згадую свою розмову з одним кишеньковим злодієм під час ув'язнення в 1980 році в Дніпропетровській в'язниці. Відповідаючи на питання злодія про майбутню Українську Державу, я сказав, що в ній буде легалізована приватна зброя. Кишеньковий злодій вигукнув:

— Як?! Якщо я залізу в кишеню до якоїсь жінки, то що, та жінка може мене вбити?

— Так, — відповів я, — може.

— Але ж це несправедливо!

— А ти не лізь в чужу кишеню — живим залишишся. . .

Щодо приватної зброї зацікавлення злочинців і узурпаторів влади збігаються, що й знаходить своє право втілення в кримінальному законі:

«Стаття 222. . . Носіння, зберігання, придбання, виготовлення або збут вогнестрільної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових приписів або вибухових речовин без відповідного дозволу — карається позбавленням волі на строк до п'яти років. . . Носіння, виготовлення або збут кинджалів, фінських ножів або іншої холодної зброї без відповідного дозволу — карається позбавленням волі на строк до трьох років. . .»⁵.

Хто може бути покараний за цією статтею? Читач помилиться, якщо гадатиме, що заборона приватної зброї спрямована проти грабіжників, гвалтувальників, розбійників та інших злочинців, які досягають своєї мети за допомогою зброї. Ні, не проти них спрямована ця стаття, і не на захист громадянина, а проти грома-

дянина. Щоб зрозуміти цей парадокс, треба знати, що советський кримінальний кодекс встановляє верхню межу покарання:

«Стаття 25. . . Позбавлення встановлюється на строк від трьох місяців до десяти років, а за особливо тяжкі злочини. . . — не більше п'ятнадцяти років»⁶.

Отже, незалежно від того, скільки злочинів скоїть злочинець, але якщо він не підпадає під страту, то найбільшою карою для нього може бути 15 років ув'язнення. Згідно зі статтею 222 Кримінального Кодексу УРСР володіння зброєю є злочином, щоправда, не особливо тяжким. Якщо злочинець скоїть злочин, а точніше, розбій з застосуванням зброї, і розбій буде «поєднаний з спричиненням тяжких тілесних ушкоджень, або вчинений з проникненням в житло. . .», то стаття 142 КК УРСР передбачає для розбійника максимальне покарання в 15 років ув'язнення⁷. Але стаття 25 КК УРСР встановлює загальний максимальний реченець ув'язнення в 15 років, тож розбійник буде покараний лише за розбій, бо кара за володіння і застосування зброї не вміщається в санкцію.

Вірніше так: формальне покарання розбійника за зброю буде, але розбійник його не відчуватиме:

«Стаття 42. . . Якщо особу визнано винною у вчиненні двох або більше злочинів, передбачених різними статтями кримінального кодексу, ні за один з яких її не було засуджено, суд, призначивши покарання окремо за кожний злочин, остаточно визначає покарання за їх сукупністю шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим. . .»⁸.

Практично це виглядає так: якщо за розбій суд призначить 6 років ув'язнення, а за зброю — 5 років, то «шляхом поглинення» виходить, що розбійник буде покараний в сукупності на 6 років, тобто тільки за розбій. А якщо, наприклад, у громадянина, проти якого скоєно розбій, знайдуть зброю, то його можуть засудити на 5 років ув'язнення, бо як чесна людина, він не скоїв злочинів, а отже, й поглинати його кару за зброю буде нічим.

Стаття 42 КК УРСР має таке продовження: «. . . або шляхом повного чи часткового складання призначених покарань у межах, встановлених статтею закону, яка передбачає більш суворе покарання»⁹.

Розглядати кару за зброю чи складати покарання, вирішуватиме суд, і здебільшого, в залежності від поведінки злочинця в суді, інакше кажучи, в залежності від впадіння в судді. Поведінка в суді чесного громадянина, який захищався, може вплинути лише на величину кари. Щоправда, чесний громадянин теж має можливість бути покараний за сукупністю статей, якщо захищаючись

від злодія, не дай Боже, поранить його, і не обов'язково вогнепальною зброєю. Захищатися нічим не можна, навіть за допомогою карате. Вірніше, за прийоми карате не судитимуть, а за навчання карате стаття 224-1 обіцяє ув'язнити до двох років. Звичайно, після того, як буде накладено адміністративне стягнення. . . і все ж турбота про безпеку розбійника розчулює до сліз.

Згадана вже стаття 142 КК УССР «Розбій» передбачає ув'язнення до 15 років лише в своїй третій частині. В першій же частині тієї статті:

«Напад з метою заволодіння особистим майном громадян, поєднаний з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи. . .»¹⁰ встановлена максимальна санкція на 10 років позбавлення волі. І складання покарань за два злочини, з яких розбій є безумовно тяжчий, ніж володіння зброєю, буде не більше 10 років ув'язнення. Якщо, наприклад, за розбій суд призначить 9 років ув'язнення і вирішить скласти покарання, то до дев'яти він може додати лише один рік, щоб не перевершити санкцію статті 142 КК УССР. Це і буде фактична кара злочинцеві за зброю. А чесному громадянину ні до чого буде додавати 5 років ув'язнення, тож доведеться, як кажуть, сидіти, доки влада і Голова НРУ не погодяться легалізувати приватну зброю.

З наведених прикладів видно, що злочинець користується привілеєм порівняно з чесним громадянином, але такий є парадокс електичного мислення. А як же бути з безпекою громадянина?

Кримінально-Процесуальний Кодекс УССР запевняє нас:

«Стаття 14-1. . . Гражданам гарантируется неприкосновенность жилища. Никто не имеет права без законного основания войти в жилище против воли проживающих в нем лиц»¹¹.

Ну, й що? Хіба злодій колись рахувався з заборонами? Від чого, чи від кого нас захищає ця стаття? З недавнього минулого відомо, що стаття КПК УССР не була перешкодою для несанкціонованого вторгнення в житло навіть для державних чиновників. Тим наче вона не перешкоджає розбійникам. Не може кримінальний закон гарантувати й безпеку особи. Єдине, що може влада за допомогою закону, це покарати злочинця. . . якщо зловить його. Остання кримінальна статистика доводить, що влада не є спроможна переловити всіх злочинців. Більше того, відсоток розкритих злочинів зменшується по відношенню до всього числа скоєних злочинів. То як Іван Драч збирається захистити спокій, честь, життя і майно громадянина від злочинців, якщо він дійсно вболіває за нарід, а не використовує ситуацію для кон'юнктурної мети? Українська Національна Партія в приватній зброї знаходить гарантію того, що людина захистить свою недоторканість. В зв'язку з розвитком

кооперативів збільшується число заможних людей, а це провокує злочинний світ на ескалацію злочинів, і якщо не поставити перепону цьому, то незабаром спостерігатимемо остаточну руїну суспільства. Програма НРУ декларує моральне відродження:

«Рух виступає за моральне відродження українського суспільства. . . через духовне ество народу, його здорові традиції. . .»¹².

Здоровою традицією українців була приватна зброя. Але Програма НРУ під словом «народ» має, мабуть, щось інше. Термін «народ України», який в Програмі НРУ фігурує, як потенційний власник природного добра української землі та виробництва, які розташовані на терені України, певно, не є українським народом, а виступає, скорше, як синонім «населення України». Тож не відомо, про які здорові традиції говорить Програма НРУ, бо голова НРУ відчуває «музику зброї» в приватній зброї. Якщо категорія «народ України» означає позанаціональний конгломерат різних народів, які проживають на одному терені, то годі говорити про якісь «здорові традиції народу». Як би то не було, а несприйняття приватної зброї головою НРУ не робить менш утопічною декларацію про «моральне відродження українського суспільства».

В страхів Драча перед приватною зброєю вгадується невпевненість людини в своєму становищі, здогад або усвідомлення того, що слава, пошана народу і соціальна значимість дісталася йому незаслужено, а отже вони можуть бути легко втрачені. Це може статися, як тільки громадянин стане вільний як від узурпаторів влади, так і від злочинця. Вільній людині вожді непотрібні.

Як аргумент проти легалізації приватної зброї, наводить міркування, що, мовляв, негайно зросте число вбивств, як тільки зброя буде легалізована. Зараз на руках у приватних осіб є велика кількість вогнепальної зброї, але її використовують тільки злочинці, і це пояснюється не тим, що злочинці не рахуються з заборонаю. Діють ще і моральні чинники. І заборона приватної зброї зумовлена не побоюванням влади про можливе зростання числа вбивств. Хочу адресувати увагу читача до статті 222 КК УССР, яка, встановлюючи санкцію на вогнепальну зброю, обговорює: «крім гладкоствольної мисливської». Чому так? Хіба з мисливської рушниці не можна вбити людину? Можна. . . Вийняток, що встановлений для мисливської рушниці, свідчить про усвідомлення авторами Кримінального Кодексу УССР тієї істини, що не зброя є причиною злочину, і все ж льояльність кримінального закону до мисливської рушниці і нетерпимість до кріса, ножа і карате¹³ можна пояснити намірами позбавити громадянина можливості оперативно чинити опір або захищатися. Таке припущення витікає із властивості різних видів зброї. Карате, ніж і кріс або

пістоль мають миттєву готовість, що є конче необхідною якістю при обороні. Мисливська ж рушниця стає готовою не зразу; щоб скористатися нею, необхідно ще набити набой. Тобто, при обороні вона є малоефективною, зате ефективність її зростає, якщо за допомогою неї готують навмисне вбивство, бо тоді миттєвої готовності непотрібно.

Забороняючи приватну зброю для самозахисту громадянина, автори кримінального закону дбали, отже, про те, щоб громадянин не міг чинити збройний опір, а не про те, щоб громадянин не вдавався до розбою, бо як я вже показав, за допомогою мисливської рушниці можна скоїти розбій, але захищатися нею незручно. Звичайно, автори кримінального закону турбувалися про те, щоб репресивним силам влади безпечно було брати громадянина, але антигромадська спрямованість кримінального закону прислужилася злочинцям. Тож гвалтівник безпечно для себе гвалтує жінку, а розбійник також без особливих ушкоджень для себе катує і вбиває кооператора, де він знайшов можливість легко пожитися. А новоявлений лідер «народу України» не хоче бачити страждань невинних жертв. А між тим, він їх ніколи не бачив.

Ось якого погляду на приватну зброю дотримується директор варшавського магазину зброї:

«Пусть даже человек никогда не воспользуется пистолетом — само создание того, что он сумеет себя защитить, вернет ему душевное равновесие, придаст уверенность в себе»¹⁴.

В Польщі вже легалізована приватна зброя, щоправда, лише газова. Але і газова зброя дає громадянину можливість захищатися від злочинців та усесервіській інтелігенції байдуже до того, що робиться в сусідів, і не краще вона знає становище у власній країні. Потреба легалізації приватної зброї стала нагальною, і ніхто, крім озброєного громадянина не справиться з ескаляцією злочинності.

Зброя має сильний психологічний вплив і на того, проти кого вона спрямована, і на власника зброї. Крім того, що власникові вона дає душевну рівновагу, вона дисциплінує його. Адже, легалізація приватної зброї не означає варварське беззаконня. Закон про зброю має чітко вказати межі застосування зброї, поза якими застосування зброї стає злочином. Знання закону (а це є обов'язковою умовою при отриманні права на придбання зброї) буде постійним фактором психологічного впливу на власника зброї, адже при легковажному отриманні до реалій власник зброї ризикує стати злочинцем.

Краще вплив зброї на свідомість можна продемонструвати прикладом повоєнної Європи. Поки вожді та імператори знаходилися

далеко від лінії фронту, вони легко послали в бій своїх підлеглих. А як тільки ракетно-ядерна зброя перенесла лінію фронту в імператорські палаци та вождівські кабінети, так уряди тут же здогадалися розв'язувати міжнародні суперечності мирним шляхом.

Подібне стається і в суспільстві, коли громадянин має чим захищатися. Мій тюремний співрозмовник, про якого я вже згадував, зразу помітив несправедливості між вартістю життя і вартістю тих копійок, які він міг витягти з кишені якоїсь жінки. Усвідомлення (змушення) цієї несправедливості приведе його до найсправедливішого висновку; не лїзь в чужу кишеню. Саме таким чином і ставитиме моральність на місці існуючої аморальності. Зброя змушує думати. А це якраз і потрібно, щоб цивілізувати суспільні стосунки. Я можу запевнити читача, що коли буде легалізована зброя, то будь-який начальник тут же навчиться розмовляти з підлеглим, і будь-який бюрократ не дозволить собі випробовувати нерви у терплячого пацієнта, який зараз місяцями ходить і стоїть в чергах, щоб отримати мізерний підпис. Саме враховуючи психологічний вплив зброї на людину, Програма УНП говорить:

«Без приватної зброї демократія перетворюється на фарс з узурпацією влади однією партією».

Це не означає, що громадянин, отримавши зброю, стане палити з неї з будь-якої нагоди. Люди набагато розумніші і моральніші, ніж про них думають противники приватної зброї, в тому числі й голова НРУ Іван Драч. Психологічний вплив має сама зброя, усвідомлення того, що власник її може вдатись до неї. Цей фактор спонукуватиме бюрократа до пошани рядового громадянина, бо отримавши зброю, громадянин перестане бути рядовим — він стає ГРОМАДЯНИНОМ, тобто суб'єктом права і дії суспільства, в якому він існує.

Неможливість демократизації суспільства без приватної зброї доводиться кримінальною статистикою. Рекетир став сильною, якщо не голосною, перешкодою на шляху кооперативного руху. До речі, в ставленні до кооперативів зацікавлення узурпаторів і злочинців настільки збігаються, що коли верховний законодавець СРСР не вдається до заходів, які захистили б кооператорів, то ми скоро станемо свідками нового зростання злочинного світу з політичним керівництвом держави. Злочинці побачили в кооператорах можливість грабувати майже без перешкод. Адже кооператори, як і решта громадян позбавлені права на приватну зброю. Узурпатори побачили в кооператорах економічну базу демократії, а тому, щоб не допустити до демократизації суспільства, вони зна-

ходитимуть в законі всякі неоднозначності, аби розвалити кооперативний рух, задушити його економічно.

Кооперативний рух обіцяє розвинути виробництво, підняти культуру обслуговування, життєвий рівень народу, а також він спроможний фінансувати опозицію. Але досягти цього він зможе лише за умови цивілізованих стосунків. Для цього його треба звільнити від диктату узурпаторів та рекетирів. Досягти цього, цивілізувати стосунки можна різними шляхами, але без приватної зброї не обійтись. Справа ця лежить на плечах верховного законодавця ССРСР. Якщо він прагне утворити правову державу, то він мусить ввести механізм захисту громадянином своїх людських прав. Іншого механізму, крім приватної зброї, не існує (УЦІС).

Література:

1. Іван Драч: «Рух — це явище, яке дало нації крила». «Літературна Україна». 23.11.1989.
2. (...)
3. Іван Драч: «До джерел». Київ, «Дніпро» 1972, стор. 218.
4. «Програма Української Національної Партії». Прийнята 21.11.1989.
5. «Кримінальний Кодекс Української ССР». Київ, Вид-во політичної літератури, 1985, стор. 151.
6. Там же, стор. 17
7. Там же, стор. 98.
8. Там же, стор. 33.
9. Там же, стор. 34.
10. Там же, стор. 97.
11. «Уголовно-Процесуальний Кодекс Української ССР». Київ. Вид-во політичної літератури, 1984, стор. 12.
12. «Програма НРУ за перебудову». Глава «Етика» п.2, «Літературна Україна», 28.09.89.
13. «Кримінальний Кодекс Української ССР». Київ. Вид-во політичної літератури, 1985, стор. 152.
14. В. Шушкевич, «Трудно жити без пістолета!». «Комсомольська Правда».

Г. ГРЕБЕНЮК

Кандидат технічних наук

ДЕЯКІ ДУМКИ З ПРИВОДУ СТАТТІ І. ДМИТРЕНКА «ЧОГО ПРАГНУТЬ 'ПАНОВЕ' В ГАЗЕТІ 'РАДЯНСЬКА УКРАЇНА'»

В редакційній анотації стаття кореспондента газети «Радянська Україна» І. Дмитренка трактується як дослідження, метою якого було неупереджене в'яснення суті ще не з'ясованих питань стосовно погляду або переконань неформального київського об'єднання — Українського культурологічного клубу (УКК). Зрозуміло, що центральна україномовна республіканська газета відвела так багато місця згаданій статті тому, що вважає діяльність УКК справою серйозною. Ознака часу перебудови і відкритості! Можна тільки вітати позицію газети і надіятися на ще більший поступ у цій справі.

Як науковець з понад чвертьвіковим стажем, хочу висловити деякі думки з приводу статті, що претендує на дослідження, тобто на науковий розгляд діяльності УКК.

Зразу ж впадає у вічі разюче недотримання неупередженості дослідження: про програму УКК в статті не було ще й слова, а читачеві апріорі нав'язується принципова оцінка світоглядних шляхів дискутантів: позитивна тов. Дмитренкові — він вибрав «відкритий шлях» — і негативна тов. Набоці, якого «називають головою ради УКК», бо «вибрав манівці». . . Образний вираз «іти манівцями» означає по суті робити щось неправильно. За таку позицію (ясна річ, мовиться про ідейну позицію) ще донедавна карали смертю і (неодноразовими) ув'язненнями. Бо ворог офіційної ідеології держави кваліфікувався як «ворог народу». Ревізії ж цього постуляту (до речі, введеного в обіг В.І. Леніним під час боротьби з есерами) покищо не було. Невже такі хисткі позиції у тов. Дмитренка, що він взяв на своє озброєння таку страшну форму?! Далі. Чому «так званий УКК», а не просто «УКК»? Чому «клуб», а не просто клуб? Бо «клуб», мовляв, «існує як 'самодіяльне об'єднання'». А хіба самодіяльне об'єднання не має права на існування, якщо воно дотримується конституційних засад і правових норм держави? Хіба мало ми чули слів високих про советську державу як вищій орган самодіяльності мас? Невже і в час перебудови так важливо дотримуватись букви бюрократії, а не духу часу?! Що ж стало на заваді затвердити положення і Ста-

тут УКК? *«Керівники УКК, — пише тов. Дмитренко, — на це односторонньо заявили, що засади марксистсько-ленінської ідеології для них необов'язкові і неприйнятні. Тому і в статут свого 'клубу' певного пункту про дотримання цих засад включати не збираються...»*. Алеж про життєво необхідну і вкрай невідкладну потребу [деідеологізації] дедалі більше і більше говориться в центральній (союзній, на жаль) пресі, і професіонал-журналіст не має права не знати про це. . .

Щоб дискутувати науково, у всякому разі хоч пристойно, щоб, як справедливо зазначає тов. Дмитренко, *«напевно з'ясувати і бачити хто є хто»*, треба знати насамперед об'єкт диспути: програму УКК. В недалекому минулому це було необов'язковим. Наприклад, в дискусіях навколо Б. Пастернака переважна більшість так званих критиків, як виявляється зараз, навіть не читала *«Доктора Живаго»*. . . Отже, з загального об'єму статті тов. Дмитренка, що нараховує 1175 рядків, лише 17 присвячено дослівному цитуванню положення про УКК! Як науковець, можу твердити, що статтю тов. Дмитренка не можна розглядати як серйозне дослідження. І дійсно, висновки автора статті, не оперті на тверду фактичну основу, виникають як Фенікс із попелу. . . Автор воює з невидимим для нас супротивником: програми ж УКК ми, читачі газети, не читали! Вірити на слово? Це значить визнати свою дебільність або ж наявність у себе тяжкого психологічного розладу. Досить переглянути бодай цьогорічні підшивки *«Литературной газеты»*, *«Советской культуры»*, *«Московских новостей»* чи нашої (слава Богу) *«Літературної України»*. . .

Тов. Дмитренко непокоїть, наприклад, що в положенні про УКК (думаю, що він все таки його читав) не знайшлося місця для визначень *«українська соціалістична культура»*, *«українська радянська література»* тощо. *«Просто українська і квит! І жодного разу — в контексті із визначенням 'соціалістична', 'радянська'.* Наче їх, тобто національної за формою і соціалістичної за змістом української радянської культури та літератури, і в природі немає» — обурюється автор статті. По-перше, повторюю, ми не читали програми (чи положення) УКК, а вірити на слова зараз негоже. По-друге, як можна так хворобливо сприймати поняття *«українська культура»*, *«українська література»*, *«Україна»* без любого йому «доважка»: радянська, соціалістична. . . Правду сказав недавно один український письменник в журналі *«Київ»* про наше українське рвіння на ниві заборон, розносних рецензій та й іншого всякого, чого навіть і не було. А вже зовсім точно сказав московський актор: *«У вас это принято: быть святее папы римского и бежать впереди паровоза...»*. Невже шановному кореспондентові не доводилось чути виступів або читати твори всесвітньо-відомого академіка Д.С. Ліхачова (наприклад, *«Земля родная»*,

«Повість о русском» і т.д.) чи письменників В. Астаф'єва, В. Распутіна, Ю. Бондарєва і т.д. і т.п. Як правило, вони дуже рідко по-слуговуються термінами «російська советська література», «російська соціалістична культура», «РСФСР» тощо. І ніхто їм не дорікає, що «шило» антирадянської спрямованості явно вилазить» з їхньої національної і громадянської позиції. . .

Вражає некомпетентність тов. Дмитренка в трактуванні прийнятої серед членів УКК форми звернення «пан», «пані», «панове». Контраргументом вживання подібної термінології він вважає Т.Г. Шевченка: «Бо у поета-революціонера слово 'пан' *однозначно* (підкреслення мое — Г.Г.) поєднувалось з соціальним гнобленням, наругою над його народом». Хай вибачить мені тов. Дмитренко, але це нагадує мені 50-ті роки, коли я, навчаючись у Ленінградському інституті, прочитав в одній з місцевих газет панегірик про «несгибаемых большевиков, верных ленинцев» у творі щойно нагородженого сталінською премією Натана Рибакє «Переяславська Рада». . . Недаремно кажуть, *найневидющий той, хто хоч і має очі, але не хоче бачити*, навіть у Тараса Шевченка!

«Обізвався пан Трясило:
А годі журиться!
А ходім лиш, пани-браття,
З поляками биться»
(«Тарасова ніч»)

«Підняв шапку — човни стали.
«Нехай ворог гине!
Не в Синопу, отамани,
Панове-молодці,
А у Царград, до султана
Поїдемо в гості!»
(«Іван Підкова»)

«Нехай вам, панове товариство,
Бог допомагає!»
(«Невольник»)

«Панове громадо! далєбі не брешу»
(Передмова до «Гайдамаків»)

«А я вам за те намалюю яку зумію картину, звичайно нашу — або Марусю, або сердешну Оксану (вже її друкують), або ж панну Сотниківну. . .» (лист до Г.Ф. Квітки-Основ'яненка від 19.2.1841 року). «Цілую твою стару пані і твоїх молодих діточок» (лист до Я.Г. Кухаренка від 16.2.1858 року).

Здається, досить. . .

Це теж, вибачайте, не упередженість, а фахове «несоответствие должности».

Треба віддати належне тов. Дмитренкові, що в одному (!) випадку оцінку наведеного ним факту він полишає на читача. Повторюю: в одному! Хоч він і пише: «Оцінка фактів (у множині! — Г.Г.), повторюю, за читачами». Що ж це за факт? Слова тов. Набоки: «Хоч частина членів клубу має ворожі настрої щодо євреїв, бо антисемітизм глибоко вкорінився в українському народі. . .». Невідомо, в контексті якої розмови були сказані тов. Набокою наведені слова. Це, по-перше, а по-друге, як розуміти слова автора статті, що *«С. Набока всіляко відхрещувався від закидів на адрес активістів та членів УКК щодо їх висловів та заяв націоналістичного гатунку»*. Виходить, що тов. Набока не поділяє тих заяв, і, взагалі, які заяви тов. Дмитренко відносить до *«націоналістичного гатунку»*? Це важливо, бо, наприклад, у Горького в повісті «Мати» впродовж усього твору фігурує хохол (тобто зневажливе назвисько українця), були хохли у Шолохова, е хохли у цілком сучасного російського письменника В. Кожевнікова (та хіба тільки у нього?!). Ну, та залишимо, як каже тов. Дмитренко, на совісті «пана» С. Набоки його «сентенції», а я залишу на совісті Максима Горького, Михайла Шолохова, Вадима Кожевнікова і іже з ними їхні сентенції. Справа тут не в «сентенціях», а в тім, що «шило» з мішка «досліджень» автора вилізло для того, щоб посіяти недовіру і ворожнечу до УКК та його членів. З цією метою він згадує і процес над Дем'янюком в Ізраїлі, і причетність до долі Дем'янюка американки Б. Ольшанівської, і її «презенти»-подачки С. Набоці, Л. Мілявському, П. Сочкові. . .

На превеликий жаль, питання взаємовідносин євреїв і народів, серед яких вони живуть, складне, історія не розв'язала його протягом століть, і зараз воно ще далеко від вирішення. Досить згадати, як проєктували його розв'язати російські революціонери-декабристи у своїй книзі законів «Русской Правде». Прямо скажемо, не зовсім гуманно. . . Згадаймо новітнє «дело врачей» 1953 року. В той час я жив у Ленінграді, російському місті з широковідомими революційними, бойовими та інтернаціоналістськими традиціями. Дуже тонкий шар умовностей розділяє «непохитну дружбу народів» від справжнісінького вибуху антисемітизму. Хто зна, чим закінчилася б ця трагедія єврейського народу, якби Сталін прожив ще рік-другий. . .

Безпідставним, як з юридичного, так і з естетичного боку є порушення перед читачами «Радянської України» давнього минулого керівників УКК, котрих свого часу позбавили волі за *«поширення завідомо неправильних вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад»* і т.д. А вже зовсім по-блюзнірськи

звучить наступна тирада тов. Дмитренка: *«До речі, за радянським законодавством майже всі названі вище особи на сьогодні вважаються такими, що не мають судимості»*. Так для чого ж тоді посипати рани сіллю?! Ось «сентенція» тов. Дмитренка: *«Це юридично. Ну, а фактично що було, то було... І тут ніяка хімічистка не спроможна вивести оті плями на біографії»?!* Тоді дозвольте, шановний тов. Дмитренко, на підставі вашої, з дозволу сказати, логіки твердити, що Бухарін, Риков, Тухачевський, Блюхер, Якір і іже з ними (ім'я їм легіон) все ж таки були «бандой», «извергами», «подонками», «прихвостнями», «пигмеями», «ничтожними козявками», «ненужним хламом», «лакеями фашистів». Ця характеристика дана їм, названим вище, працею, що була настільною книгою мільйонів і мільйонів комуністів і безпартійних — «Кратким курсом истории ВКП(б)» — впродовж десятиліть. Ось вона — сіренька, скромно оформлена, а ще «скромнішим» тиражем випущена — всього 10,000,000 примірників (видання 1945 року). Їх, правда, реабілітували, ну а фактично, що було, то було. Ніяка хімічистка не спроможна вивести оті плями на їхній біографії.

Чи пахне тут логікою? Чи є тут сліди неупереджености? На жаль, бракує того і другого. Соромтесь, товаришу Дмитренко!

Думку УКК, що голод 1933 року був штучно створеним, а пожежа в Київській науковій бібліотеці — навмисним знищенням історичної та літературної спадщини українського народу тов. Дмитренко просто відкидає, як голосівну. Більше того, подає її як приклад нечесного ведення полеміки. Якої полеміки? Чи подали ви хоч основні тези тієї полеміки? А якщо ви взяли на «озброєння» ці сумнозвісні події на Україні як приклад бездоказовости і голосливости УКК, то озбройте своїх читачів фактами. Вони ж вам доступні. От хоч би матеріяли XII з'їзду КП(б)У, що відбувся 18-28 січня 1934-го року, тобто зразу після трагічного 1933 року. Або матеріяли судового процесу над винуватцями пожежі. Ви не подали ні того, ні другого на суд читачів. Не лукавте все, тов. Дмитренко. Якщо ви народилися на Україні в селі, то запитайте своїх дідів і батьків, вони вам дадуть докази. Якщо ви зберегли здатність червоніти, то, запевняю вас, згорите від сорому.

Тов. Дмитренко в уста О. Матусевича вклав фразу: *«Положення й статут клубу — це просто 'криша', потрібна для офіційного затвердження. А потім ми будемо займатися своїми справами»*. Хоч ці слова самим же автором статті не оформлені цитатою, отже вони зфабриковані. Так при чім тут О. Матусевич?

З якого контексту розмови вихоплена ось ця заява М. Денисенка з Чернігова: *«Майбутня Україна повинна мати контакти з майбутнім Афганістаном, і нам є дечому повчитися у них»*. М. Денисенко запевняв (кого? де? коли?), що зараз готовий «вискочити

ти, прапором махати, листівки кидати, комусь в лоба стріляти. Будь ласка!» Це буцімто власні слова М. Денисенка. І тут вилізати «шило» з мішка дослідження тов. Дмитренка. Рани Афганістану кровоточать багатьом читачам газети, для багатьох вони ніколи не перестануть боліти. Ось на це й розраховує примітивний прийом тов. Дмитренка: викликати ненависть з боку недовідченого читача до членів УКК і до всієї організації. Дивіться, мовляв, які вони добрі і що криється за їхньою показною чесністю. Це душогуби, ні більше ні менше. Та все ж згодом тов. Дмитренко вибовкує замовчуване, що «ці заяви, зроблені при багатьох свідках». Отже, автор статті отримав ці заяви від «свідків». Думалось, що в часи перебудови менше стало «свідків», а виходить, що доброзичливці не переводяться. Ну, якщо так, то дайте слово і свідкам обвинувачених, тобто свідкам О. Матусевич, М. Денисенка. Чи ви, тов. Дмитренко, продовжуєте грати як в старі добрі часи — в одні ворота, надіючись на безкарність?

Щоб створити навколо статті атмосферу вірогідності і точності автор статті приводить навіть номер паспорта П. Скочка — УП МА ч. 666685. Не солідно, тов. Дмитренко! Ще більш не солідно звучить ось така фраза тов. Дмитренка: *«Керівники клубу он же як принижено [благають] вже згадану американку Б. Ольшанівську під час її відвідин УКК:*

— *Пані Боженко, ви ж нам допомагайте».*

Я живу на Україні. Мені не треба роз'яснювати, які болі і яку національну трагедію переживає народ, сином якого я є. Тож мені близька і зрозуміла благородна мета членів патріотичного Українського культурологічного клубу. Вони йдуть з духовими цінностями (а не «товаром», як пише тов. Дмитренко) до своїх співвітчизників, прагнучи хоч якось частково компенсувати величезні втрати нашої «малої батьківщини». Малої, та найдорожчої. Оті духові втрати в часи застою (та хіба тільки застоїв) породили цілі покоління безбаченків, перевертнів-яничарів, манкуртів, котрі підвели мою Батьківщину до трагічної межі: БУТИ ЧИ НЕ БУТИ? Чи зуміємо ми зберегти і передати нащадкам заповідане нам безчисленними поколіннями минулого? Чи втратимо його на велелюдних і жорстоких шляхах сучасності і станемо безіменними? Отже, не стане й сліду на нашій не своїй землі. . .

Як на мою думку, така діяльність не тільки не суперечить, а співзвучна редакційній статті «Правди» від 5-го квітня, бож сказано там дослівно таке: «Нам потрібен патріотизм не споглядальний, не словесний, а творчий. Патріотизм, який іде не тільки від любови до малої батьківщини, а проінятий гордістю за звершення великої Батьківщини соціалізму». Очевидно, щоб проінятися гордістю за Велику Батьківщину, треба полюбити «малу батьківщину», бож всяке велике наростає з малого. Якщо члени УКК

помиляються, хоч, правду кажучи, з малокваліфікованої статті тов. Дмитренка я так і не зрозумів, в чому полягають їхні помилки, то треба всіляко допомогти клубові, доброзичливо підправити його діяльність, щоб така допомога вийшла на добро українському народові, а не кидатись на клуб з брудною лайкою і інсинуаціями. Як це зробив, на превеликий жаль, кореспондент «Радянської України» тов. Дмитренко. Не потрібно гучних слів і закликань чи прокльонів. Треба бути чесною людиною. Всього лиш. Не більше. Але вже ніяк — не менше. Здається мені, І. Дмитренко до таких людей не належить.

343 923 Донецька область
м. Краматорськ
вул. Остапа Вишні ч. 13, кв. 35
Гребенюк Григорій Степанович,
старший науковий співробітник
науково-дослідного та проектно-
технологічного Інституту машинобудування.
22 травня 1988 року.

Від Редакції «В.Ш.»:

Як бачимо, «Правда» починає пропагувати теорію *двох Батьківщин*: «великої» (цебто ССРСР) і «малої» (цебто — для українців — України, для білорусів — Білорусії і т.д.). Жаль, що деякі українці некритично ставляться до такого роду теорій.

Прилоги

252 047 Київ-47, пр-т Перемоги 50.
Кореспондентові газети «Радянська
Україна» тов. І. Дмитренкові

Шановний товаришу І. Дмитренко!

Прочитав Вашу відверту розмову «Чого прагнуть 'панове'?». Зробив висновки. Сам. Порадився з власною совістю, як Ви і закликали.

Ваша «відверта розмова» — фотокопія, зразковий взірець розгнізданої, цинічної, безапеляційної, домінантно-авторитарної критики страшних часів сталінсько-брежнєвської епохи безаконня і терору.

Мене не дивує Ваша удавана, ніби патологічна, ненависть до інших думок. Вам не ворожі любі думки і переконання, бо Ви пересічний прибудовник, пристосованець, без ортодоксальних ідейних переконань. Будь у вас переконання, по Вашій біографії можна було б вивчати Кримінальний кодекс, якщо Ви не страхопуд, бо, крім переконань, ще треба мати мужність і відвагу. У вас чіткі ортодоксальні переконання майстерно добувати життєві блага. Ви привикли «думати» по вказівці тих, від кого сьогодні залежить Ваше жалування.

Однако славили і ганьбили Сталіна, Хрущова, Брежнєва. Сьогодні хвалите М.С. Горбачова, а якщо йому навісять якийсь «ізм» (іх у політслов-

нику — тьма), Ви будете «принципові» на угоду своїм роботодавцям. Більш, спустять Вам вказівку, будете громити і марксизм-ленінізм, бо обрали Ви не відкритий шлях, а манівці.

Чому Український культурологічний клуб, з десятком чи сотнею членів, по Вашій характеристиці, щось не значне, не варте уваги, «генерали без армії» і т.п., так схвилював Ваших патронів і на їх замовлення Ви влаштували гістеричну какофонію, приділивши стільки місця в газеті? Щиро вдячні Вам читачі — побільше таких матеріалів! З тридцятих років читачі люблять і поважають те, що Ви лаєте, і не читають того, що Ви вихваляєте. Бояться УКК Ваші патрони, бо там чесні, принципові, незламні патріоти свого народу. Бояться Ваші патрони фактично демократії, перебудови і нового мислення. Вони добре знають, що один з признаков справжньої демократії — права політичних інакодумців. Знають і лозунг видатної марксистки: «Свобода — це завжди свобода інакодумців». Тільки при фактичній, а не утилітарній демократії, може бути здоровим суспільство.

Чому Ваші патрони не влаштують чесний, демократичний діалог-диспут у газеті чи на телебаченні? Опублікуйте Статут Українського культурологічного клубу та влаштуйте діалог «І. Дмитренко — С. Набока».

На Україні перебудовою ще не пахне. Тільки лемент. Ваші патрони плекають надію на крах перебудови. Тяжко і гірко їм лишатися такої структури, гегемонії та привілеїв.

Вашим роботодавцям і Вам, і народу, також відомо, що соціалізм, ради, історія, культура — буквально все фальсифіковано. Тепер до всього приставлено — «лже», «псевдо» та «анти», вибачайте, алеж «соціалізм», «радянське» — тільки починає будуватися.

Бувший сурогат «соціалістичної, советської культури» влаштовував колючий нині бюрократично-номенклятурний апарат, якому Ви намагаєтесь вдунути кисню. У нас була «українська радянська культура» для міжнародньої показухи благополуччя у національному питанні в ССРСР, тобто був тільки її потьомкінський фасад.

Тільки починається будівництво соціалізму, скоро прийде — «Вся влада Радам!», і, звичайно, появляться українська радянська соціалістична культура, а покищо все маємо «лже», «псевдо» та «анти».

Отямтеся! Політичний плюралізм — уже реальність. Будуть сотні різних клубів, з різними ідеологічними засадами. Це явище притаманне справжньому демократичному суспільству. «Одностаїно» і «одноголосно» уже конає і не повернеться, тож перебудовуйтеся, навчайтеся демократичної полеміки та поваги до інакодумаючих опонентів, інакодумці в країні майже всі, тільки рецидив страшного минулого утримує їх від відкритих виступів.

Майже у кожному номері газета «Літературна Україна» волає про занепад і катастрофальний стан української культури. Правда, сором'язливо промовчує, як грабували, нищили та де поділи пограбовані наші духові скарби. Чому ж Ви не критикуєте «ЛУ», а нападаєте на УКК? В питаннях культури у них повна однастайність. Тільки УКК більш принциповий. Похваліть Український культурологічний клуб!

Як хочеться Вашим патронам всім та вся керувати — давати вказівки,

як думати, говорити, орати, сіяти, доїти, відпочивати і т.д. — буквально все по їх параграфах.

Чому Ваших патронів так обурює звертання «пан», «пані», «панове»???

За кілька тижнів до жовтневого Пленуму ЦК КПСС 1964 року, на якому зняли Хрущова, у центральній періодиці («Известия» та ін), як Ви пам'ятаєте, з'явилися аргументовані докази передової російської інтелігенції про перехід (повернення) до форми звертання «господін», «госпожа», «господа». Це питання було майже вирішеним, та владу захопили сталінці, для яких «товариш» асоціювалося з ім'ям «великого, наймудрішого батька народів» *товариша* Сталіна. Якби Ваші патрони не прибрали Хрущова, форма звертання «товариш» вживалася б тільки при спілкуванні членів КПСС та в офіційних документах. Товариш Сталін прищепив цю форму всьому суспільству, тому Вашим патронам, його твердолюбим бюрократам, гірко-тяжко чути іншу форму звертання.

Із глибини тисячоліття прийшло до нас мудре, дороге, поетично-милослівне «пане-добродію», «пані-добродійко», «панове-добродію», «пане-брате», «пани-молодці» і т.д. Це один з елементів нашої духовності і культури, першоджерел нашої історії та культури. Ознайомтеся! У вільному демократичному суспільстві не може бути диктату щодо форми звертання. Навіть у фашистській Німеччині тільки члени Націонал-соціалістичної робітничої партії вживали між собою звернення «партайгеносе». Гітлер і Геббельс німецькому народові форми звертання не диктували. Фашисти — італійський дуче та еспанський каудільдо — також поважали історично складені культурні надбання своїх народів. Людина — вища форма природи, вона і є «пан», «господін», «сер», «містер», «мосьє» і т.д.

Чому всіх, хто по-справжньому любить Україну та її багатостраждальний народ, Ваші роботодавці вважають націоналістами? У Вас і Ваших патронів любов до рідного імпотентна, показна і вимірюється матеріяльними благами. Посади вас всіх на 120 крб. та на 20 років черги на житло, де подінеється ваша «ідейність».

Всі ви добре усвідомлюєте свою нікчемність та велич патріотизму членів УКК. Відбути по 10-15 років каторги і цюхвилини бути готовим до чергового етапу — на таке ви не здатні, тому і не гидуєте самих негідних засобів, щоб очорнити, принизити всіх, хто кращий Вас і Ваших патронів. Хто любить Україну — всім заявлений ярлик «буржуазних націоналістів». Беріть приклад з Росії. Як там славлять, оспівують російську мову, російську культуру, російську людину, російську природу, російський характер, російський дух, російського солдата і т.д. Не бояться звинувачень у націоналізмі. Любити, славити свій рідний народ, свою культуру — природно, почесно, шляхетно, патріотично.

Особисто вважаю Вас як фахівця-журналіста непересічним, тому прикро вразили мене своїм непростачним ляпсусом. А може, Вас примусили написати отаке? «... голод без вагань і без доказів». Вибачайте, це яскравий, неперевершений взірць ганебної, нахабної брехні. І це про голод 1933-го року!!! Цікаво, скільки років Вам було у 1933-му році і де Ви народилися? Сьогодні у кожному селі Вам можуть засвідчити — українських селян жорстоко пограбували, і був не голод, а ГЕНОЦИД, створений шляхом штучного голоду. Сьогодні ще живі мільйони свідків — хто вижив і хто грабував. Прикро, що пан Мілявський так м'яко змалю-

вав ГЕНОЦИД українського народу. Коли громадськість прочитала Вашу геббельсівську безпардонну брехню, всі, хто пережив той жахливий ГЕНОЦИД, — одностайно Вам побажали: «Щоб йому і бодай йому, сукиному сину, і руки висохли». . . та таке, що не для паперу.

Мої рідні у 1930 році «вступили» до колгоспу. В 1932 році нас, як і всіх селян, пограбували. Грабувальні загони склалися з комуністів, комсомольців, активу. В перші обшуки були і міліціонери. Грабувальна «комісія» (селяни охрестили їх «буксирами») наші будівлі та город обшукувала 6 разів. Обшукали ретельно — металевими піками зондували подвір'я та город. При другому чи третьому обшуку у нас вилучили до 30 кг останніх зернових — суміш жита, ячменю та вівса. Дідусь заховав у стайні під дошки, де колись стояла корова. Знайшли!

При останньому, шостому обшуку, у нас вилучили: 1. Півлітрову пляшку проса; 2. Півлітрову пляшку квасолі; 3. Близько кілограма проса в торбинці. Обидві пляшки дідусь заховав на горищі в стрісі. Знайшли! На печі сушилося просо. Побачивши на подвір'ї банду грабіжників, моя тітка сіла на торбинку. Отаман банди, місцевий комуніст Евтропій Галушка зі словами: «Що ти, Оляно, так розсілася, мабуть, під сракою щось сховала?» — підняв спідницю і побачив торбинку. На возі банди лежали порожні мішки, куди висипали наші просо і квасолі. Порожню торбинку отаман положив у свою кишеню — була ще новенька.

З продуктів у нас залишився мішок сушених груш-дичок, які дідусь заховав у дуплах старих верб. Наша сім'я врятувалася, дякуючи рідному Дніпру та маленькому ставочку на власному городі. Ловили рибу та тато втік до Дніпродзержинська, де працював на заводі, одержував по картці хліб, який ділили по 40-50 грамів на кожного.

Про ГЕНОЦИД 1933-го року українська періодика сьогодні ще «глухо» мовчить, бо у керівних кріслах сидять багато з тих, хто грабував селян. У РСФСР про це пишуть і говорять вголос. Прочитайте «Огонек» ч. 12 за 1988 рік, стор. 3, автор — І.М. Хмільковський. Заглядайте в газети — Ви журналіст! Свіже «Известия» ч. 171 від 19.6.1988 р. «Долгая жизнь сказки», Отто Лацис.

Незабаром про це відкрито заговорить і республіканська преса. Як же Вам бути? Знову сховаєтеся від псевдо? Куди тільки дивиться Сіробаба? Тільки Ваша газета на Україні взялася обілювати сталінщину! І це орган ЦК КПУ! Невже у Вас нічого не лишилося від гомо сапієнс? Яким же ганебним чином здобуваєте собі хліб. Як же бути Вашим дітям, онукам, всім пра-пра? Проклянуть Вас, ретельно приховуватимуть, чії вони діти (потомки). На них же оглядатимуться люди!

Як сказав один старенький читач про Вас: «Це. . . вопше!». Ганебнішого вироку я ніколи не чув. Виправдовувати ГЕНОЦИД 1933-го року сьогодні, в час перебудови і нового мислення, — цього людський розум не сприймає.

Війну в Афганістані виправдовують тільки засоби масової інформації. Не чув жодного виправдання громадськістю. Оцінка одностайна: «Ганебна війна! Брежневська авантюра! Примусили наших дітей бути окупантами, вбивцями» і т.п. Замітьте, жодний синок номенклятурника не виконував «інтернаціональний обов'язок». Більше. В застійний період їх діти взагалі не служили в Советській Армії.

Чого варті Ваші звинувачення: «... вишукування в історії України радянського періоду всього негативного». ХІБА ВИ НЕ ЧУЛИ? Історія, культура, економіка України (СРСР) советського періоду — суцільна фальсифікація. Не було справжньої, об'єктивної, правдивої історії. Сьогодні її реставрують, навіть екзамени з історії скасовані у навчальних закладах СРСР, а Ви релетуєте про советську соціалістичну історію, культуру і т.ін. Що ж було «позитивного» і «світлого» в історії України (СРСР) советського періоду? Перелічимо усе «світле» з 1933-го року. Примусова колективізація, розкуркулювання і знищення хліборобської еліти. Знищення творчої інтелігенції 1930-33 рр. Знищення духовенства і ваварське руйнування безцінних пам'ятників нашої культури — 1934-1937 рр. Страхітливий, жахливий терор з 1937 року. Велика Вітчизняна війна, якій можна було б запобігти і яка завдяки Вашому «великому і наймудрішому батькові народів» коштувала життя 20 млн. громадян усіх народів СРСР. Продовження післявоєнного терору. Голод 1947-го року. Період смердячої клоаки-застоя. Корупція, казнокрадство, хабарництво, окозамилування, мафія (випестувана верхівкою партії та уряду, а не імпортвана), дуелістичні особистості, духовна деградація, фабрикавання кримінальних справ на чесних патріотів, на всіх, на кого ткне номенклятурний перст, катастрофічний стан народного господарства... Досить! «Світле», що суспільство осліпло. Праця Сізіфа — Ваші потуги збаламучувати свідомість суспільства.

Вам і Вашим патронам, прямим винуватцям регресу, дуже муляє УКК, бо висвітлює Ваше «світле». Ваших патронів влаштує «демократія» з кляпом у роті всього суспільства. Вони були дуже запападливо «лівими», що помінялися місцем з «ультраправими». Перебудова і нове мислення вимете їх, як сміття. Майбутнє за такими, як члени УКК.

З законів діалектики Вам відомо, що все тече і міняється. Затямте це. Ваше «вitekло», лишилися деінде смердячі калюжі, свіжий вітер перемін, після ХІХ партконференції, висушить їх. Невже Вам утовкмачили переможну Вандеою перебудові так, що Ви виїшли з підпілля і відмовилися від свого приснопам'ятного псевдоніму «П. Вільховий»? Опам'ятайтеся! Ви ж син України! Присвятіть свій талант Україні, станьте рядом з рідним народом. Мені болить і за таких «патріотів», як Ви — заблудлих дітей матері України.

Вибачайте за стиль, ортографію та пунктуацію. Моя українська освіта — 4 класи довоєнної сільської НСШ. Все життя терся об землю, мазут та радіоактивну руду. Останні 25 років, до пенсії, працював робітником у гірничому заобі. Звідси і не дуже етичний інтелект. «Пре» робітничо-селянська.

Закінчу Вашою сентенцією: «Скажу прямо: занадто багато берете на себе. Спробуйте зняти шори з очей і подивитися навколо без заданої упевненості. Може прозрієте. . .».

21 червня 1988 року
м. Вільногірськ

Читач «Радянської України», пенсіонер,
бувший робітник —
Володимир Забігай

Київ — 601 — МСП
бульвар Лесі Українки 20
Редакції газети «Літературна Україна»

Шановна редакціє!

У ч. 21 «Літературної України» ви надрукували виклад рішення колегії Держкомвидаву УРСР, а перед ним під словами «У Держкомвидаві УРСР» жирним шрифтом надрукували коротенький вступ. У ньому ви пишете: «Проблеми, що накопичились у цій справі (зниження попиту на поезію — Л.Л.) потребують комплексного, дбайливого, сказати б, державного підходу. Адже радянська поезія в усі часи була совістю народу».

Якщо ви хочете і надалі вбивати інтерес до своєї поетичної книжки, то так і пропагуйте поезію, як оце пропагуєте у цьому вступі. Його написали ви такою стандартизовано-бюрократичною мовою, якою говорили до читачів упродовж усіх доперебудовних десятиріч. І щойно я відчув це, у мене моментально зформувалася доперебудовна думка: «все, що хвалить офіційна редакція, є страшенно нудне, нещире, брехливе. Воно бачить різнобарвний світ тільки в одному рожево-червоному кольорі і що до гідоти свою односторонню сліпоту намагається прищепити й читачам. Ні, забамбулюйте ви самих себе такою поезією, а мені вона не потрібна».

І не здумайте видавати нехтіль українців до пропагованої вами поезії за нелюбов до поезії взагалі. У певній частині народу любов до поезії була, є і вічно буде. І це найкраще видно з прикладів «Кобзаря» і «Марусі Чурай». Нам, читачам, гидка не поезія, а поезія ваша. І вам, творцям і пропагандистам її, слід би нарешті зрозуміти, що за попередні десятиріччя ви так багато брехали, що тепер уже коли б ви почали казати правду, то ми вам повіримо вельми не скоро. Як у вас виробилась звичка брехати, так у нас виробилась звичка вам не вірити і за брехню зневажати. Усе, що ви починаєте хвалити, рефлексивно в нас формує думку: «Нісенітниця. Брехня. Нудота. Геть її!». Слава Богу, що ви не хвалили «Марусю Чурай» на перших порах, бо відвернули б від доброго українського твору тільки тим, що це хвалите ви, що маєте не власний розум, а набір рожевих цитат у своїх головах.

Тільки Шевченко вам не підвладний. І як довоєнні шовіністи не спромоглися його закрити від українців, так навіть ваше лукаве вихваляння його відвернути народ від нього. А Ліні Костенко ви спромоглися б завдати великої шкоди на певний час, коли б хвалили її. . .

За доперебудовні десятиріччя у нас, читачів, виробився рефлекс: ви хвалите, якщо поетові чи письменникові присуджують премії та увінчуюте лаврами, значить, не варто брати до рук його твори; якщо ви критикуєте, лаєте, звинувачуєте, значить, треба шукати твори такого автора. І ми шукали Симоненка, Стуса, Литвина, Л. Костенко, Мовчана. . . І що більше ви накидалися на когось, то дорожчий він нам ставав. А коли за вашою критикою поета не лаврами нагороджували, а, як Шевченка, тюремними ґратами, ми й зовсім схилили чоло перед ним, бачачи в ньому не кон'юктурного пропагандиста (тобто явище скороминуще), а сина України (тобто явище вічне).

Зрозумійте нарешті, що за знак на вашому чолі давно став тавром. А пізнаємо його на чолі вашому з ваших слів: «радянська поезія в усі часи була совістю народу». . .

На відшибі від битої дороги
Старенька церква, біла плащаниця,
Ніч оповила Божі руки й ноги, —
Та ночі край, на день благовіститися! . .
Не знаю, дійсність це, чи тільки сниться —
Ця церковця й ця біла плащаниця?

НА ВЕЛИКДЕНЬ

(Сонет)

Вже по Всеношній, вже по Службі Божій,
Виходять люди з церкви і кругом
Живим, неплетеним вінком
Стають на цвинтарі, веселі, гожі.

Жінки як мальви, а дівки як рожі.
Стоять поважно над своїм добром
І ждуть, аж вийде пан-отець з хрестом
І посвятить їм тії дари Божі.

Спішіться, отче! Рік цілий чекали
Вони на тее превелике свято.
Орали, сіяли, косили і копали.

Так сорок днів щось постили завзято
І знову рік цілий прийдеться ждати,
Нім надійде таке велике свято.

ПІД ЦЕРКВОЮ НА ВЕЛИКДЕНЬ

Дівочий жвавий хорівід
Живим вінком круг церкви в'ється,
А на колоді сивий дід
Сидить, і дивиться й сміється.

«Отут колись, — думає дід, —
 Мої і внуки і правнуки
 У гагілковий хоровід
 Підуть, пібравшись за руки.

Га, що робить! Літа біжать,
 Та хоч піду на могилки,
 То й там до мене долетять
 Веселі наші гагілки».

Дівочий жвавий хоровід
 Живим вінком круг церкви в'ється,
 А на колоді сивий дід
 Сидить, і дивиться й сміється.

«Гей молодосте золота!
 Минула ти! Цить, серце, цить!»
 І старість молоді літа
 З глибин душі благословить.

Зиновій КРАСІВСЬКИЙ

ЗНЯТТЯ З ХРЕСТА

Що в тілі? — тлін.
 Зогние хрест і проржавіють цвяхи
 І за століття хтось з руїн
 Добуде тріску з плахи,
 Де кров свою пролив Христос.
 Знайдуться — на сумління
 Візьме гріха з нащадків хтось
 Й закидає камінням
 Вінок терновий і хреста
 (За хліб і кусень сала),
 А ми промимрим «суета
 Сует в житті настала».
 І хоч руки не прикладем,

Та у хліву своїм едем
Сотворим. Будем жерти, спати
Й помями поїти плід
(Мовляв, щоб діти жили).
Або ж це кров?
Це глід. . .
Амінь.
І, Господи, помилуй!

Євген КРАМАР

ХРИСТОС ВОСКРЕС!

Христос Воскрес! Вже стільки літ,
Як він покинув грішний світ,
А віра тліє — прийде знову,
Він нагадає про усе.
Не кару, ні, він принесе
У людські душі мир, обнову.

Христос Воскрес! Ну й що — овва!
У нас тепер свої дива,
Нові божки і боженята.
Ми вже й забули, що це гріх,
Ісуса й то взяли на сміх,
То бий і ріж, хоч батька, брата.

Христос Воскрес! Ні, ні, дарма:
Такого не було й нема,
Адже — матерія, закони. . .
Аякже — й кляси, і прогрес. . .
І все таки Христос Воскрес!
Нехай і кажуть — забобони.

26.04.1970

Зі збірки «Журавлі»

Ганна ЧЕРІНЬ

ХРИСТОС ВОСКРЕС!

Христос Воскрес! — З самих небес, звисока,
Розносять дзвони лунко на весь світ,
Гірка сльоза спливає потай з ока,
І сходить в серці радість-первоцвіт.

У церкві пахне, як весною в лузі,
До вікон тулиться передранкова мла,
Здаються всі хорошими, як друзі,
І не бажаєш більш нікому зла.

Відчуєш — очі враз стають, як книга
Твого життя — немудра і проста.
І тане в серці многолітня крига,
І пролісок з-під неї пророста.

Та ось останні свічі вже померкли,
Загнали кольори святих одеж.
Вітаючись, виходять люди з церкви,
І ніч вітається із ранком теж.

Тріпочуть зорі в синяві глибинній,
Мов рибки золоті у верші.
І ти шукаєш в натовпі єдину,
Якій «Христос Воскрес!» сказати хочеш першій.

о. Євген НЕБЕСНЯК, ЧДБ

ХРЕСТОМАТІЯ СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Передмова

Шукаючи по різних книгарнях в Римі, передусім в Ювілейному Році Тисячоліття Хрещення України, за книжками на цю тему, був я вельми здивований із добірного числа публікацій про Русь, хоч, на жаль, в оптиці Росії. Приглядався я до різномовних книжок і був здивований, що багато наших літературних пам'яток з тих часів були там поміщені в довгих уривках. Така подія сколихнула мою душу: чому в нашій мові нема повного збірника писемної словесности наших найдавніших часів? Правда, тут і там поміщені по наших читанках уривки, але ніде нема творів в цілості, тому я таки рішився засісти над словниками і працювати над нашою староукраїнською літературою. На щастя, «Східний Інститут» дуже багатий, якщо не найбагатший на цілому світі, коли мова про давню літературу народів ССРСР, бо на полицях та в архівах лежить велике число різного роду творів, що поміщають нашу літературу. Знання старослов'янської мови, в якій все написано, набув я в перших клясах Малої Семінарії в Римі, де вивчалоя поруч інших предметів і старослов'янську (староукраїнську) мову. Особливішу подяку хочу висловити о. д-рові І. Музичці, що терпеливо поправляє мною виготовлені тексти.

Література, про яку тут мова — це та, що прийшла на Русь-Україну з християнством. В найдавніших часах свого розвитку вона має виразний церковно-релігійний характер з тонами палкої любови до рідного народу й краю. І нема нічого дивного. Письменство постало як безпосередній наслідок прийняття християнської релігії і цій релігії мало служити для її поширення й закріплення. Писання книг в тих часах не було легкою працею. Труднощі робив матеріал, на якому писали, і письмо, яким писали. Все вимагало багато часу, терпеливості й витривалості. Переписування та писання книг було в очах громади не тільки ознакою вищої освіти, начитаности, але також, з уваги на християнсько-релігійний їх характер, виявом християнсько-релігійної побожности. Це було й причиною, що за цю муравлину працю бралися не тільки священики, ченці, єпископи, але й князі й княгині. Елемент любови до рідного краю виявляється часто в нашій початковій письменности: Іларіон в «Слові», автор «Слова о полку Ігореві», пізніше ігумен Данило в «Паломнику. . .».

В скарбниці староукраїнської літератури справжні перлини та самоцвіти словесної майстерности, і час нам з подивом та любов'ю до них приглядатись та милуватись їх чаром та красою.

* * *

Твір «Слово о законі й благодаті...» належить до т.зв. ораторської повчально-дидактичної прози, завданням якої було загальнодоступне розкриття і тлумачення елементарних понять християнської науки та моралі. Був він написаний між 1037 і 1043 чи 1050 рр. За формою — він є типовою церковною проповіддю. Своїм мистецьким рівнем «Слово» не поступається перед найвидатнішими зразками візантійського урочистого церковного красномовства. Твір прикрашують символічні паралелізми, антитези, повторення, риторичні запитання і оклики. У ньому багато біблійних цитат. Мова твору церковнослов'янська, високого стилю. А над цим всім виступає оригінальна індивідуальність руського автора, і вона розвивається в палку політичну промову, що прийнята патріотичним патосом і віддзеркалює тодішні змагання Руси з Візантією за свою церковну і культурну самостійність.

Автор. Іларіон, автор «Слова», був священником церкви в літній резиденції князя Ярослава Мудрого в приміському селі Берестові, що находилось коло Печерського Манастиря. 1051 р. князь поставив його київським митрополитом. Він, правдоподібно, помер 1054 року.

Структура твору. Композиційно, проповідь Іларіона складається з трьох частин: порівняння між Старим та Новим Заветом, зі ствердженням про вищість останнього; картина поширення «Благодати» по всіх країнах і між всіма народами до Руси включно; хвала рідній землі та її апостолові-хрестителеві Володимирові. Завершує Автор свою промову молитвою до Бога в імені батьківщини. Іларіон хоче показати, що вчення Нового Завіту є для всіх і цим відрізняється від Старого, якому притаманна національна ізраїльська замкнутість. Володимир, завдяки якому Благодать засіяла на руській землі, — «славний в славних», «благородний в благородних». Це великий володар, який прийняв християнство не з примусу, а добровільно, керуючись власним переконанням у його великій потребі для руської землі.

Новість. Це уперше з'являється «Слово» в цілості в українській мові. Здебільш появлялись лише уривки, але не в цілості. Текст узятий прямо з найранішого списку з XVI ст., виданого А. В. Горським в «Пам'ятниках духовної літератури з часів великого князя Ярослава I», М., 1844, опрацьований проф. Ludolf Müller в «Des Metropolitens Parion Lobrede auf Vladimir dem heiligen und Glaubensbekenntnis» 1962.

«СЛОВО О ЗАКОНІ Й БЛАГОДАТІ. . .»

Митрополита Іларіона

Про закон, даний Мойсеєм, та про благодать і істину, що виникли через Ісуса Христа; про це як закон минув, як благодать та істина наповнили всю землю, як віра поширалась в усіх народах та й у нашій руській землі; про похвалу нашому каганові Володимирові, через якого ми всі охрестилися і про молитву до Бога в імені всієї руської землі.

— Господи, благослови, Отче.

Благословен Господь, Бог Ізраїля, Бог християн, що навідався і звільнив свій народ (Лк. 1, 68), бо не відвернувся він від свого сотворіння і не дозволив, щоб ідольська тьма та служіння дияволові його докраю захопили, але спершу оправдав законом та заповідями Авраамів рід, потім звільнив усі народи Євангелією та Хрещенням через свого Сина, спонукавши їх оновитись у відродженні до вічного життя. Віддаймо ж Йому хвалу та прослаavimo Того, кого ангели безнастанно прославляють і Кому херувими та серафими безупинно кланяються; віддаймо ж Йому поклін, бо Він, побачивши, зглянувся на свій народ, і то не через якогось вістуна, чи посланця, але сам Він нас спас (Іс. 63,9), сам Він зійшов на землю, не в привиді, але дійсно; Він потерпів за нас фізично аж до гробу, та й воскресив Він нас разом із Собою.

Бо, ставши чоловіком, Він зійшов серед людей, що жили на землі; та через смерть на хресті та поховання в гробі, зійшов Він до тих, що перебували в аді, щоб разом, — і мертві, і живі, — пізнали, що Бог посітив їх і до них прийшов, і щоб вони зрозуміли, що Бог для живих і померлих є кріпостью і силою! Хто ж такий великий, як наш Бог? (Іс. 76,14). Ти єдиний твориш чуда, установивши закон на приготування правди й благодати, щоб людська природа проникла у них; щоб вона, переставши поклонятись численним божкам, увірила в єдиного Бога; щоб людська природа, як брудний посуд, вимитий водою, — законом та обрізанням — прийняла молоко благодати та істини. Закон же був предтечею та рабинею благодати та істини, а істина та благодать — слугами будучого віку, нетлінного життя. Тому, що закон вів до благодатного хрещення тих, що зберігали закон, і хрещення направляє своїх синів до вічного життя. Мойсей і пророки звіщали прихід Месії; Христос зі своїми апостолами — воскресення і прийдешній світ.

Було б це зайве і, в якійсь мірі, самохвальним, якщо б в цьому писанні я згадував проповідь пророків про Христа і науку апостолів про світ, що має прийти. Бо про це вже написано в інших

книгах і ви про це вже знаєте, і тут це повторяти означало б бути засміливим і схилялося б до пустослів'я. Не для невігласів я це пишу, а для тих, що знаходять велику потіху в книжнім читанні; не для ворогів Божих іновірних, але для самих Його синів; не для чужинців, але для тих, що успадкували небесне Царство. Тут буде наука про закон, що Мойсей установив, і про благодать та істину, що прийшла через Ісуса Христа (Ів. 1,17).

І що вспів вчинити закон, а що благодать? Спочатку був закон, потім благодать; спершу тінь — а потім істина. Образ закону й благодати — Агар і Сара; Агар — рабиня, а Сара — свобідна; перше рабиня — а потім свобідна. Нехай розуміє, хто читає! (Мат. 24,15) І так, як Авраам мав собі за жінку від своєї молодости Сару, свобідну, а не рабину, подібно й Бог перед віками зволив і задумав післати у світ свого Сина, щоб благодать в Ньому явилася.

Сара не могла родити, бо була неплодною: не що вона була неплодною, тільки не було зволено їй родити із-за Божого веління, бо призначено було їй родити на старість: невідоме і тайни Божої Мудрости скриті були від ангелів і перед людьми, і не щоб бути об'явленими, але були вони скриті, щоб стати явними при кінці віків.

Сара ж мовила Авраамові: »Не дав мені Бог родити; увійди до моєї рабині Агар і дай рід від неї» (Бут. 16,2). Благодать мовила до Бога: «Коли мені ще не час зійти і спасти світ, зійди Ти на гору Сіон та установи закон».

Послухався Авраам Сари і увійшов до Агар. Послухав Бог слова благодати і зійшов на Сіон.

Породила рабиня Агар сина від Авраама, і назвав Авраам його Ізмаїлом. І приніс із Синайської гори Мойсей таблиці із законами, а не благодать; тінь, не істину.

Потім же, коли Авраам та Сара постарілись, з'явився Бог Авраамові, коли він сидів вполудне у дїброві Мамвре перед вхідною заслоною до свого намету; Авраам метнувся Йому назустріч і вклонився Йому до землі та прийняв Його у свій намет. Коли цей вік зближався до кінця, навідався Господь до людей і зійшов з неба, зачавшись в дівичій утробі; і прийняла без болю і з поклоном же діва в намет свого тіла Бога, звертаючись до ангела словами: «Я — рабиня Господня, хай станеться зі мною по Його слові» (Лука 1,38).

Тоді зволив Бог Сари родити і, зачавши, родила вона Ісаака: свобідна — свобідного. Коли Бог зійшов між люди, це, що було невідоме й утаєне, стало явним, і зродились благодать та істина, а не закон; Син, а не раб.

Коли немовля Ісаак відлучився від материних грудей і коли підріс, Авраам влаштував великі гостини, бо його син Ісаак пере-

став кормитись молоком з материних грудей. Коли ж Христос жив на землі, і коли благодать ще не закріпилась, а кормилась тридцять років, коли-то Христос жив скритим життям, і коли він відлучився від материних грудей та зріс, явилась в ріці Йордані благодать Божа, спасительна всім людям (Тит 2,11); влаштував Бог великі гостини та пишний бенкет з годованого від віків тельця, зі свого улюбленого Сина Ісуса Христа, призвав небесне і земне на спільні веселоці і з'єднав ангелів з людьми.

Потім Сара, побачивши, що Ізмаїль, син Агари, бавлячись з її сином Ісааком, покривдив його, сказала до Авраама: «Прожени рабиню з її сином: не має син рабині бути спадкоємцем з сином свobodної» (Бут. 21,9;10). По Вознесенні Господа Ісуса, учні та інші віруючі в Христа, охрещені в благодаті, що находилися в Єрусалимі, — були разом, юдеї з християнами, — терпіли кривду від обрізаних за законом, і християнська Церква в Єрусалимі не прийняла необрізаного єпископа. Бо ті, уважаючи себе за старших через обрізання, переслідували християн, — діти рабині проти дітей свobodної, — і виникало між ними багато сутічок та непорозуміння. І коли свobodна благодать увиділа кривду, що її сини християни терпіли від юдеїв, синів рабського закону, закликала вона до Бога: «Прожени юдеїв із їхнім законом і рознеси їх по всіх усядах. Який же може бути зв'язок між тінню та істиною, юдейством та християнством?».

Прогнано рабиню Агар з її сином Ізмаїлом, і Ісаак, син від свobodної жінки, став спадкоємцем свого батька Авраама. І прогнано юдеїв і розсіяно їх по всьому світі, та сини благодати, християни, стали наслідниками Бога і Отця. Як місячне світло при заході сонця зникає, як нічний холод при теплі сонця, що ogrіває землю, щезає, так і закон зник, при появі благодати, і людство вже не гнутиметься під тягарем закону, але може тепер свobodно крокувати в благодаті.

Юдеї бо находили оправдання при свічці закону, християни ж осягають своє спасіння при сонці благодати. Якже ж юдеї доказували, що вони через неправду та закон праві, але не спасалися, так християни не оправдуються через істину та благодать, але спасаються. В юдеїв — оправдання, а в християн — спасіння, тому що оправдання — в цьому світі, а наше спасіння — в будущому віці. Юдеї радіють земним, а християни тим всім, що небесне. Це юдейське оправдання через зависть було обмежене, бо не поширилось воно до всіх народів, воно залишилось тільки в юдеїв. Щедрим та благим являється в християн спасіння. Простягається воно до всіх країв землі.

Сповняється Манасієне благословення на юдеях, Єфраїмове ж на християнах. Манасієне є старше, бо благословилося Якова лівою рукою, Єфраїмове молодше, бо — правою рукою, так що, хоч

Манасія старший був від Єфрамія, він із-за благословення Якова став молодшим. Подібно з юдейством, що, навіть якщо виникло воно раніше, християни є старшими із-за Христової благодаті. Бо, коли Йосиф сказав до Якова: «На нього, отче, поклади праву руку, бо він старший», Яків відповів: «Знаю, сину, і з нього також вийде народ, і він буде великий, а все ж таки його молодший брат буде більший від нього, і його потомство стане громадою народів» (Бут. 48,19), що потім і сталося.

Закон раніше постав, коротко тривав та й минув. Християнська віра, хоч з'явилась пізніше, була більшою від попередньої, рознеслася по всіх народах, і Христова благодать наповнила всю землю, покрила її, як морська вода, і всі, покинувши все давнє, що постаріло через зависть юдеїв, нового придержуються, за словами пророка Ісаї: «Перші пророцтва вже здійснилися, і я вам нові звіщаю. Співайте Богові нову пісню, хай всі кінці землі славлять Його ім'я, всі, що сходять в море і плавають по ньому, і острови всі» (Іс. 42,9-10); і ще: «А слугів моїх назветься іншим ім'ям, що благословиться на землі, бо вони хвалять правдивого Бога. Так що хто на землі буде благословенний, буде благословенний із-за Бога вірного» (Іс. 65,15-16).

Давніше можна було поклонятися тільки в Єрусалимі, а нині — по цілому світі, як сказав Гедеон Богові: «Якщо Ти хочеш спасти Ізраїля моєю рукою, хай роса лише на руно впаде, а хай земля вся буде суха.» (Суд. 6,37-38), так і сталося. Раніше по всій землі переважала суша, коли-то народи стали жертвою ідолської лести, не прийнявши роси благодати. Тільки в Юдеїв був Бог відомий, і в Ізраїля велике було Його ім'я, і лише в Єрусалимі славилося Бога» (Пс. 75,1). І сказав же Гедеон Богові: «Хай сухим буде тепер тільки руно, а всю землю хай роса вкриє.» (Суд. 6,39), так і сталося.

Юдейство бо щезло й закон минув, відсічено кивот, таблиці та жертвовник. На всю землю впала роса: по всій землі розповсюдилася віра; покропив дощ благодати: купіль відродження одягнула своїх синів в нетління. Подібно й до Самарянки заговорив Спаситель: «Йде час, ба вже й тепер він, коли ні на горі тій, ні в Єрусалимі будете ви поклонятися Отцеві, лише прийдуть справжні поклонники, що будуть Отцеві в душі та в істині поклонятися, бо Отець шукає таких, які б йому поклонялися» (Йо. 4,21-23), — як сказано: з Сином і зі Святим Духом. Так воно і є: по всій землі же величається вже Пресвяту Трійцю, що приймає поклін від усіх: і малі і великі прославляють Бога, за пророцтвами: «І ніхто не буде навчати свого ближнього, ні чоловік брата свого, кажучи: «Пізнай Господа: бо мене пізнають, від малого до великого» (Єр. 31,34).

Подібно і Спаситель Христос говорив до Отця: «Я прославлю Тебе, Отче, Господи неба і землі, тому що Ти утаїв це від премуд-

рих і розумних, і відкрив це немовлятам». Так, Отче, бо так Тобі було до вподоби (Мат. 11, 25-26). І таким чином помилював милосердний Бог людський рід, щоб через хрещення та благи діла тілесні сотворіння (люди) стали синами і причастниками Христа Бога. «Тим, котрі ж, — каже євангелист, — прийняли Його, дав Він право стати синами Божими, віруючими в Його ім'я, які не зродились ні від крові, ні від тілесного бажання, ні з волі людської, лише від Бога народилися» (Йо. 1,12-13), через Святого Духа в святій купелі. Наш Бог на небі і на землі, що захотів, — сотворив» (Пс. 115,3).

Тому хто ж не прославить, хто ж не похвалить, хто ж не поклониться перед величчю Його слави, і хто ж не подивлятиме Його безмірну любов до людей? Від Отця роджений перед віками, єдиний, що сидить разом з Ним на престолі, Він єдине з Отцем буття, як світло з сонцем, зійшов на землю, навідався до своїх людей; не відділився від Отця, став Він чоловіком від чистої Діви, що не знала мужа, безгрішної, ввійшов, як сам лиш знає. Прийнявши тіло, — вийшов так само, як увійшов до неї; Він один з Осіб Пресвятої Трійці, в двох природах: в божій та людській; справжній чоловік по воплоченні, а не привид; справжній Бог через Божество, не звичайна людина.

Об'явив Він на землі що Боже, а що людське; як чоловік, ріс із материнської утроби, та як Бог — родився, не порушивши дівочого лона; як чоловік, кормився материним молоком, та як Бог — велів ангелам з пастирями співати: «Слава на висотах Богу»; як чоловік повитий був в пелени, та як Бог — провадив волхвів за зіздуою; як чоловік, возліг в яслах, та як Бог — прийняв від волхвів поклін з дарами; як чоловік, утікав до Єгипту, як Богові поклонились Йому єгипетські кумири, зроблені руками; як чоловік, пішов Він хреститися, та як Бога злякавшись, завернула свої струї ріка Йордан; як чоловік, обнижившись, ввійшов Він у води, та як Бог — зазнав свідчення від Отця: «Це син мій улюблений!»; як чоловік, постив Він сорок днів і зголоднів, та як Бог — переміг спокусника; як чоловік, пішов Він на весілля в кані Галилейській, та як Бог — перемінив воду у вино; як чоловік, спав Він у човні, та як Бог — наказав вітрам та водам, і послухались вони Його; як чоловік, заплакав Він за Лазарем, та як Бог — воскресив його з мертвих; як чоловік, всів Він на осла, та як Бога прославлено Його: «Благословен хто йде в ім'я Господне!»; як чоловік, був Він розп'ятий, та як Бог — впустив своєю властю до раю того, що був з ним розп'ятий; як чоловік, скуштував оцет і віддав духа, та як Бог — затемнив сонце і потряс землю; як чоловіка, покладаєно Його до гробу, та як Бог — розрушив Він ад та й душі визволив; як чоловік, запечатаний був Він у гробі, та як Бог — звільнився, не порушивши печатей; як чоловік, юдеї старались утаїти

Його воскресення, підкупивши сторожу, та як Бог — з'явився Він і увиділи Його всі кінці землі. По правді, який же Бог великий, Бог наш? Ти є Бог, що творить чуда (Пс. 77,14-15); що вчинив спасення посеред землі (Пс. 74,12) через хрест та страждання; що напоївся жовчю з оцтом на Голготі, щоб затерти гірким смаком переступ і гріхи солодкого смаку Адама, збудженого овочем із забороненого дерева.

Ті, що Йому це вчинили, спотикнулися, наче б об камінь, як казав Господь: «Хто на цей камінь впаде, розіб'ється, а на кого він впаде, того роздавить» (Мат. 21,44). Прийшов бо до них, здійснюючи пророцтва, що про Нього були сказані, як і говорив Він: «Мене не післано, хібащо до погіблх овець дому Ізраїлевого» (Мат. 15,24), і ще: «Я не прийшов усунути закон, лише допомогти» (Мат. 5,17). І до Хананейки чужинки, що просила оздоровлення доньки, сказав Він: «Не личить брати хліб у дітей і кидати щенят» (Мат. 15,26). Вони твердили, що він був обманцем; що з перелюбства народився він і що виганяв бісів Вельзевулом (Мат. 12,24).

Христос повернув їхнім сліпим зір, очистив прокажених, оздоровив хромих, зцілив біснуватих, розслаблених скріпив, з мертвих воскресив: вони ж, закатувавши Його, як злочинця, прибили до хреста. Через це, вкінці, впав на них Божий гнів, так що вони самі спричинились до своєї загибелі. Коли Спаситель розповідав притчу про виноград та виноградарів, запитав: «Що ж зробить тим працівникам?», і така була відповідь: «Злих погубить, а виноград передасть іншим, щоб давали Йому плоди своєчасно» (Мат. 21, 40-41) — і самі предсказали вони свою смерть. Прийшов Він на землю навідатись до них, і не прийняли вони Його; тому що їхні діла були темні, не полюбили вони світла, щоб не виявились часом їх вчинки, бо були лихі. Через це, коли Ісус наблизився до Єрусалиму і побачив місто, заплакав над ним, кажучи: «Якби й ти в твій день розуміло що веде до миру! Нині ж це скрите від твоїх очей. Прийдуть бо дні на тебе, і вороги твої валом тебе оточать, тебе обляжуть і стиснуть тебе звідусюди, і розчавлять тебе й твоїх дітей, які будуть в тобі, тому що не зрозумів ти часу твоїх відвідин» (Лк. 19,41-44). Іще: «Єрусалиме, Єрусалиме, що вбиваєш пророків і каменуєш посланих до тебе! Скільки разів хотів я позбирати дітей твоїх, як квочка збирає курчат своїх під крила, але ви не бажали. Ось дім ваш лишисться порожній» (Мат. 23,37-38). Так і сталося: прийшли Римляни і, занявши Єрусалим, знищили його до основ! І Юдейство відтоді загинуло, і з ним закон погас, як вечірня зоря погас, і розсіяно юдеїв на всі сторони, щоби злоба не перебувала вкупі.

(Закінчення буде)

Наука, дослід

Володимир ЯНІВ

АНАЛІЗА ШЕВЧЕНКОВОГО «КОБЗАРЯ» З ПОГЛЯДУ
СОЦІАЛЬНИХ ПРЯМУВАНЬ ПОСЛУХУ
Й СПРОТИВУ В УКРАЇНЦІВ

(Продовження, 2)

Сам Шевченко відступає від об'єктивної розповіді, а вставляє свій моралізаторський коментар (хоч у Шевченка відступи від розповіді рідко коли мають моралізаторський характер, а, з правила, вони є ліричними виявами співчуття до недолі змальовуваної особи).

«Жить би, жить, хвалити Бога,
Кохатися в дітях, —
Так же ні: самому треба
Себе одурити, —
Оженитися старому
На такій дитині!
Схаменися, не женися:
І вона загине,
І сам сивим посмішищем
Будеш в своїй хаті!
Будеш сам оте весілля
Повік проклинати!
Будеш плакати, і нікому
Ті сльози старечі
Буде втерти! Не женися, —
І гич недоречі!
Дивися: рай кругом тебе
І діти, як квіти.
За що ж ти їх, молоденьких,
Думаєш убити? . . .
Ні, старий мій чепуриться,
Аж брідко дивиться!»²⁰

Взагалі, все, що відбігає від певної норми в житті, — всякий

брак наслідування, засуджується, висміюється, як про те може свідчити хоча б рада Шевченка Перебенді, що, мовляв, добре він, як дивак, робить, що із своїми індивідуальними звичками ховається від людей:

«А якби почули, що він, *одинокий*,
Співа на могилі, з морем розмовля,
На Божее слово вони б *насміялись*,
Дурним би назвали, од себе прогнали!»...

І хоч всі симпатії Шевченка по стороні Перебенді, з яким він, зрештою, ідентифікується, то проте він розуміє і konieczність підпорядкуватись opinii, як певній дисциплінуючій нормі:

«А щоб тебе не цурались,
Потурай їм, брате! . . .
Скачи, враже, як пан каже:
На те він багатий».

Тому то й сам Шевченко іноді відчуває жаль, що він *інакший* від інших (або — як можна б сказати, що в нього слабший інстинкт наслідування). Це зокрема тоді, як між ним і оточенням дише дошкульним контрастом, — коли, з одного боку, «огні горять, музика грає», а «всі регочуться, сміються», а з другого боку, сам Шевченко «нишком плаче»; чи коли то виїняtkово важка доля сироти²¹ нагло пригадає йому власну самотність. Тоді виривається гірке бажання не бути інакшим, щоб спокійно вмерти, орючи на ниві, не турбуватися нічим у світі, не «*бути в світі юродивим*», не проклинати людей і Бога²² . . .

З другого боку, не менше сильне є в нього протилежне бажання не втратити свого обличчя. Те бажання кульмінує в розпачнім вигуку:

«Доле, де ти? Доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої, злої!»²³.

Тобто іншими словами: Шевченко ставить вище терпіння й одчай розпачі від гнилої буденщини простого наслідування.

І цією цитатою можна б закінчити цей підрозділ про питання соціопсихологічного наслідування у Шевченковій поезії, — закінчити подібним ствердженням, від якого ми й зачинали аналізу: матеріал не дає підстав до спеціальних висновків етнопсихологічного характеру, але матеріалу є досить, щоб можна було твердити

про наявність інстинкту наслідування в українській спільноті, як теж про всі можливі відхилення від нього, які стрічаємо в нормальних соціальних групах, як про це хоча б останній приклад доводить.

3. Підпорядкування як етнопсихологічна проблема

Як у випадку інстинкту наслідування заздалегідь можна було передбачити, що в поезії важко буде знайти доволі ілюстраційного матеріалу, а зокрема, що етнопсихологічні висновки зможуть бути доволі бідні, — так, навпаки, місьць у Шевченковій поетичній творчості, що стосуються соціального прямування до підпорядкування чимало, а насамперед вони з етнопсихологічного погляду дуже цікаві й повчальні. Насамперед, впадає у вічі при уважнім читанні «Кобзаря», що вияви диспозиції підпорядкування виразно укладаються у певну схему, яка виглядає в наступний спосіб: а) вияви *позитивного підпорядкування*, б) вияви *негативного підпорядкування*, в) вияви *позитивного непідпорядкування* (творчого спротиву) і г) вияви *негативного непідпорядкування* (руйнуючого бунту). Як це в дальшому на прикладах буде докладніше проілюстроване і як про це можна заздалегідь здогадуватися, річ у спеціальній історичній долі України, коли то послух чужій владі вимагав засудження, а спротив окупантові був чесною. Але ця схема рівночасно впроваджує нас в центральну проблему: на підставі аналізи всіх чотирьох категорій виявів ми доходимо не тільки до певних етнопсихологічних стверджень актуального стану, але теж до уявлення причин того стану. Якщо непослух може бути за деяких умов чесною, а підпорядкування — злочином, то при перманентності такого стану витворюється певен хаос понять, і у висліді мусить дійти з природи речі до послаблення самого соціального прямування підпорядкування. Цей вступ тільки для підкреслення значення схем у науці, з яких іноді самочинно виходять висновки. Проте, повного значення вони набирають лише тоді, якщо ілюстровані відповідними фактами, і саме до ілюстративного матеріалу переходимо, групуючи — за пропонованою схемою — відповідні місця.

а) *Позитивне підпорядкування*. За козацького ладу, отже, за власних порядків, до послуку старшині привчає сина батько — сам старий козак:

«Старий батько іде рядом,
Наставляє сина,
Як у війську пробувати,

*Старших шанувати,
Товариство поважати»²⁴...*

Вимагає, незаперечно, відзначення, що соціяльне підпорядкування в даному випадку (зі згодою, що це так взагалі в Україні) велить не тільки віддати належне старшині, але й спільноті!

Підпорядкування старшині виразне у трьох поемах: «Іван Підкова», «Гамалія», «Гайдамаки» (в пісні Ковзаря, присвяченій Залізнякові). Всі три місця мають спільну характеристичну нотку: тут підпорядкування завжди засноване не на автоматичнім послууху певному *урядові* (функції), але воно завжди органічно випливає із захоплення, із визнання конкретної заслуги (вартости). Хоч тих місць не багато, та проте вони для проблеми настільки характеристичні, що при мінімальнім знанні української ментальности можна зразу ж ствердити, наскільки вони йдуть по лінії нашої національної вдачі і було б навіть доцільно порівняти ті місця із аналогічними виявами творчости інших народів, в яких підпорядкування є більше іманентне (зокрема німців).

З проектом Підкови товариство радо погоджується:

*«Добре, батьку-отамане» —
Кругом заревіло!*

але не треба забувати, що проект Отамана ішов по лінії уподобань козаків, що він своєю розмахністю їх захоплював:

*«Неха ворог гине!
Не в Синопу, отамани,
Панове-молодці,
А у Царград до султана
Поїдемо в гості!»*

В цьому зазиві є й візія величного, і пошановання підвладних, і бажання їхньої апріорної згоди на одчайдушну виправу. І на одностайне схвалення проекту грімким виявом одобрення Отаман Підкова для скріплення добутого признання ще й висловлює свою подяку: «Спасибі вам!»²⁵.

Подібно і Тарас Трясило, збираючися «віру рятувати», не дає наказів, а *переконує*:

*«А годі журитьсья!
А ходім лиш, пани-брати,
З поляками битьсья!»^{25а}*

Коли ж справи приймають лихий оборот, він радиться:

*«Отамани, товариші,
Брати мої, діти!
Дайте мені порадоньку,
Що будем робити?»*

В цих місцях виразно видно, що тут не так послух вибраному, як спільна згода на спільну дію, що ще підкреслене титулятурою, коли то гетьман звертається до війська не як до підвладних, але як до рівних.

А в «Гамалії» дослівно той самий настрій, що й у «Підкові»: Запорожці радо й дисципліновано «вилітають» «на лан жито жати», коли вони бачать сміливий плян отамана, що задумав визволити братів із самої Скутари й візвав їх до акції бадьорою візією веселого життя після перемоги:

*«Брати, будем жити,
Будем жити, — вино пити,
Яничара бити,
А курені килимами,
Оксамитом крити!»*

І це тоді, чи вірніше — вже після перемоги (коли запорожці «жито пожали» й в «копи поклали») лине могутне:

*«Слава тобі, Гамалію,
На весь світ великий,
На весь світ великий,
На всю Україну,
Що не дав ти товариству
Згинуть на чужині!»²⁵⁶*

Подібний настрій *одности дії*, що впливає з *одности почувань*, і в пісні про Залізняка, коли «сини його, діти» з ним у бою, на бенкеті, при пісні й на забаві^{25в}.

Чи не єдине місце справжнього підпорядкування знаходимо у сцені з «Гайдамаків», коли то Ярема, ще як початківець у новому ремеслі, як сірий рядовик в новому оточенні досвідчених запорожців, станув перед Залізником, що саме доходив вершин слави. Тоді він у вияві справжнього підпорядкування:

*«Знявши шапку,
Став, мов перед паном».*

Той же Ярема виявив максимум підпорядкування вже після свого відзначення й добуття заслуг, коли то він негайно по вінчанні покинув молоду дружину, щоб дотримати слова й вернутися на час, щоб «не сердить отамана»²⁶.

Можна б ще згадати про вияви підпорядкування не якійсь конкретній одиниці, але спільній справі, коли то у вийняткову хвилину опанувало загал почуття справжньої *солідарности*. Це вже певна відміна аналізованого прямування, яке у данім випадку вже цілковито втрачало характер інстинктовної дії, а засновувалося на своєріднім «консензусі», на спільній згоді, що впливала із спільного відчуття грізної ситуації, — і в даному випадку можна б радше говорити про вияв інстинкту наслідкування, зумовленого емотивним відчуттям ситуації (що ще раз підкреслює, як тісно із собою пов'язані інстинкт наслідкування й соціяльне прямування до підпорядкування).

Такі сцени солідарности бачимо у «Гайдамаках» напередодні вибуху народного гніву:

«Над Тясмином,
У темному гаю,
Зібралися: *старий, малий,*
Убогий, багатий
Поєднались — дожидають
Великого свята!»

І зовсім подібно згодом — після промови благочинного перед освяченням ножів на зазив до молитви:

«Молились,
Молились *щиро* козаки
Як діти, щиро. . .»²⁷

Аналогічне місце у поемі «Холодний Яр», зрештою знову ж у віднесенні до тих самих гайдамаків, які

«У Яр тоді сходилися,
Мов із хреста зняті,
Батько з сином, і брат з братом
Одностайно стати
На ворога лукавого».

Це, мабуть, все, — і воно небагато! Зокрема, якщо зважити взагалі велике багатство ілюстративного матеріялу в Шевченка для

поодиноких соціяльних прямувань. Цих 6-7 місць саме своєю малою кількістю здаються потверджувати погляд про слабу розвиненість прямування до підпорядкування, — зокрема ж, коли ще й звернути увагу, що вияви підпорядкування, власне кажучи, специфічного характеру, коли то «сліпого послуху» сливе взагалі і не видно (випадок Яреми можна б вияснити так зрозумілим у даних умовах зниканням, повною типовою безрадністю), коли нема «функційного» послуху владі, а тільки щонайвище дієве підпорядкування, викликане не тільки справжньою вартістю провідника, але й настроєм хвилини. Вияви солідарності знову мотивовані завжди надзвичайністю ситуації, зокрема ж безвиглядністю положення. Видається, що в нас (з усіма висловленими у вступі застереженнями, що вартість аналізу має тільки обмежену вартість, — і що висновки вимагають потвердження аналогічним індуктивно зібраним матеріялом), підпорядкування втратило дуже багато із своєї спонтанности інстинкту, а є радше вислідом певного «консензусу», зродженого з настрою хвилини чи з оцінки ситуації.

б) *Негативне підпорядкування.* Найбільш відомі малюнки негативного підпорядкування знаходимо в зображенні «землячка» із великого «Сну», із карикатурного представлення Кирила (Розумовського), із алегорій в поемі «Великий Льох».

Хахол із «Сну» пишається своїми «циновими гудзиками» і дивується, що Шевченко не вмів говорити «по здешньому». На його гідну відповідь: «Говорити вмю — та не хочу» він може тільки дивуватися: «Екой чудак», але все таки і тоді не лінується ще з послугами:

«Я всі входи знаю,
Я тут *служу*, коли хочеш,
В дворець попитаюсь
Ввести тебе»,

наче б це було великою почесною. . . Подібним вислужництвом є для тих «чорнилом политих» і «московською блекотою заглушених» вислужників-«каламарів» їхнє «цвєнькання» «по-московській». В такій ситуації України — «бездітній вдовиці» — приходиться хіба тільки плакати²⁸. . .

Ще драстичніший малюнок у зображенні негідного гетьмана, що, не зважаючи на всі злочини Катерини, їй підлецувався:

«Кирило з старшинами
Пудром осипались
І в цариці, *мов собаки*,
Патинки лизали»²⁹.

Реальна дійсність стає підложжям для алегорії, яка має в своїй згущеності силу відстрашуючого символу. «Друга душа» із «Великого Льоху» покарана на віки за вислужництво, — за те, що вона насамперед проти своєї волі догоджувала забаганкам москалів, пущена ними «на грище», що згодом вона вже їм робила прислуги із власної волі:

«І за що мене карають:
Я й сама не знаю!
Мабуть за те, що всякому
Служила, годила. . .
Що цареві московському
Коня напоїла!»³⁰. . .

Тут виразно підкреслено негативізм, — ба, злочинність підпорядкування чужому, за яке мусить прийти кара. Отже, в тій алегорії виразний заклик до непідпорядкування, що в консеквенції мусить призвести до послаблення цього соціального прямування взагалі.

Аналогічна алегорія в картині злих духів (ворон) із того ж «Великого Льоху», коли то перша ворона (українська) похваляється своїм прислужництвом, яке кульмінувало у тім, що вона

«На Ладогу
Так гурти за гуртом
Виганяла та цареві
Болота гатила».

Тому то й у візії майбутнього має народитися двоє близнят:

«Один буде, як той Гонта,
Катів катувати!
Другий буде. . . оце вже наш!
Катам помагати!»³⁰

Звідси й докори у «Посланії» до земляків, що «хилитесь, як і хилились», що «раби, подножки, грязь Москви, Варшавське сміття ваші пани, ясновельможні гетьмани». Звідси й запит:

«Чого ж ви чванитесь, — ви!
Сини сердешної України,
Що добре ходите в ярмі,
Ще краще, як батьки ходили?
Не чваньтесь: з вас деруть ремінь,
А з їх, бувало, й лій топили!»

Звідси то й у висліді картина кари й страшного суду, коли «дим хмарою заступить сонце перед вами, і навіки прокленетесь своїми синами. . .». Це саме віщування ще раз у «Холоднім Ярі», коли то в день радості «розпадеться кара, і повіе огонь новий» за «ове-чість натури», за слухняне «підставлювання шиї» за чужу справу.

До цієї теми вертається Шевченко й у пізнішому віці, вже після повороту із заслання, коли дорікає, як то

«Панство буде колихать,
Храми, палати мурувать,
Любить царя свого п'яного
Та візантійство виславлять,
Та й більше, бачиться, нічого. . .»

А більш плястично ця сама думка в «Юродивім»:

«А ми дивились і мовчали,
І мовчки чухали чуби.
Німї, подлії раби,
Підніжки царській, лакеї
Капрала п'яного! Не вам,
Не вам в мережаній лівреї,
Донощики і фарисеї,
За правду пресвятую статъ
І за свободу. Розпинать,
А не любить ви вчились брата!
О, роде суетний, проклятий,
Коли ти видохнеш? . . .

.....
Не сотні вас, а міліони
Полян, дулебів і древлян
Гаврилич *гнув* во врем'я оно;
А вас, моїх святих киян,
І ваших чепурних киянок,
Оддав своїм профосам п'яним
У наймички сатрап-капрал,
Вам і байдуже! . . .»³¹

Може місць, що свідчили б про нахил до негативного підпорядкування не так то й багато, але вони всі такі яскраві, так сугестивно подані, з такою силою розпачі та обурення, що створюється враження, що в нас при слабо розвинутім позитивнім послусі доволі поширилося негативне вислужництво, що з природи речі

мусіло призвести до боротьби із ним. Тому то в Шевченка похвала для «юродивого», для «одного козака із мільйона свинопасів», тому то й він сам бунтується проти пасивного мовчання. На засланні він пише:

«Погано дуже, страх погано
В оцій пустині пропадать.
А *ще поганше* на Україні
Дивитись, плакати — *і мовчать*»³².

І саме це зіставлення непереносного терпіння на безвигляднім засланні із безпросвітним мовчанням у німому послусі чужому є дуже промовистим. А в іншому місці це бажання спротиву подано у яскравім малюнку:

«Якби кайдани перегризти,
То гриз потроху б»³³...

Але ці цитати вже ведуть нас до питання творення активного спротиву, який виявляється у постійнім непослусі.

в) *Творчий спротив*. Вище був натяк, як то самі зовнішні умови призводять до відповідної внутрішньої постави, з якої виникає спротив; ці зовнішні умови роблять спротив зрозумілим, а часто навіть конечним. Спротив зароджується насамперед у одиниці, щоб згодом перенестися на загал. Сама ж постава збунтованої проти умов людини набирає — відповідно до довжини тривання несприятливих умов — ціх перманентности, або інакше: поодинчі зумовлені реакції призводять з часом до зміни самої структури людини чи спільноти, — до зміни характеру одиниці чи колективної психіки спільноти.

Приклад *індивідуального* бунту проти соціальних умов (які виникали із політичного положення нації) в Яреми. Ситуація в кількох рисках змалювана настільки згущено, що сам спротив приходить дуже логічно:

«Яремо! Герш-ту, *хамів сину?*
Піди кобилу приведи!
Подай патинки господині
Та принеси мені води!
Вимети хату! Внеси дрова!
Посип індікам! Гусям дай!
Піди до льоху, до корови,
Та швидче, хаме!... Постривай!
Упоравшись, біжи в Вільшану:
Їмості треба. Не барись!» —

Пішов Ярема, *похилився*.
 Отак уранці жид поганий
 Над козаком *коверзував*.
 Ярема *гнувся*, бо не знав,
 Не знав сіромаха, що виресли крила,
 Що неба достане, коли полетить,
 Не знав, нагинався³⁴ . . .

Як бачимо, в тому місці у Яреми ще природній нахил до підпорядкування, але виняткові умови мусять призвести його до реакції, коли в нього зароджується бунт, що поведе його до ширшого гурту гайдамаків. Це переродження схоплене коротко в пісні Яреми під час його мандрівки до гайдамаків:

«Ні жида, ні ляха! — А в степах України —
 О, Боже мій милий! — блисне булава!»

На маргінесі можна б тут тільки зауважити, наскільки тут соціальний момент індивідуальної кривди зневажаного наймита лучився із національним елементом загального поневолення, коли було ясно, що це польська неволя призвела рівночасно до сваволі жидів. І індивідуальна кривда, зумовляючи індивідуальні реакції, скорше чи пізніше мусіла зумовити усвідомлення причин стану й перемінити індивідуальні реакції у загальний спротив, що виявився у повстанні гайдамаків.

Свою внутрішню переміну Ярема докладно усвідомлює, коли після перших боїв, вернувшись у рідні околиці і глядячи на зотлілу у пожарі корчму із стодолю, він гірко міркує:

«Отут, отут — позавчора
 Перед *жидом гнувся*,
 А сьогодні. . .»³⁴.

Навіть на підставі тих коротких цитат можна уявити, наскільки глибокою була переміна, і можна мати певність, що після невдачі повстання Ярема ніколи не міг вже бути попереднім Яремою, а що ні політична, ні соціальна ситуація не змінилися, то це мусіло відбитися на самій вдачі людини, а в ширшому аспекті (якого Ярема є тільки персоніфікацією) — на вдачі спільноти, підданої жакливому експериментові. . .

Ярема зі своїм індивідуальним бунтом — хоч і міг зовсім добре бути конкретною, реальною людиною — стає певною *типичною* постаттю, репрезентуючи *загал*, і в цьому змислі *символом*, по-

множенням і транспонованим на загал: переміна постави «Яреми» виявилася у повстанні гайдамаків, але це вже до теми не належить: у народному зриві не будемо дошукуватися елементу послуху чи непідпорядковання (як, напр., ніхто не добачувався б джерел французького резистансу проти нацистської окупації в слаборозвинутім прямованні французів до підпорядковання...). Тому поза розглядом залишаємо й інші аналогічні приклади, яких у Шевченковій поезії більше, як от хоча б згадуваний вже Тарас Трясило із «Тарасової ночі», що призвела до світлої козацької перемоги над поляками.

Зноски:

- 20) т. IV, стор. 167, pp. 38-40 і стор. 172, pp. 193-214.
- 21) «І золотої, й дорогої».
- 22) «Мені тринадцятий минало».
- 23) «Минають дні, минають ночі».
- 24) «Сліпий», т. III, стор. 71, pp. 318-322.
- 25) т. II, стор. 26, pp. 56-63.
- 25а) т. II, стор. 29, pp. 74-76, 89-94.
- 25б) т. II, стор. 161-162, pp. 145-172.
- 25в) т. II, стор. 81-82, pp. 1002-1033. Диви цитату, до якої стосується нотка 3.
- 26) т. II, стор. 92, pp. 1412-1413 і стор. 113, pp. 2135-2139.
- 27) т. II, стор. 77, pp. 866-871; стор. 86, pp. 1196-1198.
- 28) т. III, стор. 33, pp. 289-305; стор. 40, pp. 510-529.
- 29) «Сліпий», т. III, стор. 80, pp. 625-628.
- 30) т. III, стор. 86-87, pp. 130-135; стор. 91, pp. 278-281; стор. 93, pp. 338-342.
- 31) Перша цитата із поезії «Я не нездужаю, нівроку», з видання Рильського, стор. 455. Місце з «Юродивого» цитоване з того ж видання.
- 32) «І виріс я на чужині», т. IV, стор. 114, pp. 43-46.
- 33) «Самому чудно», т. IV, стор. 39, pp. 7-8.
- 34) «Гайдамаки», т. II, стор. 62, pp. 322-338; стор. 90, pp. 1388-1340; стор. 99, pp. 1638-1640.

(Продовження буде)

Д-р Михайло БОРОВИК

ГАЛИЦЬКА СОЦІЯЛІСТИЧНА СОВЕТСЬКА РЕСПУБЛІКА 1920 РОКУ

Доповідь, читана на сходинах членів Ліги Визволення України,
головою Ярославом Казанівським 16.11.1987 р.

Під кінець 1918 р. розвал Австро-Угорської імперії став питанням дня. У Львові оформилася Українська Національна Рада на чолі з Євгеном Петрушевичем, до якої ввійшли всі українські єпископи й послали до віденського парламенту та галицького й буковинського соймів, а також додаткові від кожної з політичних партій Галичини й Буковини та від всіх українських повітів Галичини. Ця Українська Національна Рада зійшлася у Львові 18-го жовтня 1918 р. і проголосила Західньо-Українську Народню Республіку (ЗУНР) на всіх українських землях Австро-Угорщини, де українці становили більшість населення, тобто у Східній Галичині, разом з Лемківщиною, на Буковині та Закарпатті. Вслід за тим УНР почала робити заходи, щоб перебрати владу від австрійських імперіяльних властей на території, яка повинна б була входити у склад ЗУНР, а зокрема від цісарського намісника у Львові графа Гуйна.

Але водночас поляки також заявили свої претенсії на Галичину на основі історичного права, бо Галичина належала до Польщі від занепаду (цебто від загарбання поляками) Галицько-Волинської Держави від 1340-49 рр., аж до першого розподілу Польщі в 1772 році.

Коли 31-го жовтня 1918 р. цісарський намісник у Львові граф Гуйн все ще відмовлявся передати владу українцям добровільно, українці перебрали її у Львові і по всіх повітових центрах Галичини революційним порядком. Дня 1-го листопада 1918 р. під проводом бувшого сотника УСС, полковника Дмитра Вітовського, ЗУНР стала дійсністю, і для її оборони почалася організація Галицької Армії. Але поляки з таким доконаним фактом не погодились. А тому, що Львів був польсько-жидівським містом, в якому українці творили незначну меншість, вони (поляки) розпочали війну проти українців таки у самому Львові. Не почувачись доволі в силі, вони звернулися (до Польської Регенційної Ради у Варшаві) з проханням допомоги їм відібрати від українців Львів. Така допомога скоро наспіла і змусила український уряд та ук-

раїнські військові частини по *трьох тижнях* опустити Львів. Так розпочалася війна, не з львівськими поляками, але взагалі з новопосталою Польщею. Уряд ЗУНР остаточно опинився у місті Станиславові, не маючи жодних союзників у боротьбі з Польщею. В той же самий час Польща робила все можливе, щоб в очах Антанти скомпромітувати українські державницькі стремління в Галичині, як революційно-більшевицькі, щоб їх Антанта засудила й намагалася здушити.

Правда, в той час існувала вже над Дніпром Українська Держава на чолі з гетьманом П. Скоропадським, але звідти допомоги сподіватись було годі, бо там ішла партійна боротьба за владу, яка закінчилася повстанням проти гетьмана і відновлення УНР. Хоч незабаром ЗУНР та УНР об'єдналися в одну державу, але це не мало практичного значення для боротьби галицьких українців з поляками, бо Симон Петлюра, ставши на чолі Директорії УНР, віддав Галичину Польщі за союз для боротьби з большевицькою Росією, нехтуючи інтересами Галичини (т.зв. Варшавський договір).

У квітні 1919 р. поляки дістали з Франції добре вишколену і озброєну армію ген. Й. Галлера для боротьби з большевиками, яку вони, однак, кинули проти галицьких українців. Румунія зайняла Покуття і змусила уряд ЗУНР покинути Станиславів та переїхати на Поділля. Коли ж весною 1919 р. большевицька Червона Армія відсунула Армію УНР на північний захід і дійшла до Збруча, польські дипломати в Парижі використали цей момент і представили західнім аліянтам, що Галичині загрожує большевицька окупація і двері в центральну Європу будуть тоді для них відкриті. 21-го червня 1919 р. Мiroва Конференція в Парижі, повіривши цим фальшивим польським інформаціям про ситуацію в Галичині, дозволила полякам окупувати тимчасово Галичину аж по ріку Збруч.

25-го квітня 1920 р. у висліді Варшавського договору поміж Петлюрою і поляками розпочалася польсько-советська війна. В наступі на Україну брали участь дві польські армії, Третя і Шоста, які займали фронт від ріки Дністер на півдні до ріки Прип'яті на півночі. У складі Третьої армії, яка займала північний відтинок фронту, знаходилася Четверта українська дивізія під командою генерала Марка Безручка. Шоста армія займала південний відтинок, і в її складі знаходилася друга Стрілецька дивізія під командою полковника Олександра Удовиченка, що займала найбільш висунений на південь відтинок фронту аж до ріки Дністер. Наступ польсько-українських військ був надзвичайно успішний, бо большевики не могли воювати з українськими повстанцями на своїх тилах та з регулярними польсько-українськи-

ми військами на фронті. Українська Четверта Стрілецька Дивізія увійшла до Києва 7-го травня 1920 р.

Хоча поляки прийшли в Україну як союзники, але, зайнявши велику частину Правобережжя, вони стали поводитися як ворого-окупанти, і в скорому часі українське населення переконалося, що поляки, незважаючи на всі польсько-українські відозви про союз і приязнь поміж обома народами, не прийшли з добросусідськими намірами. Це, очевидно, була вода на большевицький млин, які на всі голоси кричали, що Петлюра запродав Україну полякам.

На фронті большевики мали дуже добрий успіх, бо їхні війська гнали поляків аж під Варшаву. В цей час Ленін і його Комуністична партія плянувала й організувала т.зв. комуністичні уряди для сусідніх країн: Польщі, Прибалтики, Румунії, Мадярщини, а окремих для Східньої Галичини. Польський дослідник комуністичного руху в Західній Україні Януш Радзейовський подає стан комуністичних груп у Східній Галичині: «... Перші нечисленні і розпорошені комуністичні групи постали в другій половині 1918 р. в Бориславі, Дрогобичі і Стрию. Одним із кадрових джерел тих груп, а зокрема Стрийської і Бориславської, були ліво настроєні одиниці з жидівської Соціал-Демократичної Партії і Поале Ціону. Важливу роллю в розвитку комуністичного руху в Західній Україні відіграли діячі з Комуністично-Робітничої Партії Польщі, які появилися там щойно в 1920 р. Отже, тут бачимо, хто організував комуністів. Ленін і Центральний Комітет Комуністичної партії большевиків України (КПБУ) створили 28-го жовтня 1919 р. дев'ятичленне Організаційне Бюро (Оргбюро) Буковини, яке мало взятися за організацію такої партії. Головою цього бюро був назначений колишній студент права Львівського університету Василь Порайко, який від 1915 р. перебував у Росії як військовополонений австрійської армії. Сам він родом з Покуття. Перебуваючи в полоні, він пристав у 1918 р. до большевиків і в 1919 р. переїхав в Україну, де став відданим співробітником большевицького діяча РКП(б) та КП(б)У Володимира Затонського. Крім Порайка, до ОБ ще покищо не існуючої Комуністичної партії Східньої Галичини й Буковини належали ще Михайло Баран, Михайло Левицький, Михайло Михалик — всі галичани, Олесь Досвітний, Юрій Коцюбинський та І. Краснокутський (Левченко) — наддніпрянські українці, та Іван Кулик (укр. жид з Уманщини). Для розвинення своєї праці Організаційне бюро дістало від ЦК КП(б)У 100 тисяч рублів і завдання створити комуністичну організацію, яка могла б очолювати і контролювати зростаючий революційний рух у Галичині й Буковині.

Погляньмо, що діялося на фронті. Вслід за відступаючими

польсько-українськими військами наступали большевики, які 27-го липня зайняли галицьке місто Тернопіль на півночі, 28-го липня — Чортків на півдні, 9-го серпня — Бучач, 13-го — Сокаль, місто над Бугом, 17-го — Золочів, наступаючи з півночі, 19-го — Підгайці та підійшли до Львова на яких 12-15 кілометрів. У другій половині серпня 1920 р. фронт проходив уздовж ріки Дністер на півдні аж до міста Галич, де він завертав на північний захід і переходив через Рогатинський і Перемишлянський повіти на Кам'янку Струмилілову аж поза Сокаль над Бугом, де вже кінчалася галицька територія. Це ж і був найбільший засяг большевицької окупації галицької землі в 1920 р., у висліді якої під советською владою знайшлися повністю 14 повітів, а чотири повіти тільки частинно, на всіх 52 повіти української Галичини, тобто одна третина галицької території.

8-го липня 1920 р. був створений у Києві Галицький Революційний Комітет (Галревком), революційний большевицький уряд для Галичини. Рішення створити Галревком ухвалив ЦК КП(б)У ще 15-го березня 1920 р. за «вказівкою» Леніна. Отже, большевицький уряд для Галичини не вибирали представники галицького населення, так як це було з вибором 1918 р. Головою Галицького Ревкому Ленін призначив Володимира Затонського, якого знову ж на тому пості затвердив 16 липня Центральний Комітет Російської Комуністичної Партії (большевиків). Отже, Галревком був виразником волі ЦК РКП(б) та ЦК КП(б)У, а не волі народних мас Галичини. Дещо пізніше цей «уряд» переїхав до Жмеринки, поближче польсько-советського фронту, а *1-го серпня до Тернополя*, яке стало його тимчасовим місцем осідку.

В часі переїзду Галревкому до Тернополя, він складався з п'яти членів, а саме: Володимир Затонський, голова, Михайло Баран, заступник голови, Іван Немоловський, секретар, Федір Нонар і Михайло Левицький, члени. Слід подати декілька біографічних даних про членів Галревкому. Як було вже сказано, першим і найважливішим членом Галревкому був Володимир Затонський, син православного священника з села Лисець Подільської губернії, 1888 р. народження, з роду українець, член Російської Соціал-Демократичної Робітничої Партії (РСДРП) з 1905 р. В 1913-1917 рр. викладав у Київському Політехнічному Інституті, а після вибуху революції приєднався до большевиків, в листопаді 1917 р. став головою Київського революційного комітету. Він організував збройне повстання проти Центральної Ради. Затонський, член Російської Комуністичної Партії (большевиків), був слухняним виконавцем волі Леніна й тим заслужив собі у нього на повне довіря. Усіх хто не належав до комуністичної партії, вважав за контрреволюціонерів, часто вихвалявся, як він їх розстрілював.

Крім головування у Галревкомі, він завідував ще й іншими відділами в уряді і партії.

Заступником Затонського був Михайло Баран (1880-1937), галичанин, родом з міста Скала Подільська Борщівського повіту. До війни він був за професією учителем народніх шкіл. З вибухом війни М. Баран вступив до Українських Січових Стрільців і був комендантом сотні. Пізніше він перейшов до москалів і перебував у полоні в Московщині. В січні 1919 р. він виїхав з групою 25 комуністів-галичан до Галичини, в якій був також Михайло Левицький та Карло Савич (псевдонім — Максимович), щоб вести підривну роботу проти уряду ЗУНР. Коли на початку 1920 р. Українська Галицька Армія, силою трагічних обставин, була змушена ввійти в союз з більшовиками, Баран з доручення Затонського став командиром та політичним інструктором Корпусу Українських Січових Стрільців, перейменованого на 1-шу бригаду Червоної Української Галицької Армії (ЧУГА). Він вірно виконував доручення Затонського і беззастережно, так як і його протектор, служив російським більшовикам. Третій галичанин, що був членом Галревкому, був Михайло Левицький (1891-1933), також син священика з села Явче Рогатинського повіту, але вже з групи «туркестанських» комуністів. Як підстаршина австрійської армії, він попав до російського полону, перебуваючи у Туркестані як полонений, працював робітником в одній із ташкентських друкарень, де познайомився з більшовицькими ідеями. Після більшовицької революції всіх полонених звільнено з таборів і Левицький включився у працю Туркестанської Української Громади (ТУГ). В листопаді 1917 р. в Ташкенті, під впливом більшовицької агітації, заснувалася Партія українських комуністів, яка нараховувала 42 члени з-посеред місцевих, як і галицьких українців. Тоді Левицький ввійшов до тимчасового комітету партії разом з М. Наваловським, Н. Хомином, Є. Томкевичем та іншими. В 1918 р. у Ташкенті почала виходити українська газета «Туркестанська Рада», редактором якої був М. Левицький аж до липня 1918 р. Після повернення на Україну в другій половині 1918 р. він, очолюючи групу комуністів, разом з Бараном предістався до Галичини і розпочав диверсійну роботу проти західньо-українського уряду в користь більшовиків. Здобув собі довір'я в Затонського і в Центрального Комітету Комуністичної Партії Галичини та Галревкому, при чому був також донощиком органів безпеки «ЧЕКА». Як член Галревкому, він обняв посаду комісара внутрішніх справ, а щоб показати свій інтернаціоналізм, поусував з посад повітових комісарів усіх свідомих українців і поназначував поляків.

Секретарем Галревкому, в перших тижнях його існування, був наддніпрянець Іван Немоловський, людина з вищою освітою. Він

був одним із тих боротьбістів, який собі вповні здавав справу з того, що Москва не дозволить на жодну українську армію й тому вірив, що Москву треба ставити перед довершений факт. Ставився до галичан з розумінням і не був донощиком, як Михайло Баран чи Михайло Левицький.

Важливою фігурою в Галревкомі був також д-р Іван Сіяк (1887–1930), той самий, що весною 1919 р. організував переворот у Станиславові, тодішній столиці ЗУНР, щоб усунути президента д-ра Євгена Петрушевича та його уряд. Тому, що переворот не вдався, д-р Сіяк був змушений втікати з Галичини і, як соціаліст, знайшов собі притулок і охорону в Бориса Мартоса, тодішнього прем'єра уряду Української Народньої Республіки. Уряд ЗУНР вимагав видачі Сіяка, але уряд Мартоса відмовився. Сіяк зрадив свого покровителя і перейшов на службу до большевиків. Літом 1919 р., дещо після проголошення Галицької ССР, Сіяк був призначений на керуючого справами Галревкому на місце Немоловського.

15-го липня 1920 р. Галревком у відозві «До працюючих усього світу, до урядів Соціалістичних Радянських Республік і до урядів усіх капіталістичних держав» проголосив повну державну самостійність Східньої Галичини. В цій же відозві Галревком накинувся брудною лайкою на Є. Петрушевича, диктатора ЗУНР, та на Головного Отамана С. Петлюру, як на зрадників і запроданців українського народу.

Галревком офіційно розпочав своє урядування в Галичині 1-го серпня 1920 р., видавши декрет ч. 1 «Про встановлення соціалістичної Советської Республіки», а вслід за тим пішли й інші декрети. 11-го серпня в Тернополі (столиця Республіки) відбувся пленум ЦК КПГ, на якому затверджено новий склад п'ятичленної колегії Галревкому, а саме: В. Затонський, голова, М. Баран, заступник голови, М. Левицький, Казимир Літвінович та Арнольд Бараль. За національним складом у ньому було трьох українців, у тому числі двох галичан, один поляк (К. Літвінович) та один жид (А. Бараль). Хоч пізніше Галревком доповнено іншими членами (голови різних відділів, чи народних комісаріятів, яких було 18), але фактично всі справи вирішувала ця п'ятиособова колегія Галревкому.

Так представлявся Галицький Революційний Комітет, який називав себе також робітничо-селянським урядом Галичини. В такому складі він залишився до кінця свого існування, тобто до 23 вересня, коли його розв'язано як непотрібну інституцію.

Долю ГССР вирішив відступ советських військ з Галичини у другій половині вересня 1920 р. Ця т.зв. «Держава» проіснувала під захистом Червоної Армії 50 днів на приблизно одній третині

української Галичини. Цей епізод історії західньо-українських земель швидко забувся. Проте його повинні пам'ятати не лише історики, зацікавлені зафіксуванням всього, що сталося, та його оцінкою, а ще більше практичні політики, а навіть рядові громадяни, що тепер чи в майбутньому матимуть справу із тактикою московської експансії і національної політики.

Бібліографія

- Васюта, І. К. «Селянський рух на Західній Україні в 1919-1939 рр.», Львів, Вид-во Львівського університету, 1971, стор. 28.
- Дорошенко, Д. «Мої спомини про недавнє минуле (1914-1920)», Мюнхен, Укр. Вид-во, 1969, стор. 23; «Визначні місця України», 2-ге перероб. вид. Київ, В-во Політичної літератури УРСР. 1961. 785 стор.; «Енциклопедія українознавства. Том. 2», словникова частина. Мюнхен, «Молоде життя», 1955, стор. 346.
- Гірняк, Н. «Останній акт трагедії Української Галицької Армії». Перт Амбой, Укр. Військовий Інститут у США, 1959, стор. 221.
- Грушевський, Михайло «Історія України» (перевид), Нью-Йорк, В-во Чорторійських, 1967, стор. 539.
- Крип'якевич, І.П. ред «Нарис історії Львова», Львів, Книжково-журнальне Вид-во, 1956, стор. 221; «Нарис історії України» (ред. К. Гуслистий, Л. Славина, Ф. Ястребов), Торонто, «Укр. життя», 1944, стор. 183.
- Тищик, Б.Й. «Галицька Соціалістична Радянська Республіка» (1920), Львів, Вид-во Львівського університету, 1970, стор. 14.
- Шанковський, Лев «Українська Галицька Армія» (воєнно-історична студія) Вінніпег, накладом Д. Микитюка, 1974, стор. 168.

ЖЕРТВУЙТЕ ЩЕДРО НА —

ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ,

ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД ОУН

І ФОНД АБН!

Володимир ЖИЛА

ОБ'ЄДНАНИМ ФРОНТОМ В ОБОРОНІ РІДНОЇ МОВИ (Закінчення, 2)

Проте вплив політики українізації на становище української мови й ставлення до неї був завжди складний і не раз унутрішньо суперечливий. Таким чином, заява Хвильового, що «Українізація — результат непереможної волі тридцятимільйонної нації — це ніщо інше як патріотичне прагнення»³⁷. Аджеж вона була «започаткована в Москві, підхоплена і впроваджувана комуністичною партією звичними для партії методами» й тому не дивно, що вона «викликала прихильність і підтримку одних прошарків населення та сторожке вичікування других. У самій партії вона була бажана для меншости й нею проводилася»³⁸. Міцної суспільної бази українізації під собою не мала. Внаслідок того й ставлення до української мови не було серйозне, її «здебільша використовували як димову завісу. Ширилися антиукраїнські жарти, на зразок добре відомого запитання: «Ви говорите серйозно чи по-українськи?»³⁹. Також правопис 1928-1929 років, дарма, що старанно опрацьований видатними мовознавцями, вже з самого початку був приречений на невдачу — його прийняли вельми неприхильно, а дотримувались неохоче. Виникла незгода між письменниками й мовознавцями, яку можна було поладнати, але для цього треба було років праці, а тут в 1931 р. українізація почала втрачати на силі й розмаху, а в 1933 р. її фактично припинено. Однак українізація мала великий вплив на розвиток української мови. Її вперше за всю історію нормалізовано на наукових підставах і доведено, що вона є мовою літературною, а не просто сумою діалектів.

Протягом дальших 30-их років «головну мету Скрипникової політики — щоб нові робітники з селян, потрапивши в українські міста, зберегли свою мову — зведено нанівець» та привернено «давній ненормальний стан: українською мовою говорило лише село та інтелігенція гуманітарного профілю»⁴⁰. За ці роки, як ніколи досі, українська мова зазнала суворой реґляментації. Її «безоглядно заганяли у вузьке річище, тільки цим разом ближче до російської, накидаючи спільні мовні елементи. Численні українські слова, фразеологічні звороти й синтаксичні конструкції були

37. Шевельов, стор. 147.

38. Шевельов, там же.

39. Шевельов, стор. 155.

40. Шевельов, стор. 185.

заборонені»⁴¹. І так уже невисокий престиж української мови падав з кожним днем нижче й нижче. Не будемо тут спинятися в подробицях на урядових засадах, що привели до такої трагічної національної і мовної політики. Скажемо лише, що це був період деукраїнізації, поєднаний з русифікацією, щоб наблизити українську мову до російської. Тоді навіть змінено правопис іншомовних слів на російський. Літеру «г» усунуто цілком, а правило, коли писати «л» чи «ль» скопійовано з російського з усіма непослідовностями, зумовленими історичними впливами. Всеукраїнську Академію Наук перейменовано на просто Українську, розвиток мовознавства в Україні цілком загальмовано. В Конституції 1937 року немає жодної згадки про мову. Терор 1937-1938 років, таким чином, був набагато страшнішим, ніж терор років 1933-1934. В Україні запанувала повна непевність і розгубленість, не в одного з тих, хто досі говорив по-українському, виникало спонтанне почуття страху перед небезпекою, що лявіною котилася по Україні, охоплюючи майже всі галузі життя. Це був плянований фронтальний наступ на українську мову й культуру.

«Трудно знайти країну, — пише Петро Голубенко, — де література (а ми додамо: культура й мова — В. Ж.) відігравали б таку вирішальну роль у розвитку й відродженні нації, як на Україні. А водночас це нечувана і безприкладна річ у всій світовій історії, щоб якась нація зазнала таких величезних жертв і втрат на культурному й літературному полі діяльності»⁴². Аджеж тоді загинули цілі сотні визначних українських вчених, видатних культурних діячів і письменників. А скільки загинуло менш відомих і безіменних, того ми вже ніколи не довідаємося.

З появою Хрущова на керівному партійному становищі в Україні прийшло до припинення масового терору, письменникам навіть відкрилася можливість тут і там протестувати. І так, 4-го липня 1939 р., ще далеко перед окупацією Західної України, письменник Юрій Яновський, на сторінках «Літературної газети», виступив з відомою статтею «Народна мова». У ній він писав: «Історія мови — це історія народу. Мова народу — його душа, його гордість, минуле, сучасне й майбутнє. . . Любімо народну мову. Нема мови — нема письменника. Казка без сорому — ледачі ми до мови. Вона в нас бідна, пісна, безбарвна, неоковирна, глевка. . . Мови наших клясиків ми не вивчаємо. Мови народу — кукібно* та охайної — не знаємо». «Вчимося у народу. Вчимося у Сталіна»⁴³. Стаття написана езопівською мовою, але її глибоку ідею читачі напевно тоді відчували й зрозуміли по-справжньому. Її вартість незабутня й близька творчому життю України й сьогодні.

Під час війни з нацистською Німеччиною дозволено українцям

41. Шевельов, стор. 204.

42. Петро Голубенко, «Україна і Росія у світлі культурних взаємин» (Нью-Йорк-Париж-Торонто: Науково-Дослідний Інститут ім. О. Ольжича, 1987), стор. 453.

* Кукібна — бережлива, дбайлива — прим. Ред.

43. Шевельов, стор. 205.

знову любити свою Україну, культуру й мову. Більше того, український патріотизм, українська національна гордість, історична свідомість, мова, культура стали зброєю в боротьбі. В Росії, далеко поза межами України, відбулося навіть урочисте відзначення 25-річчя створення Української Советської Соціалістичної Республіки. В Башкирії видано двотомний збірник «Україна в огні» (1942), «Нарис історії України» (1942), «Нарис історії української літератури» (1945), підготовлявся й великий том «Української культури» (він був розкритикований і ніколи не появився). Прочитуючи ці твори, стаємо свідками великого українського патріотизму, що виявлений, до речі, в модерному державницькому розумінні з талантом, силою почуття, глибиною думки й щирістю. І тут мимоволі насувається питання: чому ми такі довірливі, чому ми так швидко призабуємо кривди й злочини, заподіяні нашому народові, нашій мові, нашій культурі?

На зміну відношення Москви до України й тим разом не довелося довго чекати. Відразу ж після закінчення війни вона рішуче змінила свій курс у відношенні до всього українського й приступила до ідеологічної чистки, як також до чистки української письменницької організації. Українські письменники були змушені тепер відповідати за ті твори, які були написані в роки війни за директивами партії. Москва карала тепер за патріотизм, заставляючи українську інтелігенцію стати безбаченками, відрікатися своєї національності й плазувати перед «великим російським народом». На Україні прийшло фактично до тотальної війни на всіх відтинках суспільно-політичного й культурного життя з метою знищити український культурний процес, а саме: українську мову, культуру й навіть любов до своєї батьківщини.

Здається, усім нам відома історія вірша Володимира Сосюри «Любіть Україну». Цей вірш поет написав 1944 р., і він у воєнні роки став зараз же дуже популярним, його передруковували в журналах, вивчали напам'ять, був він і відзначений (разом зі збіркою «Щоб сади шуміли») Сталінською премією першого ступеня. Влітку 1951 р. на першу післявоєнну Декаду українського мистецтва разом з іншими визначними мистцями поїхав до Москви й Сосюра. І тут під час своїх виступів, а мав їх він чимало, читав і вірш «Любіть Україну». Москвичі тепло сприймали його разом з іншими творами поета. Але несподівано 2-го липня того ж року вірш засуджено в московській «Правді», як націоналістичний і ворожий. Поет каявся в помилках, яких не мав.

Три роки не змовкала критика, що жорстоко засуджувала й карала поета. За часів Хрущова вірш «Любіть Україну» реабілітовано, але постанови ЦК КП(б)У з приводу вірша ще й досі не відмінено⁴⁴.

Таким чином, любити Україну й її мову стало смертельним гріхом. Почалися нові тотальні репресії та звинувачення найталано-

44. Н. Сенік, «Каявся я в помилках, яких не мав», *Свобода*, 17 травня 1989, стор. 2

витіших українських письменників ні в чому іншому, як в українському буржуазному націоналізмі, а фактично в тому, що вони писали українською мовою, висловлюючи любов до свого народу.

В Україні усе робилося й далі робиться під суворим контролем партії та за її вказівками. «Історія української літератури», наприклад, яка вийшла 1954 р., — це «неперевершений зразок велико-державно-шовіністичної фальсифікації історії українського народу і його культури в інтересах російського імперіялізму і поневолення України»⁴⁵. У ній фактично заперечено окремішність історії України й культури українського народу, а висунуто ствердження її єдності й споріднення з російською культурою. Також «періодизація історії української літератури побудована не на українському культурно-історичному й літературному процесі, а припасована до історії партії і советської держави»⁴⁶. Такими жорстокими засобами пофальшовано українську культуру, а напівтаємними розпорядженнями й циркулярами в додаток майже витіснено на українській землі українську мову, яка раптом стала зайвою і непотрібною. І це відбувається в найбільш освіченому ХХ сторіччі, в час майже суцільної грамотности й великого поступу людини. Українська мова зникла з вищих навчальних закладів, з багатьох шкіл і дитячих садків, з багатьох виробничих підприємств та державних установ, з різних ланок громадського життя та навіть з міських вивісок, оголошень у транспорті тощо. У Києві, до речі, не часто почуєте українську мову, й то не тому, що кияни не знають її, а тому, що, мовляв, користуватися нею в повсякденні «не прийнято»⁴⁷. Які ж причини такого сильного звуження сфери функціонування української мови? Дехто хоче підказати нам, що це, мовляв, наслідки недостатнього мовно-національного виховання та мовно-національної культури, а дехто знову вбачає це в тому, що, мовляв, протягом останніх десятиліть українська мова стала в Україні «непрестижною» і «неперспективною». Але коріння зла далеко не такі, їх треба шукати в системі та в її ворожому ставленні до всього, що українське. І тому, щоб правильно оцінити це трудне становище перед осудженням його чи висловленням будь-якої прогнози треба уважно ознайомитися з історією советської влади в Україні й придивитися до тієї жорстокої советської дійсности, в якій живе український народ. Тоді не треба битися в груди, а можна буде спокійно показати на ворога, який причинився до того страшного нещастя, яке саме переживає наш народ.

Ми знаємо, що там, у советській Україні, людина не відчуває себе господарем ні на вулиці, ні на підприємстві, ні в сільському господарстві, ні навіть удома. Усе, що вона здобуває своїм трудом у житті, за одне слово, що не подобається владі, одним розчерком

45. Голубенко, стор. 478.

46. Голубенко, стор. 478 і 488.

47. Іван Дзюба, «Бо то не просто мова, звуки», *Вісті з України*, липень 1987, стор. 5.

пера, може бути їй відібрано. Тому там усі тремтять за своє майбутнє, а упривілейовані тремтять найбільше. У цій «шаленій гонитві за засобами до існування», — як пише Харчук, — «нічого святого нема: ні традицій, ні розуміння добра й зла, ні добропорядности»⁴⁸. Людина не живе тим, що їй диктує серце й розум, а засліплена й знервована, «вона пнеться з усіх ніг, щоб досягнути до прилавка забезпечености»⁴⁹. І якраз у цій гонитві, яку режим постійно контролює, загострює й посилює, людина відрікається рідної мови, щоб, мовляв, краще й швидше включитися в советсько-російську дійсність, в якій українську мову ще в половині 50-их років законом, у період т. зв. волюнтаризму, віддано на волю батьків і учнів. Російська мова стала в школі обов'язковою, а українська — як хто хоче. А хто ж захоче вивчати мову, якщо наука, техніка, економіка й усе підґрунтя — середня, спеціальна й вища освіта даються не українською мовою, а російською?

Так причиною усього нашого нещастя є духовий геноцид, спричинений партією і великодержавним російським шовінізмом, що охопив українську людину в усіх галузях її діяльності, зазіхнув на її мову, а саме на її душу, на цей найвищий вияв її культурної ідентичности й на основу її духового життя. Адже народ живе й розвивається в історії, доки живе його мова. З занепадом мови в'яне й зникає культура народу, а народ перестає існувати як історичний організм.

Рідна мова — це також найособистіша й найглибша сфера свого «я», а саме своєї персональної і національної гідности.

От чому дбайливо та уважно треба ставитися до своєї мови. За неї треба боротися, щоб вона мала однаковий статус серед мов загальнолюдської культури й поступу, щоб вона всюди зоріла, щоб була панівною на своїй рідній землі, щоб своєю красою стала притягальною силою для нас у розсіянні, а тим більше для наших братів і сестер на Батьківщині.

Отже, в 1989 році, що є роком української мови, об'єднаним фронтом та могутнім зусиллям на Батьківщині й в розсіянні станьмо в її обороні, не повторюймо наших помилок з минулого, а керуючись вищими законами: плекаймо й вживаймо на всіх рівнях життя й творчости нашу рідну мову, що є засобом сердечної згоди та дає нам підставу для взаємного милування й захоплення. Бож «істинна любов до своєї країни немислима без любови до своєї мови».

Мова наша довговічна. Її треба любити, поважати й боронити, бо тільки тоді вона стане в нашій історії фактором величезного самозбагачення людини, показником народного зрушення та виявом глибокого національного почуття.

48. Харчук, стор. 161.

49. Харчук, там же.

Ігор МЕЛЬНИК

ЧЕРЕЗ ДВІ ДО ЄДИНОЇ

Тих витривалих читачів, котрих моя попередня публікація «Щоб лінії не перетнулись» («Свшан-зілля» ч. 4, 1988 р.) не занудила надмірною, може, кількістю цифр, запрошуюю познайомитись з наступною подібною розвідкою, у якій намагатимусь математично проілюструвати сучасний стан усім відомого суспільного явища, яке називається національно-російською двомовністю (стосовно Української ССР йдеться, в основному, про українську-російську двомовність).

Нещодавно, у січні 1989 року, відповідаючи на питання обліковців Всесоюзного перепису населення, ми називали свою рідну мову, а також другу мову народів ССРСР, якою володіємо. Слід відзначити, що перше запитання зустрічається в усіх переписах населення (з різними нюансами, наприклад, «материнська мова» і т.ін.), натомість друге з'явилося вперше лише в 1970 році, і, як мені видається, повинно наочно засвідчити успіхи «інтернаціоналізму», або, як його ще називають... — самі знаєте, як називають.

Не виключено, що місцеві керівники союзних республік одержували догани за низькі показники знання мови «старшого брата» у своїх регіонах і робили все можливе, щоб наступного разу цифра була справна. Наприклад, якщо в 1970 році лише 1010 тис. узбеків (13%) у своїй республіці визнали за достатні успіхи в оволодінні російською мовою, як другою, то за 9 років їх кількість зросла до 5592 тис. (53% усіх узбеків, що прживали тоді в Узбецькій ССР), тобто аж в 5,5 раз збільшилась національно-російська двомовність в середньому по республіці.

Якщо глянути на дані по окремих областях Узбекистану, то «успіхи» були ще вагоміші. Так, у Хорезмі число осіб, що володіють престижною мовою, зросло, буцімто, до 1979 року у 5,8 раз; в Каракалпакії — у 6,3 рази; в Бухарській та Наманганській областях — в 8,3 рази; в Андіжанській області — майже десятикратно, а в Кашкадар'їнській — аж в 13,4 рази.

Так що під мудрим керівництвом Ш. Рашидова приписували не лише «біле золото», а і «срібло», яким на відміну від мовчання у відомій приказці називається розмовна мова.

Характерно, що збільшення серед корінного населення осіб, які визнають за собою цноту володіння російською мовою, спостерігається за останнє десятиліття майже в усіх республіках ССРСР. Виняток становить лише Естонія, де число естонців, що володіють російською мовою, зменшилось в 1979 році на 15 відсотків порівняно з роком 1970.

* Це 4-ге число «Свшан-зілля» до нашої Редакції не дійшло.

На жаль, витрачаючи масу коштів і часу на облік, розрахунки і публікацію такого етностатистичного показника, як друга мова народів ССРСР, якою ми вільно володіємо, програма перепису не передбачає поставити перед нами питання: «Якою мовою ми переважно користуємось?».

Такий показник відобразив би наочно, який з компонентів українсько-російської двомовності переважає в кожному конкретному місті, регіоні, республіці в цілому.

Постараюсь, в міру можливості, реконструювати його, користуючись для цього відомими і доступними для широкого вжитку даними переписів населення.

Як і в попередньому своєму викладі згрупую дані, які публікуються в областях, поза статистичними регіонами, межі котрих були там докладно описані.

Поскільки більш-менш докладні підсумки перепису населення 1989 року будуть опубліковані не раніше ніж через рік, а мені б не хотілося так довго чекати, — то дані за 1989 рік вираховані мною, виходячи з тенденції, що намітилась в попередньому періоді. Щодо загальної чисельності населення регіонів і кількості осіб, що вважають своєю рідною мовою українську чи російську, то методика їх розрахунку викладена в попередній моїй публікації. Дані щодо другої мови вираховані на основі відносного зменшення чисельності осіб, які ними не володіють, використовуючи екстраполяцію їх зміни за попередній період. Публікація даних перепису покаже, чи мої міркування були близькими до істини.

Виходячи з того, що люди більше користуються, як правило, тією мовою, яку вони називають рідною, бо відомо, що рідна мова далеко не завжди відповідає етнічній приналежності жителів республіки — в сумарний показник, що характеризує міру застосування даної мови, повністю зараховуємо всіх, хто назвав її рідною.

Припускаючи, що двомовність більше розповсюджена в великоміському середовищі, а також те, що чим більше людей володіє двома мовами, тим частіше вони, відповідно, послуговуються другою мовою, — ми перемножуємо число осіб, які володіють даною мовою, як другою, на середнє геометричне відносінь часток великоміського і двомовного населення у загальній людності і одержуємо другу частину сумарного показника. Аналітично його можна представити формулою (наприклад, для російської мови за 1979 рік):

$$PC_{79} = PP_{79} + PD_{79} \cdot KM_{79} \cdot KD_{79}$$

де PC_{79} — сумарний показник користування російською мовою в 1979 році;

PP_{79} — чисельність осіб, які визнали в 1979 російську мову рідною;

PD_{79} — число людей, які вільно володіли російською мовою (як другою мовою народів ССРСР) в 1979 році;

KM_{79} — частка осіб, що жили в містах з населенням понад 50 тисяч осіб, від загальної людності в 1979 році;

КД₇₉ — частка людей, що вільно володіли другою мовою, від загальної кількості населення в 1979 році.

Для кожного року знайдемо також відносний рівень користування котроюсь із мов, наприклад, українською (в %):

$$ВУ_{79} = \frac{УС_{79}}{УС_{79} + РС_{79} + УС_{79}} 100 \%$$

де УС₇₉, РС₇₉, УС₇₉ — сумарні показники користування відповідно українською, російською та іншими мовами в 1979 році, вираховані, як показано вище.

Значення КМ, ВУ та ВР для кожного регіону і УССР в цілому для 1970, 1979 і 1989 рр. згрупуємо в таблицю.

З таблиці побачимо, що в 1989 році в шести з 11 регіонів переважною мовою спілкування залишається українська. У 1970 і 1979 рр. таких регіонів було 9, і хоча покищо людність республіки в цілому у 53,2 відсотках користується українською мовою, з таблиці видно, що це відповідає рівню Слобожанщини за 1979 рік і Причорномор'я за 1970 рік, тобто тих регіонів, у яких на сьогоднішній день вже переважає російська мова. Тому не треба бути яснovidцем, щоб здогадатися, що за якихось 10-15 років людність всієї України зможе перейти межу, за якою російська мова стане переважною в спілкуванні. До речі, наші міста опинились за цією границею ще до 1970 року. А тепер, як ми знаємо, більшість народу живе в містах, сільське населення зменшується з року в рік.

Наочну картину такого падіння по похилій площині чисельности україномовного населення в республіці можна побачити на діаграмі, де відображені зміни різниці відносних рівнів користування українською та російською мовами (ВУ — ВР).

Додатне число означає життя української мови, від'ємне — її відмирання, бо жодний живий організм не здатний існувати в умовах замерзання, без нормального кровообігу, коли молода генерація виховується при недостатчі шкіл і дошкільних закладів із рідною мовою навчання і виховання, при відсутності економічних, правових, моральних чинників вільного розвитку української мови.

Характерно, що більшість міст республіки вже давно опинилась нижче рівня замерзання (читай і відмирання української мови). Досить глянути на ламану лінію, що належить столиці республіки. Сотні тисяч мігрантів, недавніх вихідців з села, спочатку трохи зрушили в 60-их роках частку україномовного населення на кілька відсотків догори, але молода кров не змогла розігріти мертве середовище національного нігілізму і ламана лінія знову полізла униз.

Цікаво, що в усіх 11 регіонах за весь тридцятилітній період спостерігається чітка тенденція до зменшення частки української мови в двомовному спілкуванні. Регіони відрізняються лише різними початковими рівнями і кутами падіння.

Лише в Криму в 60-их роках, коли туди переселялись десятки

тисяч сімей із сіл інших регіонів УССР на землі, які впроваджувались у сільськогосподарській обіг у зв'язку з будівництвом Північнокримського каналу, відчувається слабенька хвиля зросту україномовного населення, але вже в наступній декаді усе повернулося на «круги своя».

А оскільки потенційні можливості для міграції сільського населення в республіці вже практично вичерпалися і, починаючи з 1979 року, фіксується в селах України більше померлих, ніж новонароджених, а коли ще якісь лишки і хтось винайде, то їх виманюють чи в Приморський край, чи в Тюмень, чи в Нечорнозем'я — більше таких інъекцій свіжих молодих сил не передбачається. В наслідок цього росте число «окрадених сіл», з обороту випадають тисячі гектарів сільгоспугідь, бо їх нікому обробляти, і навіть міста, які притягували споконвіку найбільш активну сільську людність і перемелювали її в жорнах бездуховности і національного нігілізму, вже не зможуть розраховувати на колишній міграційний приріст.

І тоді, рано чи пізно, усі регіони України скотяться нижче нульового рівня і відпаде потреба у самому понятті двомовности. Бо вже тепер у таких регіонах, як Донбас і Крим, спостерігається стабілізація і навіть зменшення відсотку осіб, що вільно володіють другою мовою народів ССР. «Троянський кінь» двомовности вже виконав там свою ганебну функцію відчуження народу від своєї рідної мови і за «ненадобністю» він вже не потрібний.

Бо, як мені нещодавно довелося почути у Києві від одного росіянина про те, що таке національно-російська двомовність для жителів Української ССР: «для українця — це українсько-російська двомовність, для поляка, угорця, грека, словака, наприклад — словацько-російська двомовність, а для росіян — російсько-російська двомовність!».

Нещодавно «Львовская правда» (за 18 лютого 1989 року) надрукувала «мысли о языковой проблеме» одного ветерана війни і праці: «Я русский, много лет живу во Львове. . . Не раз бывало, когда мой собеседник говорит по-украински (ему так удобнее, проще), а я с ним по-русски. . . Так что, за это меня надо отнести к категории шовинистов? Глупость. . .»^{**}. Редакція схвалює ці міркування: «Автор приходит к выводу: взаимное обогащение языков — процесс естественный, а противопоставление их — это искусственное действие людей, плохо понимающих, что они делают. . .»^{***}

Цікаво, що вони розуміють під взаємним збагаченням? Суржик, чи якусь іншу абракадабру? І як би цей «ветеран війни і труда» віднісся б до українця, який, досявши років, прожив десь у Пермі і вперто розмовляв би лише українською мовою?

^{**} «Я росіянин, багато років живу у Львові. . . Не раз бувало, що мій співбесідник говорить українською мовою (йому так зручніше, простіше), а я з ним російською. . . Так що, за це мене треба віднести до категорії шовіністів? Дурниця. . .»

^{***} «Автор доходить висновку: взаємне збагачення мов — природний процес, а протиставлення їх — це штучні дії людей, які погано розуміють, що вони роблять. . .»

А покищо дехто хоче ошчасливити наш народ відразу двома державними мовами, для того, напевне, щоб найближчим часом одна з них скоріше вмерла натуральною смертю при такому рівноправ'ї.

Розподіл населення за мовою користування

Регіон	Рік	Показник двомовности, %	Мова користування, %	
			українська	російська
Галичина	1970	34,7	85,2	13,9
	1979	49,0	80,3	19,0
	1989	60,0	74,3	25,1
Закарпаття	1970	31,5	72,5	8,7
	1979	43,7	70,9	12,9
	1989	53,5	67,5	17,5
Буковина	1970	37,6	64,1	16,3
	1979	60,5	59,5	24,2
	1989	74,3	54,0	31,4
Волинь	1970	28,6	89,9	9,7
	1979	47,0	83,3	16,3
	1989	60,6	76,0	23,6
Правобережжя	1970	26,8	87,7	11,4
	1979	50,7	79,2	20,1
	1989	65,8	71,3	28,1
Гетьманщина	1970	46,3	71,5	27,5
	1979	62,1	64,5	34,7
	1989	70,0	58,8	40,5
Слобожанщина	1970	40,8	60,2	35,9
	1979	66,0	53,1	46,2
	1989	74,0	48,5	50,9
Донбас	1970	44,0	40,3	58,2
	1979	46,0	36,7	62,0
	1989	46,5	33,6	65,2
Придніпров'я	1970	43,8	61,4	37,4
	1979	56,3	55,3	43,6
	1989	65,6	49,1	49,9
Причорномор'я	1970	45,2	53,1	39,9
	1979	51,7	49,3	44,5
	1989	55,4	45,1	49,1
Крим	1970	18,1	16,8	81,0
	1979	18,6	14,8	83,0
	1989	18,5	13,0	84,7
Україна (в цілому)	1970	38,6	64,0	33,6
	1979	52,1	58,4	39,5
	1989	60,4	53,2	44,9
в т.ч. міста	1970	48,8	48,4	48,6

Лютий 1989 року.

Передрук з альманаха «Євшан-зілля» ч. 5

Михайло ГРИНГРУЗ

ЗАХІДНІ УКРАЇНЦІ ЗА БАЙКАЛОМ

Спогади «білої ворони» з чорного кабінету

Одна Сибір неісходима. . .

Т. Шевченко

Гукнем же в світ про наші болі!

П. Тичина

В перше післявоєнне десятиріччя сотні тисяч західних українців терпіли жахливі страждання й поневіряння, яких простити комуністам і емгебістам не можна. Про ці важкі випробування, які випали на долю засланців до Забайкалля, пише в своїх спогадах колишній цензор із завішаного темними шторами кабінету, що містився у прихованому від людських очей поштамті, який діяв — і, певне, діє й тепер — в системі Міністерства державної безпеки, нині КГБ. Таємні поштамти в ССРСР були тоді в кожному місті та на всіх залізничних вузлах. А скільки їх зараз — хто про це знає?

За приблизними підрахунками Леопольда Авзегера, автора книжки «Чорний кабінет», на початку 50-х років в ССРСР на скритих поштамтах працювало, принаймні, двісті тисяч службовців-емгебістів. Лише на одному з них — в м. Чита у Східньому Сибіру, де Авзегер трудився з березня 1946 р. по лютий 1953 р., служили, примірно, триста чоловіків та жінок.

Чорні кабінети, в яких цензори контролювали листування приватних осіб, існували ще в царській Росії й звідти перейшли до її спадкоємниці — большевицької імперії. Під час «червоного терору» 20-х років, коли чекісти щодня розстрілювали тисячі «винуватих» і невинних¹, а також в першій половині 30-х років² в ССРСР, можливо, перевіряли листи лише тих, які були внесені до списків «неблагонадійних». Але з початком нової хвилі масового терору після вбивства Кірова (1.12.34 р.), коли Сталін й НКВД стали надолужувати «відставання» в боротьбі проти «ворогів», а саме в 1935 р., в ССРСР вийшла таємна постанова уряду про перлюстрацію всього листування громадян. Це дало змогу владі, яка нікому не довіряє і завжди всіх підозрює, дізнаватися про загальний настрій населення й довідуватися, чим дихає кожен зокрема, щоб потім виполювати інакодумців.

1. Всього тоді було вбито два мільйони людей.

2. Внаслідок колективізації в ССРСР загинуло десять мільйонів людей; з них тільки на Україні в 1932-33 роках від голоду померло сім мільйонів селян.

Про комунізм, що його захищають пси з КГБ, один поет сказав:

Марбю по Європі він ночами
бродив, після в Росію він проник.
І так людей там приколов мечами,
що прикусив всяк суцый в ній язик.

Язики прикусили, а писати не припинили. Свої думки й почуття довіряли паперові, припускаючи, що ніхто не посміє торкнутися їхніх таємниць: адже це було гарантовано 128-ою статтею Конституції ССРСР та 12-ою статтею Деклярації прав людини, що її 1948 р. прийняла Генеральна Асамблея ООН і серед інших підписав Советський Союз.

Наївні люди! Вони писали друзям і родичам про все, а водночас їхні листи розкривали, читали і контролювали. Та завдяки спілкуванню цензорів-доносителів і слідчих-карателів, «щита й меча» Советів, не одну людську долю зламали, не одну тисячу життів занапали. . . Читання спогадів Авзегера викликає біль у серці до жертв звироднілих чекістів, жаль до спалюваних «органами» душ і характерів. Закарбувався такий епізод.

У відділу ПК (політичний контроль) Читинського поштамту працювали сестри-близнята Ніна й Тамара. Обидві були активістками, виконували громадські завдання й комсомольські доручення. Мати сестер жила разом з ними, а тато, як їх повідомили, загинув на фронті. Та ось 1950 р. вони раптом отримали листа: батько живий, був у полоні, після війни опинився в Західній Німеччині, він скучив за дітьми й дружиною, хоче бути з сім'єю. Лист з-за пошдону, як звичайно, попав до міжнароднього відділу таємного поштамту, побував у руках сестриних товаришів, які передали його працівникові 2-го відділу МГБ.

У вільному світі діти й дружина були б щасливі отримати звістку, що батько й чоловік не пропав на війні. А вихованки МГБ та Ленінської спілки молоді були змушені швидко настрочити заяву про те, що відмовляються від свого батька — «зрадника Вітчизни»; а їхня мати звернулася до ЗАГСу, щоб її розлучили з «таким» чоловіком. Однак того ж дня сестер викликали до відділу кадрів і звільнили з роботи в «органах». А між тим до Німеччини пішов організований МГБ і написаний Ніною й Тамарою лист з «порадою» батькові негайно приїхати, бо його ждуть з нетерпінням. (Єдине, що дійсно на нього чекало, — це місце в концтаборі).

А ось трагічна доля західнього українця Михайла Фліса та його дружини. Під час війни Фліса, одруженого, погнали на роботу до фатерлянду, а після розгрому нацистів Михайла разом з тисячами людей, що опинилися у ворожій країні, заслали до Сибіру. Не дждавшись свого чоловіка й вважаючи, що він загинув, дружина Михайла по завершенню боїв виїхала до Польщі, де пізніше отри-

мала від родини Фліса зі Станіславівської (тепер Івано-Франківська) області вість про те, що Михайло живий і знаходиться в Забайкаллі.

Фліс відразу ж відгукнувся на листівку дружини, але згідно інструкції всі листи спецпереселенців та репресованих, відправлені за межі ССРСР, конфіскуються. Так виник однобічний зв'язок: чоловік від жінки листи отримував — вона ж від нього вістей не мала, а тому щоразу картала його за вперте мовчання. Михайло вдався в розпач та все писав і писав, але цензори його листи конфіскували.

Згодом Фліс здогадався переслати вісточку дружині через родичів зі Станіславівщини, адже їхні листи вона одержувала. Та це йому вдалося лише раз: невдовзі цензор установив, що Михайло користується посередниками, і він попав під нагляд ПК. З того часу його листи до родичів на Україні не пропускали, якщо в них були вкладення до жінки в Польщу.

Нарешті Михайло став писати по-польськи. Ці листи проходили через руки Авзегера, і він їх затримував. Дружина Фліса ледве не збожеволіла, вона підозрювала його в подружній зраді. Почалися взаємні докори та обвинувачення, й незабаром подружжя розпалося назавжди. . .

Цензор Л. Авзегер народився в м. Дрогобичі 1920 р., коли Галичина вже входила до складу Польщі; отже Леопольд навчався по-польськи. Він також володів українською, німецькою та єврейською мовами, а пізніше вивчив і російську. Восени 1939 р. юнак вітав совети, бо для них і євреї були людьми. Згодом він почав працювати за фахом, вступив до комсомолу.

В кінці 1941 р. хлопець опинився в глибині Росії, а в 43-му добровільно пішов до Червоної Армії. Леопольд весь час був на передовій; в травні 45-го брав участь в боях за Прагу. Потім війська 2-го українського фронту перекинули на Далекий Схід, та скоро Японія зазнала поразки.

Коли частина, в якій служив лейтенант Авзегер, повернулася з Манджурії, Читинське обласне управління МГБ перебрало його до себе: спочатку він був перекладачем у військовій цензурі, а потім працював у відділі ПК таємного поштамту. Сім років комуніст-емгебіст Леопольд служив компартії та органам безпеки, завдаючи горе *невинним* людям: жодного разу не тримав він листа, написаного шпигуном чи диверсантом.

Чому ж ми вважаємо Авзегера «білою вороною» серед злого вороння? Бо він, Леопольд Йонасович, інколи задумувався над суттю своїх вправ, що оберталися шкідливими діями проти людей; бо іноді його гризло сумління, наслідком чого й з'явився його «Чорний кабінет»; тоді як більшість його співробітників давно

втратила совість й завжди була готова по наказу начальників, а то й з власної ініціативи, зрадити батька й матір, дружину, або ж чоловіка.

В архіві Читинського управління МГБ працювала М. М. Сергеева. В очах начальства її репутація була бездоганною, а тому її сина, коли він закінчив десятирічку, взяли на роботу до органів. Коли ж архівістка дізналася, що її син живе з дівчиною, яка завагітніла від нього, то поквапилася справити їм весілля. Тоді органи стали перевіряти наречену. І тут виявилось, що молода походить з родини репресованих: зразу після революції її діда заслали до Забайкалля.

Було два варіанти ліквідації скандалу в сім'ї «славних чекістів». Перший: син оженився на тій дівчині — й тоді його самого та матір викинуть з роботи. Син на це б погодився, бо дуже любив свою кралю, але ж тоді його мати втратила б пенсію. Варіант другий: син покине вагітну, й та залишиться самотною. «Працівники доблесних органів» Сергееви обрали другий варіант — і кохана дівчина завдяки МГБ стала матір'ю-одиначкою.

Трохи вище чином від Сергеевих був, скажімо, Пилип Чалий — заступник керівника «української групи» цензорів. Пилип проводив також таємні зустрічі з українцями у виділеному номері готелю, де він начебто знаходився проїздом. Чудово володіючи рідною мовою, Чалий викликав довір'я своїх єдинокровних братів, вникав в їхні душі з тим, щоб таємниці, що їх він вивідував, опісля розкрити оперативному працівникові, який йому ці справи доручав.

Інша річ Л. Авзегер. Він не зростав серед піонерів, йому не служив прикладом Павлик Морозов, що зрадив свого батька; а в 1937 р., коли тисячі людей зрікались своїх родичів — «ворогів народу», Леопольд ще не був «советською людиною». Та це не завадило Авзегерові очолити групу з 12 цензорів, які перевіряли листи й відбирали з них ті, на підставі яких складали «меморандуми» — доноси, що приводили авторів тих листів до тюрем і концтаборів, де жорстока машина МГБ перемелювала їхні кості. Але це вже цензорів не стосувалося.

Чому над «українською групою» поставили єврея? По-перше, це було ще до кампанії боротьби з «космополітами» (євреями). По-друге, діяла настанова Сталіна: щоб унеможливити «націоналістичні згуртування», треба, щоб однорідні групи очолювали люди іншої національності³, а «москалі» знали, що «жиди» й «хо-

3. В ССРСР бачимо й інші аспекти вивчення та вирішення національних проблем. Так, горезвісними «експертами» по сіонізму показали себе росіяни Євсеев і Ємельянов, білорус Бегун, українець Романенко, вірмени Мусаєлян і Хачатуров. «Знавцями» шляхів подолання напруженого становища у Вірменії проявили себе Овчаренко та Черненко, які в кінці вересня м.р. вмістили в «Правді» статтю «Кому це вигідно?». Немало «експертів» з різних питань є також серед євреїв.

хли» ворогують. По-третє, начальство відало про Леопольда, що його батьки загинули під час окупації, а тому вважало, що він настроений проти українців, бо про них МГБ поширювало компромітуючі чутки. Але в дійсності в Авзегера було чимало друзів-українців (дрогобичани Богдан Луців і Дмитро Низовий, Катя Пильо зі Львова та інші) й він знав про таких, як Ізидор Волошанський, що врятував 39 євреїв.

Та вирішальним для призначення Авзегера керівником групи стало те, що він був *єдиним* галичанином, знав той край і розумів західній діалект української мови, а також польську мову. А саме це потрібно було управлінню МГБ, бо до Читинської області тоді примусово вислали сто тисяч західних українців, здебільшого з Тернопільщини.

Доведені до відчаю поселенці, як пише Авзегер, «повідомляли родичів про довгі черги за хлібом, про хронічну нестачу в крамницях молока та інших продуктів, а також промислових товарів першої потреби, про непосильну працю на шахтах та лісопалів, про холод, голод, високу смертність та інші злигодні. Вони благали своїх родичів прислати їм побільше харчів, теплого одягу та грошей, підкреслюючи, що без цього вони приречені на загибель. Не було листів, не зрошених гіркими слізьми» (стор. 138). Та всі ці листи цензори затримували.

Одного разу Леопольд заявив своєму начальникові, що масова конфіскація листів може призвести до порушення конспірації таємного поштамту. Новицький ввічливо, але твердо відхилив демарш Авзегера, зіславшись на принципи МГБ: «Краще переборщити. . .».

Як же цензори-українці, Віра Галицька, Мотря Бугай, Семенюта, Ольга Лісконок (Грабар) та інші, знаючи, що їхні брати живуть в халупах та землянках, в бараках та сараях, а морози сягають 40-50° по Цельсію, могли не пропускати листів, в яких люди прохали вислати їм теплий одяг (адже МГБ схопило сім'ї галичан несподівано, не сказавши, куди їх висилають)?! Як цензорам не боліло серце затримувати листи, де поселенці повідомляли, що вмирають повільною смертю, й благали вислати їх харчові пакунки?!

По-перше, «такою була політика властей: тримати 'ворогів' у незнанні, нехай подихають, як таргани; чим менше їх залишиться живих, тим менше з ними буде клопоту» (стор. 136). По-друге, кати з управління МГБ нацьковували своїх працівників на «бандерівців», підказуючи, що їх жаліти не варто, хоч були тут і діти, й жінки, бабусі й діди. По-третє, кожен цензор знав: поселенцям не допоможеш, а тільки себе згубиш.

І все ж були люди, у котрих серця ще не зачерствіли. Л. Авзе-

гер розповідає про шляхетного західного українця Микиту Василюка. Цей солдат служив у Забайкальському окрузі. Оскільки тоді не вистачало міліціонерів, Микита разом з іншими вояками пройшов пришвидшений курс навчання і став міліціонером. Незабаром Василюк дізнався, що до Читинської області примусово депортовано тисячі його земляків. Попавши до копалень, де його брати-українці в страхотливих умовах добували вугілля, він побачив обшарпаних, виснажених, вічно голодних людей — і впав у шок.

Наївний хлопець, відданий комсомолец Микита сліпо вірив у комуністичні ідеали, а тому, переживши потрясіння, він засипав листами ЦК КПСС й самого «батька народів». Зрозуміло, жодної відповіді Василюк не одержав; та на нього завели «спостережливу справу» й він попав під особливий нагляд оперативних працівників управління МГБ. З того часу всі його листи затримували й вивчали, а його зв'язки взяли на облік.

Бачучи, як страждають його земляки, Василюк відвідував цих змучених людей в хижках, бараках та хлівах; він утішав їх, вселяючи в них надію на те, що в Москві дізнаються про їхні бідування й тоді запанує справедливість. Микита познайомився з дівчиною із переселенців і мріяв одружитися з нею після демобілізації.

Свої листи до різних установ міліціонер писав українською мовою, бо іншої не знав. Авзегер спостерігав, як від листа до листа мінялась свідомість Василюка, як з відданого батьківщині комсомольця він перетворювався у ворога партії та уряду, які довели людей до стану тварин. Свої листи Микита надсилав вже не в Москву, а на Західню Україну. В них він описував жахливі умови життя засланців і закликав своїх родичів та друзів не вступати до колгоспів, бо вони залишаться без хліба.

Про зміст «антисоветських і антиколгоспних» листів Микити ПК з Чити надсилав повідомлення до МГБ в Москву, і ось одного дня чесний міліціонер Василюк зник. Не важко догадатися, що з ним трапилось. А місцеві органи стали розповсюджувати чутки, що Микита був провокатором, який від імени поселенців писав заяви та скарги, а тепер невідомо де щез. . .

* * *

Коли в 1960 р. Леопольд перед виїздом з ССРСР до Польщі здавав свій партійний квиток, то на засіданні партбюро секретар Дрогобицького міськкому партії Козлов сказав йому декілька напутніх слів:

— Я сподіваюсь, товаришу Авзегер, що, знаходячись поза межами нашої країни, ви не станете зводити наклепи на ССРСР. . . Я

хотів би, щоб ви говорили правду, тільки правду про Советський Союз.

І приступаючи до написання своєї книжки про ССРСР, Авзегер міг би повторити слова одного з героїв комедії «Горе з розуму»:

Про тебе правду всім
таку вже розкажу я,
що гірш від всякої брехні!

Совети хваляться тим, що скасували цензуру на книжки, вистави та газети, а Горбачов назвав одним із злочинів Сталіна «обезселянення» сіл. Тож нехай Генсек-Президент звелить надрукувати «Чорний кабінет», в якому розповідається про жакливу долю сотень тисяч галицьких селян, висланих в другій половині 40-х років з України до Сибіру, де значна частина з них повмирала. Видання цієї книжки означатиме й те, що прийшов кінець ганебній перлюстрації листування з подальшим вислідженням й покаранням інакодумців. Нехай в ССРСР введуть справжню демократію, щоб люди могли вільно висловлювати свої думки по радіо і телебаченню, вдома з друзями й на папері в листах та газетних статтях.

Якщо колишніх советських людей в книзі Авзегера «Чорний кабінет» насамперед зацікавить викриття злочинної діяльності МІГБ в зв'язку з контролем листування і деталі техніки перлюстрації, то громадяни західних держав тут вперше прочитають про участь підрозділів Советської Армії у війні в Кореї 1950-53 років і про те, як в той час на прийомах делегацій Міжнародного комітету захисту миру в Читі та інших містах Далекого Сходу (столи угнинались від кав'яру, різних вин та горілок, тоді як прості люди недоїдали) емгебісти в цивільному одязі зображали щасливих робітників країни соціалізму. Читачі на Заході нарешті зрозуміють, чому громадяни ССРСР в своїх листах до закордонних родичів та друзів пишуть, що ні в чому не мають потреби, що вони живуть в достатку й просять не висилати їм ніяких пакунків.

З 1939 по 1966 р. Леопольд Авзегер — спочатку в «соціалістичній» Росії, а потім в «демократичній» Польщі, як і мільйони інших, був рокований на мовчання. І тільки покинувши імперію безмовности, «мимоволі німий» Леопольд зміг заговорити, а виїшовши на пенсію, також написати й розповісти читачам те, про що не мав морального права мовчати.

Своєю чесною сповіддю Авзегер здійснив самореабілітацію. Його інтересна книга — вирок тоталітаризмові; вона, безумовно, варта, щоб її переклали на інші мови, щоб вільний світ дізнався про таємні мерзенні дії советських органів безпеки. Суворая правда мусить витиснути брехливу пропаганду.

Володимир ГОЦЬКИЙ

НОВІ ОБСТАВИНИ

(Перший Інструкторський Табір Виховників Молоді в Криниці, 1940)

Розвал Польщі, звільнення з тюрем нашого активу, границя інтересів на Сяні та Бузі між двома поневолювачами поставили нас у невиразне становище. Навіть оті клаптики нашої території, що залишилися на захід від Сяну-Буга, не були однорідні ні під оглядом традиції, релігії, чи навіть мови. Крім того, ми мусли погодитися з фактом, що у Ген. Губернії ми становимо меншість, меншість дуже неоднорідну, головню під оглядом національної свідомости та громадського вироблення.

І хоча для німців ми були меншістю в Ген. Губернаторстві, та ми на наших теренах поводитись як господарі. Куца концесія, дана нашому Допомоговому Комітетові, не могла нас вдоволити ні в якій мірі й ні в одній площині суспільного життя. Тому ми мусли використовувати ті можливості, які були нам дані в максимальній мірі. Німці хотіли мати в Комітеті чітку схему організаційну, щоби їм легше було диспонувати людськими ресурсами. Ми ж хотіли бачити в Комітеті дійсну централю нашого життя з усіма можливими клітинами в площині харитативній, господарській, освітній, організації молоді а навіть релігійній. Тому більшість молоді, яка напливала зі сходу, розсилано по найбільш загрожених і зденаціоналізованих закутках наших Західніх Окраїн. В скорому часі ціла Лемківщина, Холмщина та Підляшшя вкрились сіткою свіжовідкритих українських шкіл, освітніх товариств, куренів молоді тощо. Ми хотіли використати якнайширше створені можливості, щоби відробити те, що роками, а то й віками було занедбане чи взагалі неможливе до зроблення.

Все це робилося самочинно, без точних інструкцій чи програм. Все було здане на підприємливість ідейних людей, які у великій мірі не мали достатньої підготовки до того рода праці. Центральний Допомоговий Комітет у Кракові та його Окружні чи повітові Допомогові Комітети в терені старалися лише координувати та фаховими порадами підпомагати оту муравлину працю. Але як УЦК, так і УДК часто мали труднощі зі сторони німців, які не бажали собі так широко закроеної праці й тому часто відкидали всякі проєкти та програми. Та життя йшло вперед, не зважаючи на труднощі як внутрішньої натури, так і зі сторони німців. Деві-

зом того часу було ставити німців перед доконані факти. Ми вірили, що скоріше чи пізніше вони мусітимуть з тими доконаними фактами числитись, щоби мати в терені сякий-такий спокій.

* * *

В Перемиському УДК я працював у Референтурі Молоді. Ми на Посянні були в тому щасливому положенні, що мали добрий склад як під фаховим, так під інтелектуальним оглядом, не згадуючи про ідейне наставлення. Референтом молоді був проф. І. Красник — фізкультурник по фаху, його заступником був С. Менда — військовик та ідеологічні справи, В. Гоцький — секретар та внутрішнє діловодство, Е. Гарабач — організаційний, а крім того, Р. Прокоп та І. Стахівна. По всіх 27 селах з українським населенням були зорганізовані Курені Молоді з ланками Жіночими, Юнацькими та Пожарною Сторожею. Діяльність К.М. була куди жвавіша та більш всестороння, як за польських часів. Крім спорту, руханки, змагань були ще всякі курси: українознавства, військовознавства, першої допомоги, пожежної служби. Крім всяких змагань, з різних родів спорту, Фестинів з пописовими ритмічними вправами, організовано всякі повітові здвиги, теренові марші з обтяженням, лецетарські та наколесницькі змагання, в яких брало участь кількасот осіб тощо.

В подібній ситуації були ще повіт Ярославський, де осіло дуже багато нашої молоді зі сходу, а теж Сяніцький. Інші повіти були в гіршому положенні, бо там працю треба було починати від основ, не було вироблених кадрів, не було людей з фаховою підготовкою до того рода праці. В такій ситуації ніякі інструкції чи підручники не допоможуть, коли нема відповідних інструкторів-провідників.

Я саме вернув із Діточого Табору в Окшеві (Холмщина), де мене літом 1940 року вислано зайнятися технічною підготовкою для таборування дівтори головно з Варшави, яка у великій скількості не мала опанованої рідної мови. Команда табору складалася з бувших пластунів, а виховниками були дуже ідейні дівчата. Помимо різних пертурбацій (військо заняло частину приміщень для себе вже під час праці табору, чи обов'язкове щеплення проти заразливих недуг), табір пройшов вдоволяюче, а успіх праці над молоддю був надсподівано гарний, що признала оціночна комісія, зложена з Р. Шухевича, Лопатинського та Б. Гошовського. Ми саме почали розпрацьовувати пляни таборів у нашому повіті, коли мене викликано до Кракова. Був початок жовтня. Реф. Молоді при УЦК мгр. Я. Рак доручив мені за тиждень приїхати до Кракова знову, де я отримаю точні вказівки для організації Інструкторського Табору Організаторів Куренів Молоді. Німці дали

врешті дозвіл, плян праці та склад викладачів намічений, а я знову маю зайнятись господарською справою. Коли я з'явився вже із особистим спортовим вирядом в УЦК, то Рак познайомив мене з опікуном табору В. Татомиром, який з частиною курсантів приїдуть до Криниці наступного дня. Мене ж із одним курсантом посадили на грузовик, де були всякі спортові та потрібні для вишколу приладдя, дещо харчів (цукор, мармеляда, маргарина та кілька штук бекону). Дали мені всякі повновластя для перебрання призначеного будинку та запотребування всяких харчів на місці. Табір був розчислений на 26 курсантів від Повітових УДК та 7 членів команди.

Всякі ближчі деталі отримаю на місці від Референта Молоді при Криницькому УДК. Тому наша перша зупинка в Криниці була перед «Нашим Домом», де містився місцевий УДК. До нас присів урядовець, що мав ключі від дому і вказував дальшу дорогу, до нашого «Білого Дому».

У Білому Домі

На стрімкому узбіччі гори, зразу під лісом, що вкриває всю гору, на тлі темної зелені смерек виділяється своєю білістю вілла, що звалася слушно «Білий Дім». Зараз вона пуста, бо властители Бог зна де, а німці випозичили її нам на табір, мабуть тому, що до неї важкий доїзд. Автом чи підводою можна підїхати ярком у тупик. А там вже треба спинатись по сходах, видовбаних в глині до вілли. А сходків тих 215. Коли сухо, — півбіди, а коли дощить або коли приморозки вкриють інеем землю, то кожного дня треба сходки посипати попелом чи піском.

Шофер розвантажив грузовик та поїхав назад до Кракова, а ми вдвох при допомозі ввічливого урядовця з УДК почали носити привезені манатки до вілли. Ціла та процедура пройшла гладко й справно, бо погода дописувала. Але пізніше, коли почались дощі, а потім взяли приморозки, то систематичні доставки харчів чи дерева на опал не належали до приемностей, а часто були дуже марудні. Впоравшись з багажем, почали ми оглядати приміщення та знайомитись з усякими пристроями, перевіряти інвентар, щоби зложити листу браку конечних речей, які повинен нам доставати місцевий УДК. Нашого курсанта ми заставили варити каву на вечерю. Приміщення виявилися впорядку, але в кухні — великі браки всякого начиння. Наш провідник обіцяв наступного дня доповнити браки.

Кухню можна було опалювати деревом. А при опаленні кухні

нагрівався збірник з водою для лазнички. Гірше вийшло з центрального ogrіванням, бо воно було на кокс або вуголь, а того добра німці зовсім не давали. Тому, що вілла було досить високо положена, то воду треба було помпувати механічною помпою на бензину. Новий клопіт, бо бензина лиш на картки. Але з УДК нам прислали одну каністру. Та з центральним опалюванням вийшло так, що кімнати треба було ogrівати теплом власного тіла.

Наступний день пройшов на біганні по всяких установах наших та німецьких, щоби налагодити доставу харчів та опалу. Хоча справи інтендантські до мене не належали, бо цими справами мав займатись друг Безхлібник, то треба ж було зробити запаси харчів хоч на перший день. Все пішло гладко, бо УДК чи ПСКооператив були вже попереджені, а в німецькому харчевому уряді вийшла мала заковика. Я зголосив запотребування на м'ясо та товщі на 50 осіб. Урядовець заглянув у свої папери і сказав, що він має зголошення на 35 осіб. Без надуми я випалив, що учасників табору є справді 35, але щодня доїздять викладачі та інструктори, тому, щоби не бути в клопоті з прохарчуванням їх, я подаю 50 осіб. Це теж упростить процедуру для нього, щоб не бігати щоденно по додаткові приділи. Та й табір розчислений всього на один місяць. Мій аргумент його переконав, і все було поладжене. М'яса ми мали під dostatком на весь час.

В Кракові мені було сказано, що коли ми приїдемо до Криниць, то до нас зголоситься фахова куховарка, п. Яворська. Однак в УДК мені сказали, що п. Яворська дуже солідна й фахова особа, але зараз її нема, бо виїхала відвідати свою родину у Сяноці. Як тільки верне, її пришлють до нас. Це означало, що, крім господарського і магазинера, на мене спадали ще функції кухаря, на перші дні. Цей обов'язок мене не тривожив, бо я уважав, що це лиш на день-два. А моя раніша таборова заправа давала мені підстави почувати себе доволі певним навіть у куховарстві.

Команда табору

Командантом табору був наш відомий спортовий діяч А. Антонович, обозним та референтом теренових вправ (військознавства) Володимир Таранович, інтендантом та скарбником був В. Безхлібник, господарем та начальником кухні і магазину — В. Гоцький, а політвиховником та писарем — П. Поліщук. Яка функція була В. Татомира, Референта Виховання Молоді в УЦК, який весь час був з нами, мені невідомо. Крім того, протягом табору приїздили на кількадевні виклади: проф. В. Кубійович — Краєзнавство та Географія України, проф. М. Терлецький — Історія України, інж. А.

Мілянч — економічні проблеми України, д-р Р. Рак — Організація спортових змагань, ігор та судейство, В. Татомир — організація Куренів Молоді, діловодство. Мав і я одну доповідь про харчування та планування прохарчування.

Учасники-інструктори

В основі кожний УДК мав вислати на курс людину, яка би могла в майбутньому присвятитись вповні вихованню молоді. Деякі Комітети прислали справді людей не лиш ідейних, але й вже дещо підготованих. Для них наш Інструкторський Табір доповнив їх браки та заокруглив їх знання з ділянки виховання молоді. Але деякі Комітети прислали людей ідейних, але зовсім непідготованих не то до праці з молоддю, але навіть в ділянці українознавства. Для них цей курс був не під силу, і я поважно сумніваюсь, чи вони винесли щонебудь корисного для своєї майбутньої праці. Більшість курсантів були або з середньою освітою, або старі активісти з Галичини. Більшість з них були виховані в юнацтві ОУН, кількох Пластунів, а теж був один змагун-рекордист в стусані кулею — Обухівський. Але було трьох хлопців з Лемківщини та один холмщак, які не мали жодного досвіду праці з молоддю, а ще менше з ділянки українознавства. Сумніваюся, чи їм курс в чомусь міг допомогти. Як не старався був друг П. Поліщук допомогти їм, затрачав довгі вечірні години на гутірки з ними, але й він не мав надії, щоби вони могли стати самостійними провідниками молоді.

Заняття

Вставання: 6.30, сніданок: 7.00. До 8 порядки по спальнях (по 3 або по 4 особи в кімнаті). Год. 8.00 — збірка, наказ, відмарш на вправи теренові або на спортові заняття на міській спортивній площі. Обід о 1-ій, а від 2-ої — теоретичні заняття, які відбувалися в погоду на просторій веранді, в негоду — в їдальні. Год. 6.00 — вечеря, а потім спів, гутірки, чи обговорення практичних занять. А на кінець учасники по черзі ділилися з рештою своїми тереновими труднощами та досвідом. Часами програма мінялася з уваги на погоду або на довші вимарші на прогульки. Приїзд гостей, чи своїх, чи урядових, програми не міняв. Душею занять на площі був всіма люблений Антонович, а в теренових вправах Таранович, якого респектували й подивляли всі таборовики. У всяких гутірках душею був Поліщук, він теж як «мама» цікавився особистими справами та психічним станом учасників. Він обстоював нову

форму ідейно спрямованої літератури для молоді на місце сентиментальних романсів.

Адміністраційні клопоти

Курсанти приїхали — а куховарки нема. Першу вечерю для 35 осіб я якось приготував, бо мав на це цілий день часу. Сніданки не представляли труднощів, бо заварити воду на каву — це справа проста. Але гірше було із заваренням води. Сирі дрова горіли, а радше димили, тому треба було вже біля 5-ої починати гріти воду. На добавок інтендант Безхлібник не приїхав зі всіма, і мені треба було за всім потрібним до кухні бігати самому.

Перша вечеря та перший обід, приготовані мною в поті чола, ще мене фасцинували, наповняли гордістю, що провалу нема. Але труднощі були з другої сторони. Варити й бігати ще до міста й вести записки — це було понад мої спроможності. Тому я попросив команданта приділити мені кожного дня двох дижурних, які би мали: вранці загріти воду, наколоти та підсушити дрова, почистити бараболю чи ярину, поробити порядки в їдальні та обслуговувати при столах. Командант таких дижурних мені призначив без слова, але наступного дня мене викликав Референт В. Татомир та відкликав зарядження про дижурних, мотивуючи тим, що УДК прислали людей на курс, оплатили за них оплати, щоби вони щось скористали, а не помагали в кухні. Ніякі мої аргументи про те, що нема куховарки, що я сам не можу дати всьому ради, його в нічому не переконували. Ціле щастя, що Антонович не поділяв його поглядів, і наступного вечора зголосилися до мене нові дижурні на наступний день.

Я навмисне докладніше розкакую про ті організаційної натури справи, щоби читачеві було зрозумілим, які труднощі треба було перемагати та серед яких обставин ми вели в той час свою працю.

Час біг, а куховарка не зголошувалась — не приїхала ще. Десять днів я мучився куховарством, й врешті мені терпець урвався. Перед п. Татомиром поставив я справу руба: або кухня дістане сталого працівника, або я відмовляюся далі куховарити. Показалося, що пані Яворська вже давно була в Криницьі, лише чомусь до нас не голосилась. Підозріваю, що команда нашого табору старалася заощадити оплачування куховарки, маючи безплатного кухаря в моїй особі. Але це лиш здогад.

Але поява у нас пані Яворської, замість упростити справу, ще більше її замотала. Вона зразу заявила, що вона домашня куховарка й не відважиться варити на 35 осіб. Що вона не буде спати

під одним дахом із 35 мужчинами і т. п. Прийшлося тратити час на перекопування, бо команда відослала її на переговори до мене. Врешті ми погодились так, що вона буде варити зупки й пекти бухти та бублики, а до м'яса навіть не подивиться. А до її кімнати треба було доробити внутрішній замок, щоби вона могла спокійно спати. І так було вже до кінця. Одинока потіха, що я не мусів весь час тепер чепіти в кухні та що на нашому столі з'являлись біленькі бухти, якесь солодке печиво, бо в нашому магазині прибиравось чимало муки та мармеляди і цукру.

Трохи топографії

Про красу нашої кучерявої Криниці не буду згадувати. Про мальовничі стрімкі, але невисокі гори, замаєні лісами, то смерековими, то яворовими, які з усіх сторін оточують цю купелеву місцевість. На заході масив Яворини, що тягнеться здовж Попраду аж до Дунайця. Одинока гора на верхів'ях безлісна, з просторими полонинами. Коли від Нового Санча в'їздити до Криниці, то у Нашому Домі побачите вивіску нашого УДК. Недалеко від нього повітовий Союз Кооператив, а дещо глибше — молочарня Маслосоюза. В осередку купелів і заклади, а за їх плечима в ярку серед численних вілл, чепурна Вілла Кепури з мармуровими сходами і мідяними ваннами, — тепер це «Зольдатенгайм». Біля вілли Кепури ярком роздвоюється. Один на схід, а другий рукав на північ. Тим ярком вела дорога (сліпа) до вілли, в якій осіла родина Палієвих, прозвана «Паліївкою». А з правого боку на високому уврвищі примістився наш «Білий Дім».

Тому, що перед нами простягався вкритий лісом щовб гори, то вид на місто заслоняв нам цілковито. Кругом самі ліси, зелень, а під нами дах «Паліївки» — одиноке житло, яке ми мали перед очима. Біля нашої вілли був похилий шкарп, малесеньке подвір'я із шопою на дрова та причандали. До Дому вела широка стежина, вимощена камінними плитками. Саме ця похила стежина була місцем наших щоденних збірок до звіту чи для приказів. На тій стежині теж при погоді відбувалися ранішня чи вечірня молитва. Теренові справи, впоряд чи ватри відбували ми на полянці в лісі вище нашого дому. Це була легко похила полянка на версі гори, вузька, але довга праві на 1000 метрів. Місцями до неї долучували обсіяні нивки, а місцями ялівцеві зарости. Там проведено теренові справи, обговорювано їх, там проходило теренознавство та відбулося дві наші ватри. Одна на 1 Листопада, а друга приватна — пращальна.

Спортові заняття, ігри та обговорювання відбувалися на міській

спортовій площі, яка раніше, заливана водою, служила як гаківкове грище в Польщі.

Кількаразово були нічні вимарші за компасом, нічні алярми, та дві прогульки. Одна південна на Магуру на початку табору, а друга, з участю проф. Кубійовича, при кінці жовтня, коли земля вкрилась вже порошицею на цілу добу, — верхами Яворини.

Візити

В той час у Криниці поза працівниками всяких наших установ перебувала велика кількість наших людей на лікуванні. Радше на відпочинку після лікування та на підгодуванні. Люди ці були фізично вичерпані, але зате повні запалу та ідейної наснаги. Вони часто вечорами приходили до нас, відвідуючи знайомих друзів, а то й брали активну участь у наших вечірніх гутірках, ділячись своїм нелегко купленим досвідом. Оті відвідини малознайомих мені людей були і для мене великим відпруженням від щоденних обов'язків між магазином а кухнею, між примхуватою куховаркою а недопасованим до нашого трибу життя самопевним і деспотичним п. Татомиром. Немало свіжого духа вносили теж приїзди наших прелегентів. Бо, крім свого фахового знання, вони привозили все нові відомості зі світу, розкривали нам німецькі пляни на окупованих теренах.

Зовсім відмінними були візити чужих гостей. Були вони натягнені, утяжливі, й ніколи не було відомо, як до тих гостей треба поставитись, щоби не погіршити й без того тяжких взаємин з німцями. Одного разу приїхало трьох партайманів з Регірунгу у Кракові. Оглянули приміщення, подивились на заняття на спортовій площі, з'їли вчасну, навмисне скромну вечерю без всяких напитків, та й пішли гуляти по Криниці.

Потім приїхала якась знать з Міжнароднього Червоного Хреста у Женеві, очевидно в товаристві якогось урядовця з Регірунгу. Ми робили собі надії, що з ним можна буде порозмовляти, але показалося, що делегат Червоного Хреста сам уникав ширших розмов, а на всі його стереотипні питання відповіді давав цивіль з Регірунгу, не допускаючи нас зовсім до слова. Ті панове були в нас на обіді, багато обильнішому, як звичайно, на зарядження з УЦК. Вже на еміграції я дізнався від пок. проф. Кубійовича, що цю Комісію Ч.Х. з Женеві німці навмисне спровадили, щоби показати, як гуманно вони поведуться на окупованих теренах. Й нашому таборові припала роля відограти німецьке «Патьомкінське село» для тої делегації.

Ще децю про курсантів

Багато прізвищ призабулось. Других не називаю навмисне, бо невідомо, яка їх доля зараз. Але часто стоять мені перед очима молоді, повні посвяти та запалу люди, які без всякої винагороди, а часто без забезпечення примітивними засобами для життя, орали той переліг національної свідомости та організованости від Білої Підляскої через Томашів аж по Шляхтову, ген під Татрами вже. Згадую із постійно запухлими зубами представника Білої Підляскої, який не пішов до лікаря лише тому, щоби не втратити лекції чи вправ. Або родовитий холмщак, абсолювент Холмської гімназії, трохи зарозумілий, але ідейний хлопець. Або елегант із Володави із широкими плянами праці не лише з молоддю, але на цілу ширину. То знов відомий підпільник-революціонер із Белзчини, або скромний, старший віком вже, але повний запалу делегат із Богом та людьми забутого Порохника, що під Ряшевом. Не згадую про делегатів з цілої Лемківщини — хлопців з давно набутим досвідом, ще там у Галичині, але теж було кілька родовитих лемків, один аж зі Шляхтової, найдалше на захід висуненого острівця наших сіл. З ними найбільше морочився наш Петро Поліщук, щоби їх підтягнути головно в українознавчих дисциплінах, щоби вони могли хоч в деякій мірі засвоїти той матеріал, який подавали на курсах наші прелегенти.

Ще про се й про те

Я вихований на пластовому ідейному зразку. Також побудова системи організаційної та виховної в Куренях Молоді була побудована на пластових зразках із доданням націоналістичного змісту й децю ширшого, достосованого до масовости, засягу занять. Першим референтом Виховання Молоді був мгр. Я. Рак — пластунок, а при тому член ОУН, але від серпня 1940 він мусів уступити внаслідок зудару з німцями, і його заступив В. Татомир, який ні з молоддю, ні з таборуванням, ні з пластовою системою виховання не мав нічого спільного. Можливе, що саме тому наш Інструкторський Табір в Криниці був обсаджений самими непластунами, а його внутрішнє життя відбігало далеко від нормального пластового таборового шаблону. Як згадує у своїй праці «Українці в Ген. Губернії» проф. Кубійович, літом 1940 року було зорганізовано 4 табори для новаків (Рогізно, Окшів біля Холма, Києвець на Підляшші й Гелюш в Ярославщині). Куренів Молоді начислялося в той час 282; щоби поширити та поглибити працю, а теж уодно-

стайнити, влаштовано наш Інструкторський Табір в Криниці. Ось що про нього пише проф. Кубійович:

... «Ніякий інший відділ УЦК не присвятив стільки уваги вишколові працівників низових клітин, як відділ молоді. В осені 1940 відбувся Центральний інструкторський табір в Криниці (12.10 до 2.11). Взяло в ньому участь 26 делегатів опіки над молоддю поодиноких УДК чи Делегатур, і вони згодом помітно підсилили працю в терені. Другим центральним інструкторським табором був лецатарський табір в Криниці 11-22 січня 1941.

Безпосередньо по Інструкторських таборах в Криниці розпочато акцію переведення подібних скорочених курсів виховників молоді по повітах. Зимою 1940-41 відбулося таких курсів 24 для мужчин, 10 мішаних і 2 для жінок. В тих курсах взяло участь 1104 особи (627 мужчин, 427 жінок). Була це молодь, переважно сільська, яка представляла 379 сіл. А тому, що заняття проходили в таборових умовах, у відірванні від родинного оточення та впливів — це мало кольосальний вплив на молодь, на їх підготовку до праці часом поза рідним селом. Ці курси кінчалися іспитами, а курсантів зразу приділювано до відповідної праці чи на пости курінних, чотових, чи провідників поодиноких ділянок занять. Завдяки тим курсам ми мали у багатьох селах молодих людей, підготованих самостійно вести працю з молоддю. Це не лише скріпило працю на тому відтинку, але дало поштовх до дальшої ширшої праці. . .»

Німецька окупація на наших землях тривала недовго. Але з нею пов'язано важливі наші досягнення та упадки. Проголошення віднови Державности та розгром, творення власної адміністрації та перехоплення її німцями, спроби творення в нових змінених обставинах нашого громадського життя на нових зразках, сприймливих для окупанта. Все це треба для історії зафіксувати, бо це життєвий досвід, важким трудом здобутий, в умовах часто зовсім несприятливих, часто здобутих власною ініціативою, власним зусиллям. А ціллю тих зусиль завжди була думка про власну державність.

Огляди, рецензії

Володимир ЖИЛА

СПРАВЖНЄ МИСТЕЦЬКЕ ЗУСИЛЛЯ НЕ ПРОПАДАЄ

(До 92-річчя з дня народження мистця Володимира Мошинського)

Усі досвідчені мистці мають власний стиль праці, свої схильності й уподобання та в своїй більшості вони не уявляють життя поза працею. А маестро Володимир Мошинський, не зважаючи на свій вік, ще донедавна був не просто працьовитим, а працелюбною обдарованим.

Народився наш мистець 18-го червня 1895 року в селі Турбові на Волино-Подільській височині. Малярства вчився в Москві від кращих малярів того часу, а згодом у Київській іконографічній школі. Під час Першої світової війни служив офіцером в російській армії, а в роках 1917-1920 боровся в рядах українських збройних сил. Пам'ятного 1921 р. одружився з Лярисою Чайковською і молода пара замешкала на еміграції в Ізмаїлі, в Румунії. Там народилися його дві дочки — Наталка й Оксана, і син — Юрій. В Ізмаїлі почав він вперше працювати професійно в галузі малярства. За роки 1921-1949 В. Мошинський розмалював 25 церков, виконавши сотні релігійних образів. Не зважаючи на свою експресивну натуру, він вже тоді став видим як талант рівномірний без особливих поривів, а його картини були сповнені життєдайною красою і спокоєм.

1950 р. мистець разом з родиною переїхав до Канади й осів у Монреалі. Тут він із запалом продовжував працювати в ділянці монументального мистецтва. Розмалював ще сім церков, а серед них римо-католицьку церкву святих Кирила й Методія в Лисбон Фолс у стейті Мейн. Розмалювання цієї церкви було нелегке й тримало сім місяців. Двадцять років пізніше (2-го травня 1977 р.), під час святкування 50-річчя церкви, проголошено її історичним пам'ятником стейту Мейн. Цього ж року виїшла у світ її ювілейна книга і в ній появилася знимка й стаття нашого мистця. В. Мошинський писав про історію розмалювання церкви, про процес творення образів-композицій, а також про один цікавий епізод з його творчого минулого. У 20-их роках він розмалював каплицю невідомого вояка в Букарешті, в Румунії. Розмалювання цієї каплиці складалося з однієї великої картини «Страшного суду», розміщеної на всій площі склепистої стелі. До стін каплиці стояли чотири позолочені образи, кожен розміром 3 на 5 футів, що зображували народження, хрещення, розп'яття й воскресення Христа та символізували життя загиблих вояків. У каплиці не було вікон і м'яке нещедре світло, що падало на образи й стелю викликало імпазантний і в той же час глибоко духовий настрій.

Не зважаючи на великі здобутки в монументальному мистецтві, де В.

Мошинський проявив велику дозу документальності, точності й вричистости, він по своїй природі портретист. У цій галузі мистець виявив сильні й глибокі прикмети свого таланту, досвіду та майстерности. Він виконав понад сотню портретів, а між ними — портрет югославського короля Олександра, портрет Батлінера, президента парламенту Ліхтенштайну й портрет амеріканця Ловелла Томаса, відомого піонера радіомовлення й творця сінерами. Цей портрет наш мистець малював у 1977 р. на замовлення для денверського університету. Портрет Ловелла Томаса фавіці мистецтва вважають шедевром В. Мошинського.

Ще краще проявився талант нашого мистця в іконі, в основі якої лежить глибока релігійність, дух епохи, монументальність та сильна індивідуалізація окремих постатей. Тут варто відзначити такі його ікони, як «Св. Володимир із хрестом, спертий на меч», «Свята Родина» (ця ікона намальована в трьох площинах: у першій виступає Христос, у другій — Марія, а в третій — св. Йосиф), «Архангел Михаїл» (він рятує душу, що її злі духи тягнуть до пекла; ікона виконана в манері XV ст.), «Христос у славі», «Христос ходить по морі», «Св. Стефан Сербський» (ікона мальована в манері XV ст.) тощо. Статичність композиції та правдивість образу характеризують постать князя Володимира, в той час, коли композиційний динамізм сильно вирізняє постать Христа, що ходить по морі. Насиченість кольору цієї останньої постаті зливається з кольором води — спільно вони творять тональну гармонію кольорових співвідношень. До речі, Володимир Мошинський є самотнім малярем у цій країні, що виконує свої ікони чеканним (вигравіруваним) орнаментом на позолоченому тлі 23-каратовими аркушами золота.

Має наш маестро також деякі картини із зображенням природи, наприклад, «Осінь». Цій картині притаманна свіжість і гострота сприймання. Автор широко використав зіставлення теплих кольорів із холодними. Підкреслена контрастність відповідає духові самого образу, в нижній частині якого ледве помітний туман зливається із зображенням осени.

Нещодавно наш мистець намальовав монументальну картину «Хрещення України», яка поруч картини Петра Андрусіва («Тисячоліття християнства в Україні», С. Конаша-Конашевського («Тисячоліття християнства в Україні») й Святослава Гординського («Хрещення Києва»; картина знаходиться в Соборі Покрови Пресвятої Богородиці і св. Апостола Андрія Первозваного в Мюнхені), є четвертою монументальною композицією зображення цієї великої історичної події. У центрі картини В. Мошинського — на підвищенні стоїть князь Володимир Київський. Мистець зобразив його в старшому віці (він пише: «Я ж думаю, що князь Володимир стільки переніс до хрещення України, а голова його стільки передумала, що він мусів бути вже посивілим. Так певно й думав артист-маляр В. М. Васнецов, коли творив образ св. Великого Князя Володимира на стіні в Володимирському соборі в Києві»). Дещо нижче від центрального персонажа картини стоїть дружина князя. На образі зображені два митрополити — митрополит Київський Ілярій (українець), що благословляє акт хрещення евангелієм і митрополит Михаїл II (грек), що виконує благословення трикирієм і двокирієм. Дальші особи — це два священники й протодиякон. Вони саме проводять обряд хрещення. Є ще на картині

одна особа — монах, який тримає свічу. Він символ усього українського монашества, яке ревно ширило Христове світло в Україні й поза її межами. У воді річки Почайни стоять горді русичі (чоловіки, жінки й діти), що з повагою і великою надією приймають нову віру. Зображення в основному просте, але наскрізь вдумливе й своїм характером і своїм трактуванням дійсності. Ми є свідками синтетичного образу, що побудований на основах глибокої символіки. Тут видно, що наш мистець схильний також до самоаналізу з прагненням показати внутрішній світ події хрещення й переживань князя Володимира, який виніс у своєму серці складність акту хрещення й тепер ділиться своїми почуттями з народом. У картині показані й традиційні погляди й те нове, що ми хочемо бачити в дії хрещення. Композиція й кольорит повністю сприяють пошукам нового.

1976 р. Володимир Мошинський разом з дочкою Оксаною (вона добрий мистець, що має своє творче обличчя з нахилом до графічного мистецтва) і сином Юрієм (також мистець з виявами своєрідного світосприймання, підсиленого психологічними мотивами в зображенні життя) задумали до століття стейту Колорадо (стейт приступив до американської федерації 1-го серпня 1876 р.) намалювати цілу низку історичних картин, які б розкривали минуле цього цікавого й гостинного стейту. Над цим проектом, який став, насправді, родинною справою, працювали всі троє Мошинські. Їм йшлося, щоб закінчити його своєчасно та зробити дійсно потужним. І так сталося. Губернатор стейту Ричард Лемм проголосив тількищо 1980 рік — роком століття Колорадо й тут несподівано для оточення в галерії Мошинських (вони її заснували 16 січня 1971 р.) відкрито 1-го травня 1980 р. виставку історичних малюнків, присвячену століттю стейту. Виставку вже в перших днях оглянуло поважне число людей. Прийшла туди й особиста секретарка губернатора, яка, оглянувши малюнки, сказала Юрієві Мошинському, що губернатор пропонує перевести виставку до губернаторської резиденції і просить, щоб вона була там від 1-го червня до 1-го липня, бо в цей час резиденція буде відкрита для широкої публіки.

Мошинські прийняли цю пропозицію, і малюнки перевезено до резиденції. Тепер уже багато більше народу побачили твори наших мистців і любителі мистецтва широко заговорили про творчу працю Мошинських. Були пропозиції купівлі деяких картин, але мистці вирішили зберегти цілість свого історичного проекту й поодиноці картин не продали.

Влітку 1986 року знову заговорили в офіційних колах Денверу про історичний проект Мошинських. Тим разом, професор Жес Герн, колишній голова мистецького й гуманістичного відділу Західного стейтового коледжу Колорадо, висунув Володимира Мошинського в кандидати на отримання "The American By Choice Award" від Денверського комітету, що займається відзначенням дня громадянства. Пропозицію підтримав сенатор Деніс Калагар, і 17 вересня відбулося урочисте вручення відзначення В. Мошинському. Це мало місце під час бенкету в залі Американського легіону в присутності численної публіки від різних американських громадських організацій. Були на святі й представники української громади — гості Володимира Мошинського. Голова комітету для проведення свята відмітив у короткому слові якими мотивами керувався комітет, вибираючи В. Мошинського на це високе відзначення. Це

ж вперше таку нагороду дано мистцеві, досі її отримували громадські й суспільні діячі.

Підсумовуючи, хочемо висловити нашу радість, що широка денверська громада так високо оцінила мистця-українця та тим засвідчила, що розуміє і цінить зусилля людини, яка творить і працює для мистецького піднесення громади. Адже наш мистець своєю творчою працею розкрив багато з минулого Колорада, зобразивши правдиві, яскраві й конкретні характери та давши багатющі картини героїчної романтики піонерського життя.

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

ПАМ'ЯТЬ МАЄ БУТИ ЧЕСНА

Samuel Willenberg. Surviving Treblinka. Basil Blackwell in association with the Institute for Polish-Jewish Studies, Oxford, 1989.
Самуель Віллінберг. Пережите в Треблінці. Оксфорд, 1990.

Коли читаєш спогади колишнього в'язня Треблінки Самуеля Віллінберга, пам'ять мимоволі воскрешає картини советського Гулагу. Злоба, ненависть, підступи й підлість — не мають національного обличчя: вони інтернаціональні.

Стосунки між людьми в Гулазі багато чим нагадують те, що мало місце в Гітлерових таборах смерті. Однак практика душегубства фіюрера перевершила «досягнення» його східних попередників небувало цинічним і жорстоким розгулом кривавих розправ, які стерегли в'язнів на кожному кроці.

С. Віллінберг, як і всі, хто зазнав пекельного життя таборів смерті, пережив увесь кошмар Голокосту. Його докладний опис побуту й взаємин між в'язнями, а також між катами й жертвами у фабриці смерті, належить зарахувати до рідкісних свідоцтв такого роду.

Сердечний біль та скруха учасників трагедії, звіряча лють катів і садизм мучителів, безвихідь і розпач жертв, і нарешті, відвага й героїзм людей, які наважилися на збройне повстання в таборі, — головні стрижні спогадів. Як сказав інший в'язень Треблінки Самуель Райзман:

«Для зображення Голокосту не треба мати багатої уяви. Досить описати дійсність такою, якою вона була. Вона була настільки страхотлива, що факти перевершують усяку фантазію».

Слова ці — свого роду заповіт тим, хто пише про Голокост: відтворювати дійсність такою, якою вона була; викладати те, що часом може виглядати гідним осуду для оповідача і його колег; бути свідком істини перед Богом, перед історією і перед своєю совістю.

Для того, щоб жахи й нелюдяність Голокосту, а також інших геноцидів, ніколи не повторилися, нащадки мусять знати правду без прикрас, пере-

більшень та упереджень. Тільки така правда буде корисна для прийдешніх поколінь.

Спогади Віллінберга справляють враження щирих і правдивих, однак деякі деталі його оповіді збивають з пантелику. Спробую пояснити.

11 жовтня 1945 р. С. Віллінберг розповів свою історію працівникам Гебрейського Історичного Інституту. Цю історію, записану в Кракові, зберігає польський архів у Варшаві (число документа AZIH 301/1134). У згаданому документі колишній в'язень так описує своє прибуття до Треблінки:

«З брязкотом відчинилися двері (вагону — С. К.), перед якими стояли гебреї-робітники табору з німецькими пов'язками на руках, батогами, киями вигонили нас з вагонів».

У спогадах же, виданих 1989 р., С. Віллінберг змальовує цю подію інакше:

«Потяг зупинився. Двері відчинилися з трясотом. Чорні уніформи (що їх носили охоронці — С. К.) кинулися на нас з дикими криками російською й українською мовою й веліли нам вийти». (стор. 39).

Який з цих двох описів відповідає правді?

Я гадаю, що той, який написано незабаром після пережитої події, котра сталася у жовтні 1942 р., згідно із записом у архівному свідченні AZIH. Мою думку підтверджує й іншим колишній в'язень Треблінки Станіслав Кон, який 4 квітня 1945 р. в Лодзі засвідчив таке:

«Одразу після прибуття наші вагони відчинили, робили це гебрейські робітники з червоним пов'язками; команда, що роздягала людей».

Про помилковість опису прибуття до Треблінки С. Віллінберга у книзі спогадів свідчить і те, що, як впливає з архівних матеріалів, чорну уніформу «українські» охоронці табору дістали восени 1943 р., а перед тим вони носили таку саму уніформу, як і німці.

Важко зрозуміти, що примусило С. Віллінберга через 47 років відійти від описаних ним самим фактів скоро після подій.

Чи не служить цей відхід для того, щоб приховати перед історією й наступними поколіннями, що в страшному Голокості, який випав на долю гебрейського народу, траплялися люди й серед гебреїв, котрі під страхом смерті й з егоїстичних мотивів помагали гітлерівцям творити їх чорне діло?

Чи треба це приховувати?

Таж кошмар табору смерті для його жертв в тому й полягав, що їх зустрічали нагаями й киями свої одновірці, які брали участь у обробці й спрямуванні жертв до газових камер. Якщо оминати цю деталь, то буде викривлено страшну правду історії й трагічну суть таборів смерті. Потомки мусять знати, що приречених на смерть «вітали» нагаями гебрейські Капо з червоними німецькими опасками на рукавах. Мусять знати потомки й те, яка доля спіткала цих вислугачів і від гебреїв-повстанців і від садистів-катів.

Це дуже повчальна історія для молодого покоління будь-якої нації. По-затим, людство мусить знати правду, яким шляхом тирані досягали своїх злочинних цілей.

Голод в Україні було організовано не українськими селянами, але українські селяни з так званих комнезамів вилучали продукти у своїх земляків, створюючи умови для голоду й загибелі голодуючих. Це правда історії.

Те саме мало місце й у таборах смерті Гітлера. Без помочі коляборантів, в тому й гебррейських, нацистам було б важко здійснити свій злочинний задум. І покоління мають про це знати.

Наведене відхилення від істини в мемуарах С. Віллінберга кладе тінь сумніву й на цілий ряд інших фактів у викладі колишнього в'язня. Чи не передає він куті меду, віддаючи належне модній у деяких колах українофобії?

Мемуари мають відтворювати правду, тоді вони мають вартість для історика й дослідника. Коли ж пам'ять стає функцією чого хочете, лише не істини, то така пам'ять не тільки не корисна, а радше шкідлива. І шкодить вона передусім самому авторові та його авторській гідності, разом з гідністю усіх переживців Голокосту, бо таке вільне поводження з пам'яттю дозволяє сумніватися у свідченнях, зроблених через півстоліття на цілій низці форумів, в тому числі й судово-правових.

Ярослав РУДНИЦЬКИЙ

THEOPHIL KIS "NATIONHOOD, STATEHOOD AND THE INTERNATIONAL STATUS OF THE UKRAINIAN SSR/UKRAINE". OTTAWA, 1989

Праця вийшла у виданнях Оттавського університету як «Оказійна студія ч. 1» в серії українознавства згаданого університету, 112 стор.

Як показує наголовок Кісової студії, вона займається проблемою «нації», «державности» й «міжнародного статусу» Української Советської Соціалістичної Республіки під сучасну пору й дає глибоку наукову аналізу цих справ з погляду соціології, політичної філософії й міжнародного права. Нав'язуючи до своїх попередніх студій про типологію федеральних систем та про українську національну ідентичність, автор широко обговорює справу України як безсумнівно існуючої «культурної нації» («культурнаціон») з повсякчасним державотворчим минулим, що «сягає багато століть назад». Аналізуючи сучасне положення України під большевицьким режимом, автор дає переконливі аргументи, що ані народ, ані територія, ані уряд України не є суверенні, бо, згідно з усесоюжною конституцією (стаття 75), «територія ССРСР охоплює цілістю всю його територію», а стаття 78 каже, що «кордони республіки не можна зміняти».

Коли йде про владу — уряд Української Советської Соціалістичної Республіки, то він зумовлений, зв'язаний *«одністю комуністичної партії, яка є єдиним носієм державної влади»* всередині Союзу як цілості. Уряд у Києві не має рішальної сили (*«десіжюон-мейкінг компетенс»*), крім залишкових (резидуальних) правових справ для місцевого вжитку. Отож ані щодо населення, ані щодо території, ані врешті щодо влади УССР *не є суверенна держава.*

Правда, конституція Союзу ССР передбачає в статті 72 можливість сецесії (виходу) з федерації. Те саме говорить і стаття 69 підсоветської України. Все ж, на думку автора, закон не вказує на те, хто управлений рішати й виконувати це забезпечення (провізію) в конституції; подруге, як пише автор, *«советська ідеологія й політична доктрина ставлять під знак питання можливість, обсяг і доцільність справжньої сецесії»*; врешті, — твердить він, — *«всяка діяльність у цьому напрямі вважається советською владою за ідеологічне, політичне й кримінальне правопорушення»*. *«Отож, — робить висновок проф. Кіс, — статті про сецесію призначені для зовнішнього вжитку й вони не можуть служити за доказ державної та територіальної суверенності України»*.

Найбільше уваги присвячує автор міжнародному статусові УССР. Тут він йде в історію й твердить, що Україна ніколи не була *«бездержавною»* нацією, бо, поперше, *«український народ століттями розвивав державницьку свідомість»*; подруге, державотворчий процес ніколи не був перерваний в його історії; і врешті — потрете — досвід двох світових воєн у ХХ-ому столітті дуже яскраво виявляв ідею *«дефінітивної»* незалежності України. Коли йде про міжнародне визнання, то українська держава була визнана як Українська Народня Республіка від 20.11.1917 до 29.4.1918; як Гетьманат від 1.5.1918 до 19.12.1918; врешті як друга УНР-республіка від 19.12.1918 до листопада 1920.

Проф. Кіс зовсім слушно підкреслює державницькі традиції України й українського народу. Вилічуючи етапи модерної української історії, він чомусь не згадує ані створення Карпатської України в 1939 році, ані львівського Червненого Акту з 1941 р. Власне ці вияви державотворчого духу й боротьби за відновлення втраченої держави з 1917–20 рр. могли б тільки скріпити його твердження про *«державницьку свідомість»* українського народу і його змагання за *«дефінітивну»* — за його словами — незалежність, а не за (кон)фередативний, уже в своїй основі підколоніальний, статус.